

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

**OSMANLI KARA ORDUSUNDA YENİDEN YAPILANMA
GİRİŞİMLERİ (1913-1914)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZHAN ERARSLAN

ANKARA, 2022

OSMANLI KARA ORDUSUNDA YENİDEN YAPILANMA GİRİŞİMLERİ
(1913-1914)

Oğuzhan ERARSLAN

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi
Ankara, 2022

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın tamamlanmasına vermiş oldukları destekten dolayı, Doç.Dr. Sadık ERDAŐ'a, Dr. Özhan KAPICI'ya, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü yönetimine ve Dz.K.K.lığı kütüphane birimine teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ERARSLAN, Oğuzhan. Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma Girişimleri (1913-1914), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Son dönem Osmanlı askerî tarihinin en büyük felaketi hiç şüphesiz Balkan Savaşlarında uğranan ağır yenilgidir. Balkan bozgunu sadece Balkanlarda değil Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün vilayetlerinde siyasî, sosyal ve kültürel dengeleri değiştirmiştir. Savaş sırasında darbe ile tüm yetkileri ele geçiren İttihatçı subaylar, Enver Paşa'nın liderliğinde Osmanlı ordusunda kapsamlı bir yeniden yapılanma süreci başlattılar. Çünkü devleti içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracak yegâne güç, güçlü bir orduydü. Bir yıl gibi kısa bir sürede yapılan yeniden yapılanma girişimleri ile Balkan Savaşlarında kısa sürede dört küçük Balkan devletine karşı dağılan Osmanlı ordusu, Birinci Dünya Savaşı'nda kendisinden beklenmeyecek bir performans gösterdi. Müteakip süreçte Modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kurucu askerî kadro 1913-1914 yıllarında yapılan ıslahatlar ile ordu içerisinde önemli görevlere geldiler.

Anahtar Kelimeler; İttihat ve Terakkî, Balkan Savaşları, Osmanlı Ordusu, Enver Paşa, Islahat, Yeniden Yapılanma, Alman Askerî Heyeti, Zorunlu Askerlik.

ABSTRACT

ERARSLAN, Oğuzhan. Restructuring Attempts in the Ottoman Land Army (1913-1914), Master's Thesis, Ankara, 2022

The biggest disaster in the last period of Ottoman military history is undoubtedly the heavy defeat in the Balkan Wars. The Balkan defeat changed the political, social and cultural balances not only in the Balkan but also in all the provinces of the Ottoman Empire. After the war, the Unionist officers, who seized all power with a coup, start a comprehensive restructuring process in the Ottoman army under the leadership Enver Pasha. Because it is the only power that will save the state from its impasse was a strong army. The Ottoman army, which was disintegrated against four small Balkan States in the Balkan Wars, with attempts of restructuring in a short period of one year, showed as unexpected performance in the World War One. In the following process, the founding military cadre, who founded the Modern Turkish Republic, came to important positions in the army with the made in 1913-1914.

Keywords; Committe of Union and Progress, Balkan Wars, Ottoman Army, Enver Pasha, Reform, Reconstruction, German Military Mission, Conscription.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: OSMANLI KARA ORDUSUNDA ASKERÎ REFORM GİRİŞİMLERİ	5
1.1. Osmanlı Kara Ordusunda Islahat Geleneği.....	5
1.2. Osmanlı Ordusunda Dönüm Noktası, III. Selim Dönemi (1789-1807) Askerî Islahat Girişimleri.....	18
1.3. II. Mahmut Dönemi (1808-1839) Askerî Islahat Girişimleri.....	26
1.4. Tanzimat Dönemi (1839-1876) Askerî Islahat Girişimleri.....	38
1.5. I. Meşrutiyet Dönemi Askerî Islahat Girişimleri (1876-1908).....	43
BÖLÜM 2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ISLAHAT ÇALIŞMALARI	61
2.1. Osmanlı Kara Ordusunda 1908-1911 Yılları Islahatları.....	65
2.2. 1910 Tarihli Yeni Teşkilât Çalışması.....	69
2.3. Siyasî Ortamın Orduya Etkisi.....	70
2.4. Balkan Savaşlarındaki Askerî-Siyasî Hataların Ordu Üzerindeki Etkileri.....	71
2.5. Bâbıâli Baskını ve İttihat Terakkî Cemiyetinin Mutlak İktidar Dönemi.....	80
BÖLÜM 3: OSMANLI KARA ORDUSUNDA YENİDEN YAPILANMA GİRİŞİMLERİ (1913-1914).....	87
3.1. 1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı.....	88
3.2. Ordunun Disiplinin Sağlanmasına ve Personel Özlük Haklarına Yönelik Islahatlar.....	94
3.3. Askerî Okullara Yönelik Düzenlemeler.....	102
3.4. Alman Askerî Islah Heyeti (1913 Tarihli Liman Von Sanders Heyeti).....	106
3.5. 12 Mayıs 1914 Tarihli Ahz-ı Asker Kanunu (Zorunlu Askerlik Sistemi).....	118
KAYNAKÇA	133
EKLER	149

KISALTMALAR DİZİNİ

- A. DVN. MKL** : Sadaret Divan-1 Hümeyun Mukavele
- A.DVNSMKLT. D** : Sadaret Divan-1 Hümeyun Kalemî Muvakelat Defterleri
- A.MKT** : Sadaret Mektubî Kalemî Evrakı
- A.MKT. MHM** : Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı
- A.MKT. MHM MZD**: Sadaret Mektubî Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı
- A.g.e.** : Adı geçen eser
- A.g.b.** : Adı geçen bölüm
- A.g.m.** : Adı geçen makale
- A.g.t.** : Adı geçen tez
- ATBD** : Askerî Tarih Belgeleri Dergisi.
- BDH** : Birinci Dünya Harbi Evrakı
- BEO** : Bâbıalî Evrak Odası
- BEO AYN** : Babıalî Evrak Odası Ayniyat Defteri
- BOA** : Başkanlık Osmanlı Arşivi
- Bkz.** : Bakınız
- C** : Cilt
- Çev.** : Çeviren
- d.** : Defter
- Der.** : Derleyen
- Dü.** : Düzenleyen

DH.EUM. MH.	: Dâhiliye Evrak-1 Umumi Muhasebe
DH. MB.	: Dâhiliye Mütferrik
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubû Kalemi
DH. MTU	: Dâhiliye Mütevennia
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HR.	: Hariciye
HR. SFR.	: Hariciye Nezareti
HR. TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
HR. TH.	: Hariciye Tahrirat
MB.	: Mabeyn-i Hümayun Evrakı
MB. İ	: Mabeyn-i Hümayun İradeleri
MF. MKT.	: Maarif Mektubû Kalemi
MF. İBT.	: Maarif Tedrisât-ı İbtadiye
MSB ATASE Arşivi	: Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi
İ. AS.	: İrade-i Askeriye
İ.DH.	: İrade Dâhiliye
İ. HR.	: İrade Hariciye
İ. HUS.	: İrade Hususi
İ.ML.	: İrade Maliye
İ. MMMS.	: İrade-i Meclis-i Mahsus

İ.MVL.	: İrade-i Meclis-i Vâla
İ.TPH.	: İrade Tophane-i Amire
İTC	: İttihat ve Terakkî Cemiyeti
MV.	: Meclis-i Vükela
NO:	: Numara
S.	: Sayfa
ŞD.	: Şura-yı Devlet
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vol:	: Volume
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadaret Maruzat Husus
Y.A.RES:	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat
Y.EE:	: Yıldız Esas Evrakı
Y.EE. D	: Yıldız Esas Evrakı Defterleri
Y.MYV.	: Yıldız Mütevenni Maruzat Evrakı
Y.PRK.	: Yıldız Perakende Evrakı
Y.PRK. ASK.	: Yıldız Perakende Evrak Askeri Maruzat
Y.PRK. AZJ.	: Yıldız Parekende Evrak Arzuhal Jurnal
Y.PRK. BŞK.	: Yıldız Parekende Evrak Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK. KOM.	: Yıldız Parekende Evrak Komisyon Maruzatı
Y.PRK. UM.	: Yıldız Parekende Evrak-ı Umum Vilayetler Tahriratı
YY.	: Yüzyıl
ZB.	: Zabtiye Nezareti

GİRİŞ

Tez konumuz seçilirken amacımız İngiliz arşivinden, özellikle İngiliz ataşe raporlarından faydalanılarak Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı ordusunda yaşanan yeniden yapılanma süreci ele alınarak çok daha özgün bir çalışma ortaya çıkarmaktı. 11 Numaralı ve 2019 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnâmesi gereği temel arşiv kaynağımız olan MSB ATASE arşivinin Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerine devir-teslim çalışmaları kapsamında araştırmacılara kapanması, kovid-19 salgını kısıtlamalarından dolayı da İngiliz Savaş Arşivi (War Office)'e erişimin kısıtlanmasından dolayı tezin ana kaynağı olan MSB ATASE ve İngiltere Savaş Arşivi'ne erişimi engellemiş ve arşiv devir-teslim sürecinden önce alınan belgelerle yetinilmek zorunda kalınmıştır. Çalışmaya başlarken iki ana arşiv kaynağından mahrum kalmak çalışmanın kapsamını kısıtlarken, konuyla ilgili Başkanlık Osmanlı Arşivi'ne yoğunlaşmak durumunda kalmamıza neden olmuştur.

Konuya ilişkin olarak; Mustafa Aksakal'ın, Harb-i Umumî'nin Işığında Osmanlı Devleti Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?, Mehmet Beşikçi'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği, Necmettin Alkan'ın İmparatorluğun Son Savaşı Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?, Ali Kaşıyüğun'un Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi, Stanford Shaw'ın, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş, Edward Erickson'un Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı 1914-1918, Size Ölmeyi Emrediyorum!, Michael A.Reynolds'un Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918, S.McMeekin'in, Osmanlı'da Son Fasıl gibi yerli ve yabancı daha birçok araştırma eserinin yanında İttihatçıların üçlü trüümvirası Enver, Cemal ve Talat Paşaların hatıraları, Yusuf Hikmet Bayur, Said Halim Paşa, Ali Fuad Türkgeldi, Kâzım Karabekir, İsmet İnönü, Ali İhsan Sabis gibi daha birçoğunu sayabileceğimiz dönemin önemli bürokrat ve askerlerinin hatırat ve eserleri, bu literatüre ilişkin önemli araştırma kaynaklarıdır. Bu çalışmaların büyük bölümü meseleyi Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914'deki seferberlik ilanından itibaren ele almıştır. Bu kaynaklarda göze çarpan bir diğer husus ise meselenin daha çok savaşa giriş nedenleri, savaşın cepheleri ya da siyasî tarih açısından incelenmesidir. Dönemin askerî açıdan incelenmesi bakımından Genelkurmay Başkanlığının hazırlamış olduğu "Birinci Dünya Harbi" serisi son derece tafsilatlı ve önemli bir çalışmadır. Tüm bu kaynaklara topyekûn bakıldığında Osmanlı Devleti'nin

Balkan Savaşları sonrası Birinci Dünya Savaşına girdiği tarihe kadar yapılmış olan ıslahat ve modernizasyon çalışmaları müstakil olarak ele alınmamıştır. Bu tez çalışmasının amacı, Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı arası dönemdeki Osmanlı Kara Ordusunun geçirmiş olduğu iki yıllık yeniden yapılanma sürecini ele alarak bu boşluğu doldurmaktır.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yerli yabancı pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat Balkan Savaşlarına ve Birinci Dünya Savaşına giren Osmanlı ordusu arasında Osmanlı İmparatorluğunun müttefiklerini ve düşmanlarını dahi şaşkırtacak şekilde çok bariz farklar bulunmaktadır. Ayrıca bahse konu dönemde yapılan çalışmalar, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunun ordu içerisinde önemli görevlere gelerek kamuoyunda tanınmasını sağlamıştır.

Tez çalışmasının birinci ve ikinci bölümü ana temayı anlaşılır kılmak için Osmanlı Kara Ordusu'nun geçirmiş olduğu ıslahat çalışmaları ele alınmıştır. Tezin ana omurgasını oluşturan üçüncü bölümde Osmanlı ordusuna bazı tarihçilerin tabiri ile “Askerî Rönesans”¹ dönemi ele alınmış ve burada askerî rönesansı başlatan genç Harbiyeli subayların siyasî ve askerî mücadelesi değerlendirilmiştir. Bu askerî Rönesans'ı başlatan genç Harbiyeli kadro, kendilerini Balkan dağlarından Trablus'a imparatorluğun dört bir yanında çetelere karşı gayrinizamî savaşın içinden çıkmış bir kadroydu. İmparatorluğun, doğdukları toprakların ellerinden nasıl gittiğine şahit oldular. Bu durum ise aslında bir sürecin sonucuydu. 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı akabinde imzalanan Berlin Antlaşması Osmanlı İmparatorluğunu tebaası üzerinden dış müdahaleye açık hale getirdi. Bu anlaşma, Osmanlı Tebaası milletlerin daha fazla otonom talepleri diğer devletlerin de kışkırtmasıyla isyanlara ve bağımsızlık taleplerine yol açtı. Sivil-askerî Jön Türk hareketinin mensupları ise devletin kötü yönetildiğini düşünüyorlardı. Çözüm olarak İttihatçıların askerî kanadı Makedonya ve Arnavutluk'ta kıyam ederek (1908) Kânun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe veya yürürlüğü koyulmasını sağladılar. 1909'da da karşı darbe girişimi bastırıldı ve askerî darbe ile padişah II. Abdülhamid'i tahttan indirildi (1909). Bu durum, Osmanlı aydınlarının 19'uncu yy.'ın ikinci yarısından itibaren belirginleşen sistemi sorgulamasının ve devleti içinde

¹ Mesut Uyar, “Osmanlı Askerî Rönesansı, Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı 110, s.65-74. Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, bu dönemi askerî Rönesans olarak tanımlamaktadır.

bulunduğu aciz durumdan kurtarma çabasının bir sonucuydu. II. Meşrutiyet Osmanlı aydınları için beklenildiği gibi olmadı. Irak, Suriye, Yemen ve Hicaz sürekli karışıklıklar içindeydi. Berlin Antlaşması ile Bosna'ya giren Avusturya, Bosna'yı ilhak etti. Sadece vergi bağı ile Osmanlıya bağlı özerk durumdaki Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan etti (1908). Memleketin dört bir yanında isyanlarla boğuştuğu hem siyasî hem de ekonomik olarak buhran içinde bulunduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu 1911'de İtalya ile 1912'de de dört Balkan Devleti ile savaşa girdi. Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu için felaketle sonuçlanmıştı. Dört küçük Balkan devletine karşı Osmanlı ordusu utanç verici bir yenilgi almıştı. Savaşlarda yaklaşık 250.000 asker kaybetmiş, ordusunu seferber edememiş, lojistik olarak da bir facia yaşamıştı. Savaşlardan sonra sayıları milyonları bulan Türk-Müslüman kitle topraklarından sürgün edilmiş, katliama uğramış yaşanan olaylar derin izler bırakmıştı. İttihatçı subaylar yaşanan felaketlerden sonra 1913 tarihinde Enver Bey'in liderliğinde kabineyi basmak suretiyle darbe yaparak Kâmil Paşa Hükümetini istifaya zorlamıştı. İttihatçılar olağanüstü siyasî ve askerî yetkilerle devleti yeniden ayağa kaldırıp ihya etmek için reform çalışmalarına başladılar. İttihatçı subaylara göre Batı modelini alarak Osmanlı toplumunu Türk ulusal kimliğine göre yeniden inşa etmenin yolu güçlü bir ordudan geçiyordu ve yeniden yapılanma çalışmalarına Balkan Savaşlarından sonra itibarı kaybolmuş Osmanlı Ordusu üzerinde başladılar. 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı ordusunu müttefiki Almanya gözünde bile büyük zafiyetleri olan bir orduydı. Çünkü Balkan Savaşlarında ordunun içinde bulunduğu acz ve ataletten dolayı Osmanlı Ordusunun imajı büyük zarar görmüştü. İngiliz Askerî Harekât Başkanı Henry Wilson'a göre Osmanlı ordusu, "*Kötü bir sevk ve idare altında acınası durumdaydı.*" imparatorluğun topyekûn bir reform sürecine girmesi için imkânlar son derece kısıtlıydı.² Ağır sanayi hemen hemen hiç yoktu. Başta kömür madeni olmak üzere madenleri işleme ve kullanma kapasitesi İngiltere'nin 1/300'ü kadardı.³ Kapitülasyonlar ve borçlar nedeniyle İmparatorluk yarı sömürge durumuna düşmüştü. En önemlisi de geniş coğrafyaya sahip imparatorluğun insan kaynağı son derece kısıtlıydı. Osmanlı Genelkurmayı tüm bu olumsuzluklara rağmen tüm enerjisini ordunun yeniden ihyası için harcadı. Ordunun genç, bilgili ve dinamik komutanlar elinde yükselebileceğine inanan

² Edward Erickson, **I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu 1914-1918, Dünya Savaş Tarihi**, çev. Sare Levin Atalay, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.16.

³ Erickson, **a.g.e.**, s.18.

Osmanlı Genelkurmayı devletin içinde bulunmuş olduğu durumdan ancak güçlü bir ordu ile çıkabileceği düşüncesindeydiler.

Bu tez çalışması 1913-1914 arasındaki bir yıllık süreçte Kara Ordusundaki yeniden yapılanma sürecini ele almakta ve Balkan Savaşlarında perişan olmuş bir ordunun başarılı bir ıslahat süreci geçirdiğini savunmaktadır. Bir yıllık süreç, “*Yeni Ordu Teşkilatı, Alman Askerî Misyonu, Zorunlu Askerlik Sistemi*”, gibi üç önemli başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar altında; Osmanlı modernleşme çabaları Japon modernleşmesi ile hemen hemen aynı dönemde başlamasına rağmen Japonlar başarıya ulaşırken Osmanlı neden başarıya ulaşamadı? Osmanlı ordusu Rus ordusu karşısında sürekli hezimet durumunda iken Japon ordusu 1905’te Rus ordusunu nasıl perişan duruma sokmuştu? Balkan Savaşlarında sefer ordusunun ancak üçte birini cepheye gönderebilen Osmanlı Genelkurmayı, 3 Ağustos’ta ilan edilen seferberliğe bir yıl önce toplayabildiğinden üç kat daha fazla asker seferber edebilmişti? 1913’te gelen Alman askerî misyonunun yeniden yapılanma sürecindeki rolü neydi? Zorunlu Askerlik Kânununun ulus-devlet olma sürecine etkisi var mıdır? gibi sorulara cevap aranmış Osmanlı ordusu değerlendirilirken, ordunun bürokrasi ile iç içe olmasından dolayı yaşanan siyasî olayların doğrudan orduyu etkilediğinden bahsedilerek yeniden yapılanma girişimleri, diplomatik-siyasî gelişmeler ışığında ele alınmıştır.

BÖLÜM 1: OSMANLI KARA ORDUSUNDA ASKERÎ REFORM GİRİŞİMLERİ

1.1. Osmanlı Kara Ordusunda Islahat Geleneği

Osmanlı İmparatorluğunda egemenlik sistemi bakımından politik güç ile askerî gücün birbirine iki çarkın dişlileri gibi geçmiş olduğu görülür.⁴ Çünkü hanedanlığın hâkimiyeti askerî aygıtı kullanabilme imkânına dayalı bir hâkimiyetti.⁵ Bu hâkimiyet daha 16'ıncı yüzyılda ordu-devlet ilişkisi üzerine düşünen birçok Avrupalının da dikkatini çekmiştir.⁶ İmparatorluğun genişleyip yükselmesinde ve kurumların oturmasında en büyük pay şüphesiz ordundur. Çağdaşlarından ve rakiplerinden çok önce savaşmaya her daim hazır sadece sultana bağlı profesyonel ordu⁷ ve bu profesyonel ordunun hemen adapte olduğu ve kullanmaya başladığı ateşli silahlar, düşmanlarına karşı Osmanlı ordusuna üstünlük sağladı. Bu durum kendilerine ait düzenli bir orduya sahip padişahlara, yerel güç sahipleriyle pazarlık etmek zorunda kalan Avrupalı muadillerinin aksine, harekât açısından etkili bir ordu ve istediklerinde organize şiddet üzerinde tekel kurabilme⁸ imkânı sağladı.

Osmanlı Devleti daha kuruluşundan itibaren miras almış olduğu Memlûk, Selçuklu ve İlhanlı devlet-teşkilât geleneğini kendi ihtiyaç ve şartlarına göre uyarlayarak ordu ve devlet teşkilatını geliştirmiştir. Başlangıçta ordu, kapıkulu ve eyalet askerleri olarak iki ana kısımdan oluşmaktaydı. Rumeli'deki Osmanlı fütuhâtının devamını daimî ve muvazzaf bir ordu ile mümkün gören Osmanlı devlet adamları, hem Türklerden teşkil edilmiş olan yaya kuvvetlerinin yetersiz kalması hem de devletin kuruluş evresindeki iç sosyal dinamikler nedeniyle Kapıkulu Ocakları teşkil edildi. Orhan Bey (1324-1362) döneminde temelleri atılan ve I. Murad (1362-1389) döneminden itibaren kurumsal teşkilat niteliği kazanan Kapıkulu Ocakları padişahın özel disiplinli, düzenli, daimî, maaşlı ordusu olan hassa askerleri⁹, “yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı ve süvari birlikleri” gibi hizmet sahasına yönelik olarak birimlere ayrılmıştır. Bu birimlere ilerleyen

⁴ Ulrich Bröckling, **Disiplin, Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008, s.12.

⁵ Bröckling, **a.g.e.**, s.13.

⁶ **Bkz.** Machiavelli, **Prens**, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, s.89.

⁷ Başta Yeniçeriler olmak üzere Kapıkulu askerleri.

⁸ Gabor Agoston, “Doğu-Orta Avrupa’da İmparatorluklar ve Savaş, 1550–1750: Osmanlı-Habsburg Rekabeti ve Askerî Dönüşüm”, **Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç**, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 169-212.

⁹ Osmanlı Devleti’nde Kapıkulu ocakları doğrudan padişaha bağlı ve onun emrindeki askerî kuruluştur.

dönemlerde devletin sınırlarının genişlemesi ile gelişen harp sanayii ve teknolojisinden dolayı yeni birimler eklenmiştir. Devlet ile birlikte askerî bürokrasi de büyümüştür. Bu ocaklara insan kaynağı olarak sistemin kuruluş aşamasında pençik sistemine göre alınan savaş esirlerinden seçilirken sonraki dönemlerde devşirme usulü ile toplanan gayrimüslim çocuklarından teşkil edilmeye başlanmıştır.¹⁰ Eyalet askerlerine bakacak olursak; devletin kuruluş döneminde tımarlı sipahi denilen süvarilerle yaya, müselleme, azab ve hudutlarda görevli akıncı birliklerinden mürekkepler.¹¹ Osmanlı Devleti, eyalet-taşradan askerlerin toplanması ve ikâmesini Türk-İran devlet geleneğinin mirası olan iktâ sistemi ve Bizans'ın pronöia sisteminden bazı uygulamaları alarak, "tımar sistemi" adı altında kendine has bir teşkilatlanma geliştirdi. Bu sistem, imparatorluğun askerî teşkilatının yanı sıra idarî teşkilatlanmasının da ana unsuru olmuş, aynı zamanda arazi sisteminin işleyişinde, köylü-çiftçilerin statüleri ve ödeyecekleri verginin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Her bir tımar, zeâmet ve has sahibinin, sefer için timarıyla orantılı sayıda cebeli veya tam teçhizatlı yardımcı atlı asker getirmek suretiyle işletilmekteydi.¹²

Avrupa'da ise 15 ve 16'ncı yüzyılda geldiğinde özellikle yeni kıtaların keşfi ile başlayan önce ekonomik daha sonra Rönesans ve Reformla devam eden süreç birçok yeniliği de beraberinde getirdi. Bu yeniliklerin ve devrimlerin başında şüphesiz en önemlilerinden biri de askerî devrimdir. Avrupalı devletler rekabetin doğurduğu savaşların da verdiği tecrübe ile ordularını geliştirdiler. Galip taraf paradigma ordusu olurken mağlup taraf ise galip tarafı her daim taklit etmeye başladı. Avrupa için askerî reformun önemli adımlarından birini, XIV. Louis döneminin askerî mühendislerinden Sebastien de Vauban attı. Vauban, o güne kadar gerçekleşen teknolojik gelişmeleri ve fen bilimlerindeki yenilikleri orduların emrine verdi. Bu yenilikler gerek silâhlar ve onun sonucunda meydana gelen taktik ve teknikler, gerekse istihkâm alanında çığır açtı. Geliştirmiş olduğu "paraleller sistemi" gibi yeni savaş yöntemleri ile o dönem için son derece zorlu olan kale ve şato muhasaraları ölçüde kolaylaştırdı.¹³ Kalelerin kolayca fethedilmeye başlaması, orduları daha da dinamikleştirdi. Daha da önemlisi kralın

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.144.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınevi, Ankara, 1994, c.I, s. 507.

¹² Halil İnalçık, "Tımar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.41, Ankara, 2021, s.168-173.

¹³ Mesut Uyar, Hayrullah Gök, "Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması: 1640-1871", **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, 2003, s. 1-28.

denetiminden kuvvetli kaleleri sayesinde kolayca kaçan aristokratların sonunu hazırladı. Bu da Avrupa’da Krallara bağlı merkezî orduların oluşum sürecini hızlandırdı. Askerî teknoloji ve harp sahasındaki her türlü gelişme başka herhangi bir alandan çok daha hızlı geçişkenlik yapıyordu. 1590’larda Hollandalı Komutan Maurice ve Kont Williams¹⁴ o dönem harp sahasının nispeten kullanışsız birlikleri tüfekli piyadeleri saf düzeninde sokarak dönüşümlü atış usûlü ile daha etkin hale getirmesi, harp sahasına yeni bir tür yaylım ateşi taktiği kazandırdı. Yaylım ateşinin gelişmesi Avrupa’daki ordular üzerinde büyük etki yaptı. Hem ateşin etkisini mümkün olan en üst seviyeye çıkarmak hem de maruz kalınan ateşe asgari ölçüde maruz kalmak¹⁵ için yeni ordu ve dizilimleri ve manevra usûlleri ortaya çıktı. Savaş sahası ve cephelerin genişlemesi ordunun eğitimini ve talimini zorunlu kılıyordu.

Osmanlı Devleti’ni uzun süre harp sahasında rakiplerinden üstün tutan yönü de buydu. Her daim savaşa hazır yüksek ateş gücüne sahip profesyonel birliklere sahip ordu. Bu orduyu destekleyen tımar sistemi ve bununla ilgili bürokratik denetleme sistemi, bir taraftan gelir toplama ve askerlerin maaşı ödeme yükünü Osmanlı merkezî bürokrasisinin sırtından alırken, diğer taraftan da 16’ncı yy. boyunca Osmanlı padişahlarına daimî bir süvari ordusu sağlamış¹⁶ oluyordu. Avrupa’da ise savaşın ikamesi 17’nci yüzyıla kadar Macchiavelli’nin sert bir şekilde eleştirdiği güvensiz paralı askerlerin ağırlıkta olduğu ordular ile yürütüldü. İkmal imkânlarının özellikle tayının kısıtlı olduğu ya da koşullar el vermediğinde kaçan lejyoner ordular, sefer sürdürme konusunda güven vermiyordu.¹⁷ Paralı askerlik sistemi için sonun başlangıcı (özellikle rütbeli personeller için), Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ve Gustavus Adolphus ile Oliver Cromwell’in disiplinli ordularının başarısıyla geldi. Silah doldurma ve yaylım ateşi ve sahra topu talimlerinin artması gibi yeni uygulamalar başarının artmasını sağladı. Erken modern dönem Avrupa’sındaki ordularda peyderpey büyüme ile eski tip silahların yerini ateşli silahlar, askerlik mesleği için ise yeni tip talimler ve askerlik uygulamaları yapılmaya başlandı. Ancak sistemin kalıntıları profesyonelliğin başlangıcına değin varlığını sürdürdü.¹⁸

¹⁴ Geoffrey Parker, *Askerî Devrim*, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.26.

¹⁵ Parker, *a.g.e.*, s.26.

¹⁶ Gabor Agoston, *a.g.m.*, s.169-212.

¹⁷ Lawrence Freedman, *Strateji*, Alfa Yayınları, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Taciser Belge, İstanbul, 2015, s.138.

¹⁸ Samuel Huntington, *Soldier and State, The Theory and Politics of Civil–Military Relations*, Harvard University Press, s.27.

Osmanlının askerî gücü ve silah sanayini, özellikle ateşli silahlar çerçevesinde ele alacak olursak Batı'nın askeri teknolojisini kabule hazır olup bunu daha da geliştirmişler ve seri üretimle, çok üstün lojistik teşkilatlarını bütünleştirerek 15'inci yy. ortalarından itibaren Avrupalı hasımlarına karşı açık bir ateş üstünlüğü kazanmışlardır.¹⁹ Osmanlı, Avrupa tarzı veya Avrupalı yazarların kullandığı şekilde Askerî Devrim'den ziyade, askerî teknolojiyi ithal ederek kendi bünyesi için uygun hale getirdiği gibi geliştirme ve bunu başka ülkelere yayabilme başarısını da göstermiştir.²⁰ Bunun en iyi örneklerinden biri Varna Savaşında Macarların kullandığı “Wagenburg Sistemi”ni²¹ kendi sistemi haline getirerek top, tüfek ve arabalar ekleyerek mevcut ana “seyyar kalesi”ni daha da güçlendirerek kullanmasıdır.²² Böylece “tabur cengi” kavramı üretilmiş oldu ve savaş meydanlarında sistemin mucitlerinden daha efektif şekilde kullandı. Bunun yanında Osmanlı ordusu önemli bir harp sanayisine sahipti. Ateşli silahların üretimi için muhtelif maden cevherlerini eritme, namlu delme; güherçile, odun kömürü ve kükürt gibi maddeleri belli oranlarda karıştırma gibi teknik bilgilere sahip olmak gerektiği gibi elde edilen silahların etkili bir şekilde kullanılabilmesi de belli aralıklarla talimi zorunlu hale getiriyordu.²³ Resmî Osmanlı evrakları da Selanik, Gelibolu, Budin ve İzmir²⁴ gibi imparatorluğun pek çok noktasında önemli barut üretim merkezleri olduğunu doğrulamaktadır. Kendine has bir tipolojiye sahip Osmanlı tüfeği rakipleriyle dış piyasada rekabet edebilecek düzeye erişmiş bulunuyordu.²⁵ O kadar ki Osmanlı tüfeğinin Çin'e kadar ihraç edildiği bilinmektedir.²⁶

Osmanlının Doğu'daki çağdaşlarına ve rakiplerine göre coğrafi konumunun ve devraldığı mirasın da etkisi ile askerî alanda yenilikler üretmesi, askerî teknolojiyi bünyesine uyarlaması çok daha kolay oldu. Osmanlılar en baştan beri askerî konularda dışa kapalı olmamış, çatışmaya girdikleri rakipleriyle teşkilat, teçhizat ve doktrin

¹⁹ Gabor Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları**, İş Bankası Yayınları, s.35.

²⁰ Feridun Emecen, **Osmanlı Klasik Çağ'ında Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.24.

²¹ Savaş alanında seyyar kale görevi gören bu arabaların içinden ateş edilirdi. Osmanlı Tabur Cengi Harp taktiğini uygulamak için Top Arabacılar Ocağı kurmuş, bu sistem özellikle II. Kosova'dan 1596 Haçova Muharebesine kadar başarıyla uygulanmıştır. Özellikle 17'nci yüzyılda ateşli silahlarda yaşanan teknolojik gelişmelerle sistemin harp sahasında etkinliği kalmadı.

²² Emecen, **a.g.e.**, s. 30.

²³ Yunus İnce, “Osmanlı Devleti'nde Barutun ve Ateşli Silahların Kullanımının Yaygınlaşması”, **Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan**, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya s.503-523.

²⁴ Agoston, **a.g.e.**, s.221-233.

²⁵ Emecen, **a.g.e.**, s.35.

²⁶ Giray Fidan, **Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, s.73.

alanlarından sürekli bir alışveriş ve geçiş olmuştur.²⁷ Osmanlı klasik çağında ordu düzeni her ne kadar hareketli süvari ağırlıklı olsa da savaş düzeninde padişahın önünde bulunan çekirdek güç ateşli silahlarla donatılmış profesyonel kapıkulu askerleri ve toplarla güçlendirilmiş savaş arabalarından müteşekkil tabur cengi düzeniydi. Bu da klasik süvari harbi yapan Doğu'daki çağdaş rakiplerine karşı Osmanlı'yı harp alanında üstün yapan ana etmenlerden biriydi. Nitekim Doğu'da büyük meydan savaşı olarak ateşli silahların en etkin ve belirgin kullanımı II. Kosova Savaşı'nda kendisini göstermişti. 1473'teki Otlukbeli Savaşı'nda, klasik Türkmen savaş taktikleriyle çarpışan süvari ağırlıklı Uzun Hasan'ın ordusu, top ve tüfek ateşi karşısında duramadı, çünkü böyle bir savaş usulüne ne askerleri ne de kulakları sağır eden top ve tüfek sesi karşısında ürken atları alıştı.²⁸ Akkoyunlu ordusunun daha önce karşılaşmamış olduğu duruma karşı vermiş olduğu dağılma tepkisini Osmanlı Varna öncesi Hünyadı'nın Macar-Haçlı ordusuna karşı İzladi geçidindeki çarpışmada (1443) yaşadı. Fakat durum Akkoyunlu ordusunun yaşadığı durum kadar vahim olmadı. Osmanlı ordusu İzladi'deki çarpışmadan sonra hemen reaksiyon göstererek sistem orduya adapte edildi.

Çaldıran, Mercidabık ve Ridâniye savaşlarında etkin rol oynayan yeniçeri tüfekçilerinin ateş şekilleri, saf düzeni içinde intizamlı bir salvo atışı şeklindedir. Tüfeği ayakta, bir dizini kırarak, ok atış teknikleriyle de kabaca benzerlik gösterir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bilhassa Çaldıran, Mercidâbık ve Ridaniye'de yeniçeri tüfekçilerinin çok etkili oldukları, "yaylım ateşi"ni çağrıştıran seri ateş gücünü sağlayabildikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır. Nitekim Kahire'de Sokak çarpışmaları sırasında da yeniçeri tüfekçileri, keskin nişancılar olarak direnişçilerin siperlerden başını çıkarmanı tüfekte vuracak kadar maharet sahibiydiler. 16'ncı yüzyıl boyunca merkezde konuşlanmış yaklaşık 4000 tüfekliden oluşan birlik, Mohaç ve Haçova'da olduğu gibi profesyonellikleri sayesinde etkili olabilmişlerdir. Buna karşılık Batılı orduların daha fazla olan fakat yönlendirilme güçlüğü yaşayan, disiplinsiz askerî birlik ve tüfekçilerin sevk ve idaresinde 16'ncı yy.'a kadar ciddi problemlerle karşı karşıya kaldıkları unutulmamalıdır. Bu durum daha önce bahsettiğimiz üzere ancak Otuz Yıl Savaşları döneminde yeni taktik ve askere alma yöntemlerinin devreye girişiyle değişecektir.

²⁷ Gültekin Yıldız, **Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.56.

²⁸ Emecen, **a.g.e.**, s.41.

Osmanlı yeniçerilerinin şüphesiz böyle etkili bir atış yapabilmeleri için özel bir talim gördükleri ve ayrıca toplu ateş açabilme tekniğine de sahip buldukları anlaşılmaktadır. Batılı meslektaşlarının düzensiz, birbirinden kopuk atışlarına mukabil, yeniçeri tüfekçi birliği toplu ateş gücünü sağlayabilecek tecrübeye sahiptir.²⁹ Orduya bu denli maharetin kazandırılması ancak ve ancak yüksek disiplin ve talim yoluyla mümkün olabilir. Osmanlı Ordusu ve devlet ricali, 1500-1700'e kadar olan dönemde askerî teknolojiye genel itibarıyla ayak uydurabilmiş ve bazı alanlarda standartları kendi başlarına belirleyebilmiş ve askerî teknoloji ve savaş eğitiminde öncü olabilmıştır.³⁰ Buna ek olarak Osmanlı'nın harp teknolojisini yakından takip ettiği ve kendi ordu sistemine uyarladığı açıkça görülmektedir.

İkinci Viyana kuşatması birçok tarihçi için Osmanlı askerî üstünlüğünün sekteye uğramasının bir eşik noktası olarak görülür. Siyasî tarih açısından bakıldığında savaş sonrası yapılan antlaşmanın maddeleri gereği psikolojik sınır olarak da böyle düşünülebilir. Avrupa'nın Ortadoğu ve Asya'ya askerî etkisi 18'inci yy.'a kadar nispeten sınırlı olduğu³¹ söylenebilir. Bu sınırlı etki, 18'inci yüzyıla gelindiğinde kendini doğrudan etkiye bıraktı. Yeni kıtaların bulunması ile değişen ticaret yolları ve hammadde kaynakları, Amerikan altın ve gümüşünün Avrupa piyasasına girmesi belki de en çok Osmanlı devletini olumsuz yönde etkiledi. Rönesans ve Reform hareketleri yeni tip bir Avrupa burjuvazisi yarattı. 18'inci yy.'a gelindiğinde ise artık paralı askerlere sahip surlar içindeki derebeylerinin dönemi bitmiş merkezîleşmiş düzenli ordulara sahip krallar vardı. Osmanlı Devleti'nde ise Avrupa'daki gelişmelerin aksine merkezîyetçi anlayış güç yitirmeye başlamış, kendi kapı halkına sahip yerel beyler ve valiler devlet adına buldukları bölgede söz sahibi olmaya başlamıştı. Bunun yanında Osmanlı ordusu Avrupa'da değişen harp taktiklerini ve teknolojisini kendi bünyesine ithal etmekte birçok sebepten dolayı geri kaldı.

İmparatorluğun kuruluş ve yükselme devrinde Osmanlı ordusunun seçkin ve ayrıcalıklı birliği olan yeniçeriler bir sürü saray isyanı ve ayaklanma çıkardıkları gibi³²

²⁹ Emecen, **a.g.e.**, s. 65.

³⁰ Rhoads Murphy, **Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700**, çev. Mehmed Tanju Akad, Homer Yayınları, İstanbul, 2007, s.128.

³¹ Jeremy Black, **Savaş ve Dünya, Askerî Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000**, çev. Yeliz Özkan, Dost Yayınları, İstanbul, 2009, s.168.

³² Bröckling, **a.g.e.**, s.13.

hükümdarın belirlenmesinde büyük rol oynamışlardır. Dünyada değişmeye başlayan ekonomik düzene karşı hantal kalan Osmanlı ekonomik sistemi, özellikle ordu ile göbek bağı olan³³ vergilendirme sisteminin aksaması, ordunun asker kaynağının aksaması demektir. Tımar sistemindeki aksama ile tımar topraklarının asker dışı kişi ve gruplara verilmesi ile sipahiler görev yapamaz duruma gelmiş ve Osmanlı askerî sisteminin temel dayanak noktası olan merkezî ordu-eyalet ordusu dengesi bozulmuştur.³⁴ Bu dengenin bozulması kendi kapı halklarını oluşturan derebeyi, vali, voyvoda, âyan vb. yerel yöneticiler için güç devşirme aracı oldu. Avrupa’da tüfekli piyadenin önem kazanmasına paralel olarak Osmanlı Ordusunda da yeniçerilerin de sayısı arttı. Fakat bu artış sağlıklı bir artış olmadı. Ocağın nitelikli profesyonel ateş gücü yetiştirilmesi beklenirken ocak kapısı gelir kapısı oldu. Ayrıca Ocağın klasik dönemdeki “kânun-ı kadimleri” bozuldu, devşirme usulü terk edildi.³⁵ Özellikle 17’nci yy. sonrası Osmanlı siyasetnameleri yazarlarının eleştirdiği nokta hemen hemen aynı yere çıkmaktadır.³⁶ Gerek tımar sisteminin bozulmaya başlaması, gerekse yeniçerilerin savaşma disiplin ve arzularını kaybetmeleri, daha önce de vurgulandığı üzere yerel derebeyleri ve valiler tarafından oluşturulan orduları ön plana çıkartmış, Osmanlı ordusunun feodalleşmesine neden olmuştur.³⁷ Tek derdi geçimlerini sağlamak olan sekban, deli, tüfekçi, levent gibi paralı askerler grubu³⁸ bu yerel yöneticilerin kapılarında istihdam edildi. Sefer zamanı ise topyekûn bir askerî eğitim almadıklarından muharebe kabiliyetleri düşüktü. Paraları ödenmediğinde iş bırakıyorlar, harp halinde iken düşmanın üstünlüğü durumunda firar edip liderlerinden başka kimseyi dinlemiyorlardı.³⁹ Bu durum da ordu için en önemli unsurlardan biri olan emir-komuta zincirinin paralize olması demektir. Machiavelli’nin 15’inci yüzyılda eserinde Floransa ordusu için eleştirdiği hususlar 18’inci yüzyıl Osmanlı ordusunda çıkmaya başlamıştı. Hâlbuki Machiavelli eserinde Osmanlı ordusunu paradigma ordusu olarak görüyordu. Avrupa’da orduların ve savaş meydanlarının

³³ Tımar Sistemi.

³⁴ Erickson, Uyar, a.g.e., s.201.

³⁵ Yeniçerilerin, askerlik dışında başka işlerle meşgul olması, 40 yaşına kadar evlenmeleri yasaktı. Bu iki önemli maddede yaşanan bozulmalar Ocağın genel yapısını da bozdu. Bunlara ilaveten Ocağa alım kıstasları da bozulmuş, genel prensipleri dışında dışarıdan Ocağa kayıtlar yapılmaya başlanmıştır. **Bkz.** Irina Y. Petrosyan, **Mebde-i Kanun: Yeniçeri Ocağı Tarihi**, 1987, Yılmaz Kurt, **Risâle-i Koçi Bey**, Akçağ Yayınları, İstanbul, 2018.

³⁶ **Bkz.** Ahmet Resmî Efendi, **Hülâsat’ül-İtibar**, (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi), eserinde Osmanlı Ordusunun Rus ordusu karşısında yaşadığı zafiyetler hakkında eleştirilerde bulunur.

³⁷ Fariba Zarinebaf, “Models: A View from the Ottoman Margin”, **Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History**, 12 (2), 489-499.

³⁸ Yıldız, a.g.b., s.58.

³⁹ Aynı yer.

büyümeye başladığı, topyekûn düzenli talim yapıldığı bir dönemde Osmanlı ordusu yekpârelikten uzak, yerel yöneticilerin istihdamında yapbozu andıran bir ordu ile savaş meydanlarındaydı.

Devletin askerî anlamda bağımlı kaldığı seçkin birliği olan yeniçeriler, bu bağımlılığın bir sonucu olarak giderek çeşitli ayrıcalıklar kazanıp, başına buyruk hareket ederlerken, ayrıcalıklarını sarsacak askeri reformlara karşı çıkmışlar ve bu amaçla ulema ile iş birliği yapmışlardı. Nitekim devlet, yeniçerilerin, ulemanın, ayanların ve bürokrasinin karşı ittifaklarıyla sarsılmaktaydı. Bu gruplar, birlik halinde padişah değiştirerek ve sadrazam düşürerek çıkarlarını korumaya çalıştılar.⁴⁰ Müteakip dönemde Kapıkulu askerlerinin ve Ocaktaki bozulmalar iyice ayyuka çıkmıştı. Hâlbuki bir asır önce padişah II. Osman'ı pek de tatmin etmeyen Hotin seferi sonrası yeniçerileri gözden çıkararak Anadolu ve Mısır'dan asker toplama sureti ile yeniçerileri ortadan kaldırma niyetinde olduğu⁴¹ dönemin çağdaş kaynaklarında belirtilir.⁴² Bu iddialar ve peşinden gelen propagandalar padişahın hâl'i ile sonuçlanmıştı. II. Osman'ın girişimi düşüncelerden ibaret olsa da sorunun ve ordudaki bozulmanın işaretlerini görmemiz açısından önem teşkil eder. IV. Murad (1628-1640) ve Köprülü ailesi (1656-1676) sert devlet yönetim tutumları ile geniş kapsamlı denetim ve yargılamalarla devlet içinde ve orduda yolsuzluk, rüşvet ve zimmet gibi suçlara karşı başarılı önlemler almışlardır. Bu disiplin uygulamaları sayesinde Revan (1659), Bağdat Seferleri, Uyvar (1663), Kamenice (1672) ve Çehrin (1678)⁴³ gibi başarılı seferler icra edilmiştir. Fakat bu 17'nci yüzyılda yapılmaya çalışılan reform ve ıslahatlar devlet adamlarının ve hükümdarının karakterine ve inisiyatifine bağlı olarak sınırlı kaldı. Bu nedenle kurumsal bir yapılanma ve girişimden ise bahsetmek söz konusu değildir. Klasik dönem Osmanlı ordusunun başarılarında ön planda olan Ocak askerleri, 1826'da ilga oluncaya kadar askerî ve politik tutuculuğun merkezi, modernite teşebbüslerinin ve ıslahat denemelerinin önündeki en büyük engel olarak görüldü.

17'nci yy.'ın sonlarından itibaren Doğu'da İran'a karşı Batı'da Rusya ve Avusturya'ya karşı verilen çok cepheli savaşlar devletin hem ekonomisini hem de orduyu

⁴⁰ Merve İrem Yapıcı, "Rusya'da ve Osmanlı'da Askerî Reformun Paradoksu, "Aralıkçılar (Dekabristler) ve Fedailer", **Alternatif Politika Dergisi**, cilt 8, sayı 2, 2016, s.270-299.

⁴¹ Feridun Emecen, "II. Osman", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007, c.33, s.453-456.

⁴² **Solakzâde Tarihi**, der. H. Halit Atlı, İBB Yayınları, İstanbul, 2016, s.775-786.

⁴³ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.204.

yıprattı.1718 Pasarofça Antlaşması imzalandığında ise Osmanlı ordusu kaybettiği eyaletleri geri almanın artık zor olduğunu gördü ve bu durum ordunun yenilmezlik imajına büyük darbe oldu.⁴⁴ Bu nedendir ki Lâle Devri dönemi (1718-1730) Osmanlı devlet ricalinin Avrupa'nın özellikle askerî üstünlüğünü görüp bunun sebeplerini araştırmaya kafa yordukları dönem olmuştur.

18'inci yy'a gelindiğinde bu dönem Avrupa'da paradigma ordularının da ortaya çıktığı dönemdir. Askerî kurumlar ve ordular birbirlerini taklide diğer bütün kurumlardan çok daha yatkındır. Birbirleri ile muharebe eden ordular zamanla birbirlerine benzer ve başarılı olan ordu diğer rakiplerine karşı da başarılı olduysa söz konusu ordu sadece komşuları ve düşmanları için değil ayrıca tüm kıta ve dünya için paradigma ordusu olur.⁴⁵ Paradigma ordusu kavramı pek çok devleti olduğu gibi Osmanlıyı da askerî danışman ve askerî teknoloji ithali bakımından etkileyecektir. Osmanlıyı bu duruma iten bazı sebepler vardı. 17'nci yy.'ın sonlarında I. Petro ile başlayan Rus reformu etkisini Osmanlı Ordusu'na karşı cephelerde kendini gösterdi. Müslümanların yaşadığı ve bir İslam beldesi olan Kırım'ın kaybı ile sonuçlanan 1768-74 Osmanlı-Rus savaşı Osmanlı devlet ricalinde ve toplumunda büyü şok etkisi yarattı. Bununla birlikte Osmanlı ordusu Avrupa'da değişen harp taktiklerini ve teknolojisini kendi bünyesine ithal etmekte birçok sebepten dolayı geri kaldı. Avrupa'da taktik alanında yaşanan değişimi,⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu özellikle 18'inci yüzyılda yaşanan Osmanlı-Rus-Avusturya harplerinde büyük toprak kayıpları ile hissetti. Bir zamanlar Moskova'nın içlerine kadar tehdit eden Kırım Hanlığının Rus tahakkümü altına girmesi Osmanlı'yı derinden sarstı. Uzun barış döneminde ordu birlikleri kendi haline bırakılıp eğitimsiz, muharebe tecrübesi az olan grup haline gelmişti.⁴⁷ Rus ordusu ise Yedi Yıl Savaşları sayesinde (1756-1763) muharebe tecrübesi kazanmış modern savaş taktik ve tekniklerinden en azından haberdar olup ordusunu bu yönde ıslah etmeye girişmişti. 18'inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ordularını mevcut yapısından daha küçük birimlere ayıran Ruslar, böylelikle Osmanlı ordusu karşısındaki hareket ve mobilite üstünlüğünü tamamen ele geçirmişti. Osmanlı ordusunun 1769'da Kartal ve 1774'de Şumlu Muharebelerinde yaşadığı bozgun Rusların

⁴⁴ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.205.

⁴⁵ Yıldız, **a.g.e.**, s.56.

⁴⁶ Cevat Şayin, Fatih Yeşil, "XVIII. Yüzyılda Taktik Değişim: Bir Osmanlı Muharebe Alanı Krokisi Üzerine Notlar", **Tarih Dergisi**, sayı 53, İstanbul, 2012, s. 19-38.

⁴⁷ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.214.

derin düzenden, ince/hat/çizgi düzenine geçişinin bir ürünüydü.⁴⁸ Nitekim Ahmed Resmî Efendi'nin altını çizdiği üzere “topları tıpkı tüfek gibi” kullanabilen Ruslar, ateş üstünlüğüne sahip olmuş ve kendilerine hücum eden Osmanlı süvarilerini, taktik dörtgenler arasında imha etmeyi başarmıştır.⁴⁹ Bu Rusların orduyu ıslah çalışmalarına Osmanlı'dan çok daha önce başlamış olmalarının bir sonucuydu. Rus modernleşmesi ve ordu ıslahının amacı Avrupa'ya kendini kabul ettirmek ve Avrupa sistemine dâhil olmak iken⁵⁰ Osmanlı modernleşmesi daha çok Avrupa içlerine kadar yayılan mevcut topraklarını muhafaza etmek için güvenlik ve savunma odaklıydı. Halbuki 17'nci yy.'a kadar Osmanlı ordusu hasımları için bir paradigma ordusuydu. Özellikle kamusal ve militer örgütlenme ve yöntemlerinde Ruslara model olunmuştu. Rusların “Pometse ve Streltsy” askerî örgütlenmeleri Osmanlı tımar ve yeniçeri örgütlenmeleri örnek alınarak geliştirilmişti.⁵¹ Benzer ordu yapılanmaları⁵² ve 18'inci yy. ile birlikte sonraki yüzyıllarda sürekli savaş halinde olunan Rus ıslahatları ile karşılaştırdığımızda, Avrupa'daki gelişmeleri başta Çar Petro olmak üzere Rus ıslahatçılar kendileri bizzat Avrupa'daki gelişmeleri takip ederken, Osmanlı ise elçilerin rapor ve layihalar ile takip ediyordu. Sorunlara yönelik farkındalıkların başladığı Lâle Devri'nde (1718-1730) temsilci bazında Avrupa ile temaslar daha da artırılmıştı. Fakat temelsiz modernleşme ve ıslahat girişimleri amacından sapınca isyan ile bitivermişti. Osmanlı ordusunda Avrupa tarzı ıslahat teşebbüsleri kurumsal olmaktan ziyade askerî danışmanlar nezdinde başladı ve daha sonra sayıları artarak devam etti. Askerî danışman istihdamı bir taraftan ordunun yeniden yapılanmasına katkı sağlarken, diğer taraftan Avrupa devletleri ile diplomatik bağ kurmanın bir yoluydu.⁵³ Bu durum, askerî yardımı yapacak veya danışmanlık yapacak devlet için ise siyasî nüfuz etme yoluydu. Osmanlı devlet adamları yabancı askerî uzmanlar ve danışmanları istihdam etmeden önce Avrupa'da o dönem paradigma ordusu hangisi ise onun mensuplarından seçmeye dikkat etmiştir.⁵⁴ Askerî danışman ithal etmek sadece resmî kanallardan yürütülen bir şey değildi. O dönem profesyonel bir meslek

⁴⁸ Şayın, Yeşil, a.g.m., s. 19-38.

⁴⁹ Aynı yer.

⁵⁰ Kezban Acar, “Osmanlı ve Rus Modernleşmesine Dair Görüşler”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Isparta, 2008, c.4, sayı, 16-17, s. 58-86.

⁵¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.75.

⁵² 15'inci ve 18'inci yüzyıllar arasında Rus ordusu için Osmanlı ordusu paradigma ordusudur. Bu nedenle ordu yapılanmalarında benzerlikler görülür.

⁵³ Fatih Yeşil, “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, Ed: Gültekin Yıldız, **Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113.

⁵⁴ Yeşil, a.g.b., s.114.

olarak bakıldığından ücreti karşılığında herhangi bir devletin ordusu ile sözleşme yapılabilirdi. Ayrıca bir ordudan emekli olmuş veya askerlikten ilişkisi kesilmiş birisi başka bir orduda kendine iş bulabilirdi. Örneğin De Rocheroft isimli bir Huguenot subayı⁵⁵ Fransa'daki ayrımcılıktan kaçıp Huguenotlar için pek de gerçekçi ve kabul edilmez isteklerle Osmanlı ordusunda görev almıştı. İlk danışman ve teknisyenler Osmanlı hizmetine genellikle düşük rütbelerde çok da etkili olamayacakları statülerde işe başladılar. Çünkü 18'inci yy. Osmanlı ordusunda mevcut statükoyu kırmak çok kolay değildi. Ayrıca işe alınan askerî danışman veya teknisyenin din değiştirme mecburiyeti Osmanlı ordusunda görev yapmak için zor bir engel teşkil ediyordu. Bu durum askerî danışman kalitesini de etkiledi. Osmanlı için kuzey sınırında büyük tehlike arz eden Rus ordusu üzerinden örnek verecek olursak, yüksek rütbe daha çok hareket serbestisi tanıyan ve din değiştirme zorunluluğu olmayan Rus ordusu, iş arayan Avrupalı subay ve teknisyen için Osmanlı ordusundan daha cazip geldiği kuşkusuzdur. Sadece bu duruma bağlı olmasa bile savaş meydanlarında askerî danışmanların niteliği de etkili olmuştur. Osmanlı'ya sığınan Huguenot subayına benzer bir örnek ise XIV. Louis dönemi ordudan atılıp Avusturya ordusunda görev yapan fakat daha sonra burada da Prens Eugen ile anlaşmazlığı sonucu cezadan kaçıp Osmanlı ordusunda görev yapan Kont De Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa)'dır. Patrona Halil isyanının ardından Müslüman olarak Osmanlı hizmetine giren ve Ahmed Paşa ismini alan Bonneval, müteakip dönemde Humbaracı Ocağı'nın başına getirildi ve burada ulûfeli bir humbaracı sınıfı kurmakla işe başladı ve bunun için Avrupa tarzı talim içeren bir nizamnâme hazırladı.⁵⁶ Layihalar ve ıslahat raporları sundu. Kont de Bonneval, hazırlamış olduğu bir layihada; sadece cesaret ve kahramanlığın bu çağda kâfi gelmediği, çağdaş savaş-askerlik-disiplin ve eğitimin, asker maaşlarının düzenli ödenmesinin en önemli iş olduğunu vurgulamış⁵⁷, Osmanlı ordusundaki temel sorunları da bu şekilde özetlemiştir. Osmanlı ordusu için en önemli faaliyeti ise Osmanlı devletine batı tipi ilk askerî-teknik eğitim kurumu olarak da bilinen Hendesehâne'nin kurulmasına⁵⁸ önayak olmasıdır. Humbaracı Ahmet Paşa Osmanlı devletinde görev yapan başarılı askerî-teknik danışmanların ilk örneklerinden biriydi. Askerî danışman görevinin yanında Macarları Avusturya'ya karşı ayaklandırma

⁵⁵ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.207.

⁵⁶ Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1998, c.18, s. 351-353.

⁵⁷ Berkes, **a.g.e.**, s.64.

⁵⁸ Yeşil, a.g.b., s.115.

gibi başarısız siyasî girişimi ve Bâb-ı Âli’de destekçisi devlet adamlarının desteğinden mahrum kalması onu gözden düşürdü hata bir ara Kastamonu’ya sürüldü. Bu durum Osmanlı ordusunda görev yapan danışmanların sadece asker-teknik konular değil aynı zamanda siyasî meselelere de zaman zaman müdahil olduklarının ilk göstergesiydi. Maiyet meselesi 19’uncu yy’da da devam etti. Müteakip dönemlerde orduya ithal edilen danışmanlarda Osmanlı devlet adamlarının tavsiyeleri ve maiyetlerine almaları, gelen askerî-teknik danışmanların Osmanlı ordusundaki kariyerlerinin gidişatında son derece etkili oldu. Fakat Bonneval’in talim çalışmaları Osmanlı ordusunun genelinde kabul görmedi. Görev yaptığı Ocak bünyesi ile sınırlı kaldı.

Askerî-teknik danışmanların ayrıca siyasî amaçlarla da görevlendirildiğinden daha önce bahsedilmişti. Bunun Osmanlı ordusunda en belirgin örneği Baron De Tott ve Fransız askerî heyetleridir. De Tott, Fransa tarafından Osmanlı Devleti nezdinde elçi tayin edilen eniştesi Vergennes’in sekreteri sıfatıyla 1755’te İstanbul’a geldi. Aslında Fransız hükümeti tarafından kendisine Türkçe öğrenme, Osmanlı Devleti’nin durumunu inceleme ve özellikle Kırım ile ilgili bilgi toplama görevi verilmişti.⁵⁹ Fransa’nın bu dönem Rusya’ya karşı denge unsuru olarak kullanmayı amaçladığı Osmanlı üzerinde etkinliğini artırmak için Baron De Tott’u askerî danışman olarak görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Çeşme’de Osmanlı Donanmasının yakılmasının ardından (1770) donanmanın yeniden yapılanması için eğitilmiş kadrolara duyulan ihtiyaç bir Deniz Mühendishânesi açılmasını kaçınılmaz kılmıştı. Bu amaçla Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın girişimleri ile 1773’te teknik-mühendislik eğitimi verilen Mühendishâne-i Bahri Hümayun’un temelleri atıldı.⁶⁰ Yine Çeşme olayından sonra III. Mustafa tarafından istihdam edilen De Tott 1770-72 arasında Osmanlı topçularının top dökümünün geliştirilmesinde görevlendirildi. Osmanlı küçük ve kolay ateşlenebilir sahra toplarının meydan muharebelerinde etkisini Rus ordusundan acı şekilde öğrenmişti. Humbaracı Ahmet’in yetiştirdiği topçularla çalışan Tott, hafif top ve top arabaları ihtiyacına binaen Sürat Topçuları ortasının kurulması sürecinde danışmanlık yaptı. Yine Humbaracı Ahmet Paşa gibi Fransız Topçu Nizamnamesinden esinlenerek bir topçu nizamnamesi hazırladı.⁶¹ Türk Boğazların savunması için hazırlanan planları teftiş etti, yapılan

⁵⁹ Geza David, “Baron De Tott”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul,1992, c.5, s. 83-84.

⁶⁰ Kemal Beydilli, “Mühendishâne-i Bahri Hümayun”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, s.4-11.

⁶¹ Yeşil, a.g.b., s.118.

düzenlemelerin uygulanmasına ve inşalarına nezaret etti. Ordunun kullanmış olduğu kayık köprü sistemlerinin düzenlenmesi ve top arabalarının yeniden şekillendirilmesi işlerinde görev aldı.⁶² Ocaktaki çalışmalar Sadrazam Seyyid Mehmet Paşa tarafından destekleniyordu. 1781’de Paşa’nın ölümü ile birlikte faaliyetler akamete uğradı. Topçu Ocağından görev yapan bir diğer yabancı uzman İskoç asıllı (Campell) Mustafa Ağa⁶³, idi. Daha sonra Humbaracı ocağının da başına geçen Mustafa Ağa Napolyon’a karşı Osmanlı Devleti’nin yaptığı savaşlara katılmıştır.

Padişah I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) ve Halil Hamit Paşa’nın sadrazamlığı ile birlikte askerî reform çabaları daha da hızlanarak yeniden Bâb-ı Âli’nin gündemine getirildi. Fransa’dan yine top döküm ve istihkâm alanında uzman askerî heyet istihdam edildi. Bu heyet Fransa’da ihtilâl öncesine kadar görev yaptı daha sonra geri çağrıldılar.⁶⁴ I. Abdülhamid döneminde Osmanlı ıslahatları ve yenileşme alanındaki faaliyetlerde önceki dönemlere göre büyük bir artış gözlenmektedir. I. Abdülhamid gelenekçi Osmanlı yenileşme anlayışındaki canlanmaları sürdüren en son padişaktır. Zira o, devletin kurtulması için ıslahatlara ihtiyaç olduğunu anlayan, selefleri tarafından başlatılan modernleşme hareketini hızlandıran en güçlü ıslahatçılardan birisidir. Osmanlı reformcularının amacı mevcut düzen üzerinde radikal değişimlerden ziyade⁶⁵ var olan kurumlar üzerinde birtakım değişiklikler yaparak ıslah etme üzerinedir. III. Selim Dönemi ise Osmanlı ordusu için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Gelenekçi reform denemelerin aksine topyekûn yenilikçi kurumsal reform çabaları III. Selim ile başlamıştır. Çünkü III. Selim 1792’de biten Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşlarında Avrupa ordularının talimli piyadeleri karşısında mevcut Osmanlı ordu düzeninin bir işe yaramadığını acı şekilde öğrenmişti.⁶⁶

Avrupa’da ise Fransız devrimi büyük halk hareketlerinin önünü açtığı gibi askerî açıdan ise Napolyon’un önderliğinde büyük halk ordularının ortaya çıkmasında önemli bir etkendi.⁶⁷ Fransız devrimi aynı zamanda bir savaş devrimini de beraberinde getirdi. Bunun yanında savaşın yıkıcılığı ve boyutu da değişti. Önceki asırlara yapılan savaşlara

⁶² M. Alaaddin Yalçınkaya, “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)”, **XI. ve XVIII. Yüzyıllar, İslam Türk Medeniyeti ve Avrupa Sempozyumu**, Kasım, 2006, s. 376-395.

⁶³ Yeşil, a.g.b., s.119.

⁶⁴ Aynı yer.

⁶⁵ Acar, a.g.m., s.58- 86.

⁶⁶ Fatih Yeşil, **İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s.13.

⁶⁷ Freedman, a.g.e., s.138.

halkın savaşa dâhil olması sınırlıydı. Yağmadan veya orduların geçişi esnasında oluşacak tahribattan etkilenirdi. Veya halk savaşı olağanüstü savaş vergileri ile hissederdi. 19.yüzyılın başından itibaren ise toplum daha çok savaşların bir parçası haline gelmeye başladı. Dünya topyekûn savaşlar çağına girdi. Sınırlı mevzi savaşları yerini tüm toplumu içine alan büyük orduların meydan savaşına bıraktı.

1.2. Osmanlı Ordusunda Dönüm Noktası, III. Selim Dönemi (1789-1807) Askerî Islahat Girişimleri

17'nci yy.'ın sonlarına kadar Osmanlı Devleti özellikle askerî alanda son gelişmeleri takip ederek gerekli görülen askerî teknoloji ve know-how transferi yapılarak orduya ithal edilirdi. 18'inci yy.'a geldiğinde çağdaş Avrupa tekniğine uyma ve gelen askerî uzmanları kullanma suretiyle denge sağlanmaya çalışıldı. III. Selim tahta çıktığında Osmanlı, Rusya ve Avusturya ile savaş halinde idi (1787-1792). Harp meydanlarında Roma lejyonu gibi kare ve dikdörtgen formatta savaşan talimli ve kesintisiz ateş gücü ile savaşan⁶⁸ Avrupa orduları karşısında direnmesi zordu. Avrupa'nın nizamlı ve yüksek ateş gücüne sahip disiplinli orduları karşısında Osmanlı piyade ve süvarileri, meşhur ağır muhasara topçuları etkisini kaybetmişti. Üstün ateş gücü karşısında Osmanlı piyadesi düzenini çabuk kaybediyordu. Klasik dönem savaşlardaki Osmanlı askerinin cesareti ve korkutucu üstünlüğü disiplin altına alınamayınca kusur haline gelmişti. Çünkü düşman karşısında çabuk bozulan ve kaçışan askerler diğer birlikleri de etkileyerek kaosa sebep oluyor ve bu durum kontrolün tamamen kaybolmasına neden oluyordu.⁶⁹ Yine her başarısız savaştan sonra ordu içinde ıslahat lüzumu hâsıl oldu. Kendinden önce babası ve selefleri dönemlerinde orduyu ıslah için önemli girişimler olmuştu fakat bu girişimler, Rus ordusunda olduğu gibi topyekûn olmaktan ziyade Ocaklar veya birlikler bazında sınırlı kalmıştı. III. Selim tahta çıkar çıkmaz Rusya ile savaşın devamı I. Abdülhamit'in nuzûlüne sebep olan Kırım'ın geri alınması hususundaki ısrarına rağmen, başta yeniçeriler olmak üzere ordu savaşmayı reddetmişti. Şumnu'da toplanan meşveretten ise eldeki orduyla kıyamete kadar savaşılabilir düşmanın yenilgiye uğratılamayacağı sonucu çıkmıştı.⁷⁰ Kırım meselesinin vermiş olduğu tazyikin de etkisi ile bir çoğunluğu kendisi gibi reformist devlet adamlarından

⁶⁸ Yeşil, a.g.e., s.13.

⁶⁹ Berkes, a.g.e., s.75.

⁷⁰ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı 8, İstanbul, 1998, s.25-64.

oluşan bir danışman meclisi toplandı.⁷¹ Bu toplantılarda tartışılan meselelerin ana gündem maddesi başta ordu üzerinde olmak üzere ıslahat meselesiydi. Islahat meselesi üzerine devlet ricali III. Selim'e layihalar sundular.⁷² Layihâ sunanlar arasında iki yabancı, birisi İsveç elçiliğinde görevli D'Ohsson, diğeri ise Fransız Bertranto (Brentano) idi.⁷³ Sunulan layihaların hemen hemen hepsinde askerî reform hususunda ortak görüş vardı. Fakat sunulan fikirler geçmişte yapılan dar kapsamlı muhafazakâr reform çalışmalarına benzerlik göstermekteydi.⁷⁴ Muhafazakâr görüşe sahip olanlar, başta ocaklar olmak üzere ordunun klasik dönem Osmanlı ordusu kanunnâmeleri ile ihya edilerek eski itibarları ve kanunlarına saygı gösterilmeleri konusunda fikir beyan ederken, yenilikçi grup ise ocakların ıslahının pek mümkün olmadığı, Ocakların modern savaş teknik ve müesseselerinin de düzenlenerek Avrupa usulünde yeni bir ordu kurulması görüşünde idiler.⁷⁵

Oluşacak tepkiden de çekinilerek ocakları tümüyle ilga edilmesi hususunda bir fikir ortaya atılamamıştı. III. Selim ilk faaliyet olarak Avrupa'daki gelişmeleri yakinen takip edip ona göre yol haritası benimsemek için sefaretlere atamalar yaptı. Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın diplomatik tedrisinden geçen Ebubekir Râtip Efendi'yi⁷⁶ Viyana'ya elçi olarak tayin etti. Râtip Efendi burada Habsburg askerî akademisini gördü. Yeni gelişen askerî teknolojinin askerî birlikle tatbiki için iyi derecede eğitim görmüş subaylara ihtiyaç vardı ve güçlü bir ordu isteniyorsa subay yetiştirilmesi için askerî okul kurmak lazımdı.⁷⁷ Azmi Efendi, Rasih Efendi de Osmanlı devletini yapısal sorunlarından çok, dikkatlerini devletin düşmanlarına yöneltmekte ve çözüm önerilerini doğrudan dile getirmek yerine, tekliflerini Avusturya ve Rusya'da inşa edilen polis devleti üzerinden yapmaktaydılar.⁷⁸ Verilen layihalar ve dönemin şartları itibari ile ocakları kaldırıp yerine

⁷¹ Vırgıma H. Aksan, **Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Osmanlı Harpleri, 1700-1870**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 200.

⁷² **Bkz.** Ahmet Öğreten, **Nizam-ı Cedit'e Dair Islahat Layihaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.

⁷³ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.221.

⁷⁴ Aynı yer.

⁷⁵ Bu dönem eser veren bazı kişiler, Vasıf Efendi, Koca Sekbanbaşı Risalesi, Ubeydullah Kuşmanî Risalesi, Mahmud Raif ve Seyyid Mustafa Efendi'nin Layihaları, Ahmed Azmi Efendi, Sefiretnâme-i Azmi, Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnâmesi, Tatarcık Mollâ, Mahmud Râif Efendi, Ebubekir Râtip Efendi, D'ohsson.

⁷⁶ **Bkz.** Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi, Ebubekir Râtip Efendi (1750-1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011. **Bkz.** İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebubekir Ratip Efendi", **Belleten Dergisi**, sayı 39, Ankara, 1968, s.153

⁷⁷ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.223.

⁷⁸ Fatih Yeşil, "III. Selim Devri Siyasî Literatürüne Bir Katkı: Yeni Bir Layiha Üzerine Notlar", **Belleten**, c.76, say.275, s. 75-146.

yeni birliklerin oluşturulması son derece zordu. III. Selim, bir yandan Avrupa tarzı talim yapan bir ordu oluşturmaya çalışırken bir yandan da mevcut ocakları ıslah etmeyi amaçlıyordu.⁷⁹ Ama bunu yapmak son derece zordu çünkü Osmanlı devlet ricalinde üst düzey seviyedekiler ve etrafındaki ekonomik çıkar hesabı güden hizipler reform çabalarına çoğu zaman büyük engel oluşturmuşlardır.⁸⁰ Nitekim bu tür hizipler her duruma kendi çıkarları açısından baktığından faydaları ölçüsünde destek veriyorlardı.⁸¹ Eğer reform başarısı rakiplerinin işine geliyorsa bunu sabote etmekten çekinilmiyordu. Bunun en bariz örneği, Fransa ile ittifak antlaşmasında etkin rol oynayan ve reform çalışmalarını başında olan Ebubekir Râtip Efendi'nin, Fransa ile savaş patlak vermesi sonucu idam edilmesidir. III. Selim böyle bir siyâsî ortamda reformlarını uygulamaya girişti. Yeni bir ordunun kurulması ve onu destekleyecek malî sistemin yapılandırılması gibi iki temel hedef etrafında şekillenen yeni program, temelde dönemin çoğu Avrupa devletinde olduğu gibi mutlakiyetçi ve merkezîyetçi bir devletin kurulmasını amaçlamaktaydı.⁸² Her ne kadar savaşlarda yaşanan mağlubiyetlerden dolayı yeniçerilerin etkinliği ve gücü kırılmış gibi gözükse de halen devlet ricali ve toplum üzerinde etkilerinden dolayı reformların niteliği hakkında detaylarda yeniçerilerin tepkisi göz önünde bulunduruluyordu.

1792'de Kapıkulu Ocaklarına dair kanunnamelerin yayınlanması ile⁸³ orduda ıslaha yönelik girişimler başlamış oldu. Ocaklarda disiplinin kaybolması harp sahasında doğal olarak doğrudan yansiyordu. Klasik dönem ananelerinin aksine meslek ve aile sahibi olan Ocak mensupları, aslî görevleri olan askerlikten uzaklaşmışlardı. Savaş alanında zora düştüklerinde savaşı bırakıyor ya da öncesinde gitmemek için direniyorlardı. Kapsamlı bir reforma girişmeden önce ilk başta askerliğin temel şiarı olan disiplin ve kuralların ikamesi için adımlar atıldı. Rüşvet ve iltimasın önüne geçilebilmesi için ocakların başına padişahın güvendiği nazırlar atandı.⁸⁴ Bu sayede ocaklardaki emir komuta sistemini düzenleme amaçlanmıştı. İlk etapta yakın olan Boğaziçi ve Karadeniz garnizonlarına düzenli tüfek talimleri yapılmasını muhteva eden talimnameler ve emirler

⁷⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 2018, c.V, s.64.

⁸⁰ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.223.

⁸¹ Aynı yer.

⁸² Mehmet Mert Sunar, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışları Üzerine Bir Değerlendirme", **Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar**, Ed. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.252-277.

⁸³ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.223.

⁸⁴ Aynı yer.

gönderildi.⁸⁵ Ocaktaki sistem bozukluğu sebebiyle denetlenemez duruma gelmiş, maaş kâğıtları olan esâme alım-satım gelir kapısı olmuştu. Hazineye ek yük getiren bu yolsuzluk uygulamasına karşı düzenleme getirildi. Nizâm-ı Cedit reformları Topçu, Cebeci, Top Arabacı ve Humbaracı Ocaklarında Yeniçerilere nazaran daha başarılı yürütüldü. Çünkü bu ocaklarda çıkar odaklı reform karşıtı kemikleşmiş hizipler yoktu. Bunun yanında III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde bu ocaklarda Avrupalı danışmanlar görev yapmış, onların yetiştirmiş olduğu az sayıdaki yenilikçi kadronun Nizâm-ı Cedit uygulamalarına intibakı daha kolay oldu. Bu dönem özellikle Fransız, Prusyalı ve İsveçli askerî danışmanlar, mezkûr ocaklarda görevlendirilmek suretiyle modernize çabaları devam etti.⁸⁶ Özellikle ihtilâlden sonra işsiz kalan birçok askerî danışman Osmanlı ordusunda istihdam edildi.⁸⁷ Bahsedildiği üzere her biri farklı ordu geleneğinden gelen bu danışmanların Osmanlı ordusuna katkıları olmakla birlikte bu durum özellikle ordular için son derece önemli olan kurumsal hafızanın silinmesine neden oluyordu. Yeniçeri Ocağında haftada birkaç gün talim olmak suretiyle eğitim zorunlu tutuldu. Fakat dayatılan reformlara karşı sokaklarda ayaklanarak reformcu subayların ve bürokratların kellesini isteyen yeniçerilerin ve reform karşıtı grupların tepkisini çekmeden Avrupaî tarzda örgütlenerek disiplinli talimli bir ordunun kurulması için ilk adım Levend Çiftliğinde atıldı.⁸⁸ Buraya ilk alımlar ağırlıklı olarak İstanbul'daki işsiz ve Çapanoğlu Süleyman Paşa'nın gönderdiği nefer namzetleri ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın çabalarıyla Anadolu'dan nefer tahriri ile başladı.⁸⁹ Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşların akabinde sadrazam Koca Yusuf Paşa kendi maiyetine aldığı Avrupalı askerî danışmanlar ve esirlerle geri döndü. Esir subayların da aralarında bulunduğu bir gruba Levend çiftliğindeki askerlere eğitim verilmesi görevi verildi.⁹⁰ Tepkilerden çekinildiği yeni bir ocak kurmaktan ziyade Nizâm-ı Cedîd ordusu Bostancı Ocağı başlısı olarak ihdas edildi. III. Selim ve ricâli, Üsküdar ve Levent'te kurulan kışlalarda yabancı tâlim çavuşları ve subaylar aracılığıyla modern tâlimi Nizâm-ı Cedîd ordusunda uygulamaya başlamıştır. Nizâmlı ordunun askerî uzmanlarının Osmanlı neferlerine yaptırdığı tâlim ise 18'inci yy. ortalarından itibaren Fransız ordusunda uygulanan tâlim

⁸⁵ Aksan, **a.g.e.**, s.203.

⁸⁶ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.225.

⁸⁷ Yeşil, **a.g.b.**, s.119.

⁸⁸ Aksan, **a.g.e.**, s.205.

⁸⁹ Yeşil, **a.g.e.**, s.87.

⁹⁰ Karal, **a.g.e.**, s.65.

ilkelerine göre şekillenmişti.⁹¹ Yeni ihdas edilen orduyu finanse edebilmek için İrâd-ı Cedid hazinesi oluşturuldu. Ocağa nefer kazandırmak için genç yeniçerilerin buraya kaydedilmesi yönündeki girişim ise ocak tarafından kabul edilmedi.

Askerî okullaşma yolundaki en önemli adımlardan biri teknik-askerî mühendis yetiştirmek amacıyla temeli 1795'te kurulan Mühendishâne-i Berr-i Hümâyun'un kurulması ile atılmıştır. Ebubekir Râtip Efendi ve D'Ohsson vermiş oldukları layihalarda Prusya tarzı akademik subay eğitimi veren bir subay okulu kurulmasının gerekliliklerini belirtmektedirler Avrupa tarzı akademik subay eğitimi veren bir okul kurulması fikri III. Selim tarafından da uygun görüldü ve gerekli çalışmalar başlatıldı. Okul için yabancı uzmanlardan oluşan bir kadro ihdas edildi. Ayrıca Şânizade Ataullah ve Hoca İshak Efendi gibi Osmanlı entelektüelleri de bu okulda görev aldılar.⁹² Fakat burada sistematik olarak subay yetiştirme hususunda başarı sağlanamadı. Mezunlar askerî mühendislikle ilgili görevlerden ziyade piyade birliklerinde emir komutayı sağlama için görevlendirildiler.⁹³ III. Selim, ıslahat çalışmalarını ordu ve devlet ricali içindeki muhalefete rağmen yürütmeye çalışırken, Napolyon'un Mısır'ı işgali reformcuları daha da zor durumda bıraktı. Valiler ve ayânların kendi inisiyatiflerindeki kapı halklarından oluşan güvensiz birlikler ve bu sefer için normalde aldıklarından fazla ücret veriyorlardı. Yeniçerilerden ise çok azı savaşa iştiraki kabul etmişti.⁹⁴ Bu şartlar altında Osmanlı ordusu hiçbir şekilde güven vermiyordu. Osmanlı Devleti, Napolyon tehlikesini birçok taviz vererek İngiliz ve Rusların desteği ile savuşturabilmişti. Napolyon tehlikesine karşı yapılan ittifak neticesinde Frederick Köhler komutasında İngiliz askerî danışman ekibi Mısır'daki Osmanlı karargâhında görev yaptı.⁹⁵ Osmanlı Ordusunda görev yapan danışmanlardan bazıları raporlarında ya da hatıratlarında Osmanlı ordusunun ahvâli hakkında bilgi vermişti. Genel intiba, neferlerin savaşmak için cesur ve dayanıklı oldukları yönündeydi. Fakat bu neferleri eğitecek kurmay akıllı ve nitelikli subay kadrosu eksikti. Yine Avrupalı gözlemciler göre Osmanlı ordusunun temel sıkıntısı, neferlerin silah kullanmaktaki yetersizlikleri, tek başlarına gösterdikleri performans ya da kullandıkları silahların teknolojik geriliği değil, tam aksine bir bütün olarak hareket

⁹¹ Fatih Yeşil, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye", **Tarih Dergisi**, İstanbul, 2011, sayı 52, s. 27-85.

⁹² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Babür Turna, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.39.

⁹³ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.228.

⁹⁴ Aynı yer.

⁹⁵ Yeşil, **a.g.b.**, s.121.

edememeleriydi.⁹⁶ Ayrıca modern Avrupa ordularında oturmuş olan emir-komuta zinciri üste itaat, talimatlara göre davranma gibi askerliğin temel disiplin kavramları daha Osmanlı ordusunda oturmamıştı. Sadakat çoğu zaman devlete, amire, üste veya büyük pencereden bakıldığında devlete değil, mensup olunan hizbe bağlılıktı. Bu tip sorunlar doğal olarak zafiyet doğuruyordu ve bu zafiyetler Yusuf Ziya Paşa komutasındaki Osmanlı birliğinin Napolyon birlikleri karşısında kısa sürede dağılması ile bir kez daha ortaya çıktı. Anakaradan çok uzakta olan Fransız ordusu daha sonra ancak İngiliz ve ilave Osmanlı birliklerini bölgeye intikal ve desteği ile mağlup edilebilmişti. Nizâm-ı Cedîd ıslahatları ile ilgili Mısır çıkarmasındaki tek olumu olay, Akka savunmasında görevlerini başarı ile ifa etmeleriydi.⁹⁷ Bu durum reformcuları muhaliflerine karşı elini güçlendirmekteydi. Reformcular, 1805'te Prusya'daki sistemden esinlenerek genel bir askerlik uygulamasına geçilmesine teşebbüs ederek 20-25 yaş grubu için zorunlu askerlik sisteminin getirilmesini için çalışmalar yapıldı. Fakat bu girişim de özellikle Âyanların güçlü olduğu bölgelerde genel bir hoşnutsuzluğa yol açtığından asker celbi yapılamadı.⁹⁸ 1806 yılında Anadolu'daki reform girişimleri ve başarılı uygulamaları ile ön plana çıkan Kadı Abdurrahman Paşa bu işle görevlendirildi fakat daha Trakya'da iken ayanların etkisi ile bölgede Nizâm-ı Cedîd kuvvetleri ile çatışmalar yaşandı.⁹⁹ Fakat 1806'da Rusya ile tekrar başlayan savaşta Osmanlı ordusu meydan muharebelerinin tümünde yine dağılmıştı. Fransa'nın aracılığı ile yapılan 24 Ağustos 1807'de imzalanan Slozoboi Antlaşması ile Osmanlı-Rus savaşı mütareke ile son buldu.

19'uncu yy. başlarında Nizâm-ı Cedîd hareketi uygulanmaya çalışılırken orduda reform çalışmaları yapan sadece Bâb-ı Âli değildi. Osmanlı devleti merkezî gücünü kaybedince yerel yöneticiler (vali, derebeyi, voyvoda vs.) buldukları bölgede yarı bağımsız olarak hareket etmekteydi. Osmanlı-Rus savaşları sonra Kafkaslardan ve Balkanlardan mevcut Osmanlı topraklarına Müslüman ahali göçü başlamıştı. Çerkes ve Tatarlardan oluşan bu gruplarla birlikte başıboş levent ve tüfekçiler için bu yerel yöneticiler için bir iş kapısı oldu. Bu yerel yöneticiler de modern savaşlar çağına ayak uydurabilmek için Osmanlı ordusunda olduğu gibi yabancı askerî danışmanlar istihdam ettiler. Bunlardan en başarılısı şüphesiz Osmanlı'nın Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ydı.

⁹⁶ Yeşil, a.g.m., s.27-85.

⁹⁷ Erickson, Uyar, a.g.e., s.231.

⁹⁸ Kemal Beydilli, "III. Selim", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, c. 36, s. 425-426.

⁹⁹ Edirne Vakası.

Nil havzasında amaçladığı askerî reforma kaynak oluşturmak için kendi çapında tarım ve ekonomi devrimi başlattı. Daha sonra Fransa ile ikili ilişkiler kurarak askerî danışmanlar istihdam etti ve Fransa'ya askerî öğrenciler gönderdi. Askerî fabrikaların yanı sıra son derece sert zorunlu askerlik sistemi ile modern talimli bir ordu kurmayı başardı. Mehmet Ali Paşa'nın yanı sıra merkezî otoritenin taşrada zayıflaması yönetsel zorluklar getirmekle birlikte pek çok bölgede denetlenmesi ve kontrolü zor yerel yöneticiler doğurmuştu. Otorite boşluğundan kaynaklı Vidin'de Pazvandoğlu, Şumnu ve Rusçuk civarında Tirsinklioğlu İsmail, Serez'de İsmail Bey, Arnavutluk ve Mora'da Tepedelenli Ali Paşa, Silistire ve Deliorman yöresinde Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Kuzey Arnavutluk'ta Buşatlı Mahmud Paşa, Orta Arnavutluk'ta Avionyalı İbrahim Paşa, fiilen idareyi ele geçirmişlerdi. Anadolu'da Çapanoğlu ve Caniklizâdeler gibi âyan ve aileler kapı halkına yabancı danışmanlar istihdam ettiler. Yerel yöneticiler ve Bâb-ı Âli, her ne kadar bu reform çalışmalarına girişseler de modern ordu ve savaş kavramı en tepeden acemi nefere kadar emir-komuta-disiplin üçgeni çerçevesinde topyekûn talim gerektirdiğinden, Osmanlı ordusu yerel yöneticilerinin desteği ile girdiği savaşlarda mağlup oldu. Osmanlı ordusunun başarısı sadece bastırdığı isyanlarla sınırlı kaldı ki Vahhâbi ve Yunan isyanları örneklerinde görüldüğü üzere bunları da yerel yöneticilerinin mahareti ile yapabilmişti.

Bunun yanında III. Selim'in, iyi niyeli çabalarına rağmen karakterinden kaynaklı muhaliflerine karşı yumuşaklığı ve ilk reformcu kadrosundan kalan birkaç kişi hariç kendisiyle beraber reformlar hareketini yürüten ve daha sonra reform hareketine katılanları, reform karşıtlarının cellatlarına teslim etmesi¹⁰⁰, reformcu kadronun elini iyice zayıflattı. Devlet işlerini yürütülmesinde en kritik mevkide bulunan Sadrazamlık makamını geri plana atmasıyla divanı reform işlerinde birinci derecede söz sahibi olmaktan çıkarması ve kendine yakın bazı isimlerden oluşan ve sayısı kırk kadar olan bir reform ekibiyle işleri yürütmeye çalışması istenilen sonucu vermediği gibi başta padişah olmak üzere reform ekibini tepkilerin odağı haline getirdi. Yapılan icraatlar karşı kemikleşmiş Osmanlı devlet bürokrasi hazır olmadığı için sadrazamların reform çalışmalarını yürüten bu kişilerle zıtlaşmasına, otoritenin bölünmesine ve nihayet divanın reform işlerine samimi olarak destek vermemesine sebep oldu. Ayrıca bu ekip içinde de hiziplerin bulunması reform çabalarının başarılı olma şansını azaltmıştır.¹⁰¹ Reformlara

¹⁰⁰ Beydilli, a.g.m., s. 425-426.

¹⁰¹ Aynı yer.

karşı iç muhalefetle mücadelenin yanı sıra ayanlara tahammül etmek zorunda kaldı. İsyancılar ve savaşlar reform çabalarına sekte vurdu. Özellikle orduda ıslahat için ekonomi, yeterli zaman ve insan gücü, yetişmiş kadrolar vs. pek çok bileşen gerektiğinden Osmanlı reformcuları için bu şartlar bir türlü oluşmamıştı. Muhalifler için bekledikleri fırsat 1807’de Rusların Eflak’ı işgali ile doğmuş oldu. Bunun yanında Fransız elçisi General Sebastiani’nin de etkisi ile Fransa ile ilişkiler siyaseten tekrar yoluna girmişti. Fakat Napolyon’un kıta Avrupa’sında yayılması ve İngiliz müstemlekelerinde emelleri olması İngiltere ve Rusya’yı müttefik yapmıştı. Rusların Napolyon’a karşı iki cepheli bir savaşa girmesi İngiliz çıkarlarına ters olduğundan İngilizler İstanbul önlerine bir donanma göndermişti. III. Selim’e ve reformculara karşı olan muhalifler bu durumu bile kendi lehlerine karşı kullanmayı fırsat bildiler. İngiliz donanmasının yeniçerileri ortadan kaldırmak için İstanbul önlerine çağrıldığı şayiaları bile yayılmıştı. Bir yıl öncesinde yaşanan Edirne vakası, Boğazlara İngiliz donanmasının koymuş olduğu ambargo neticesinde başkentte yaşanan kıtlık, muhalifler için gerekli şartları sağlamıştı. Başta Sadrazam Köse Musa Paşa olmak üzere Şeyhülislâm Topal Ataullah Efendi tarafından tezgâhlanan Nizâm-ı Cedîd karşıtı isyanın ilk ateşi Boğaz yamakları denilen bir grup tarafından başlatıldı.¹⁰² Muhalifler tarafından ilk etapta 11 kişilik bir idam listesi hazırlanmıştı. III. Selim tahtta kalabileceği ümidiyle daha önce bahsedildiği üzere karakterinin de vermiş olduğu zafiyet neticesinde reformcu kadrosundaki devlet adamlarının idamına kayıtsız kaldı. İlk aşamada, Nizâm-ı Cedîd harcamaları için kurulan ve olağanüstü vergilendirmeleri nedeniyle özellikle esnafın tepkisini çeken İrâd-ı Cedid hazinesini kaldırılmak zorunda kalındı. Her türlü meslek, sınıf ve tabakadan İstanbul halkının neredeyse yarısının yeniçeri defterlerinde kayıtlı olması ve askerî bir hizmet görmeden maaş alması isyancıların geniş kitlelerce sessizce desteklenmesini sağlamaktaydı.¹⁰³ III. Selim tüm taviz ve fedakârlıklarına rağmen tahtını kurtaramadı. Reformculuğu, Batıcılığı, dinden çıktığı yönünde hezeyanlara sebep oldu. Çocuğunun da olmaması tahttan el çektirilmek için kullanıldı ve Osmanlı ordusu için girişilen en kapsamlı ıslahat dönemi III. Selim’in tahttan el çektirilmesi ile birlikte sona ermiş oldu.

¹⁰² Beydilli, a.g.m., s. 425-426.

¹⁰³ Aynı yer.

1.3. II. Mahmut Dönemi (1808-1839) Askerî Islahat Girişimleri

III. Selim'in tahttan indirilmesi ile ıslahatçı devlet ricalinden idam ve linçten kurtulanlar Rusçuk Ayânı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındılar Rusçuk Ayanına sığınan reformcular III. Selim'in gerekirse zor kullanarak tahta geçirmek için Alemdar Mustafa'yı ikna etmişti.¹⁰⁴ Başkente yürüyen Alemdar Mustafa Paşa'nın kuvvetleri isyancıbaşı Kabakçı Mustafa'yı öldürünce boğaz yamaklarının önderlik ettiği isyancılar lidersiz kaldı ve geçici bir süre için dağıldılar. Yaşanan olaylarda III. Selim öldürüldü. Alemdar Mustafa II. Mahmud'u tahta geçirdi (1808). Alemdâr, kısa süreli sadaret döneminde Sekbân-ı Cedid adı altında nizam-ı cedit reformlarını devam ettirmeye çalıştı. Paşa, Sened-i İttifak görüşmeleri için toplanmış olan âyanlarla yapılan toplantıda talimli ve disiplinli bir ordunun kurulması gerekliliği konusunu da vurguladı. Yeniçerilerin tepkisini çekmemek için, Yeniçeri Ocağı'nın bir birimi olan sekban bölüklerinden yeni bir birlik oluşturuldu ve talimci-eğitimci olarak da başına eski Nizâm-ı Cedîd subaylarından Prusyalı bir mühtedî olan Süleyman Ağa getirildi.¹⁰⁵ Ordunun riyaseti Kadı Abdurrahman Paşa'ya verildi. Nizâm-ı Cedîd uygulamalarını Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniden başlatmaya çalışması, II. Mahmut'u tedirgin etse de güçlü ve tahtını borçlu olduğu sadrazamının dediği oldu. Yeni orduya atamalar yapıldı ve tahsis edilen Levent ve Üsküdar kışlalarında sekbanlar eğitime başlandı.¹⁰⁶

II. Mahmut gerçekleştirmeyi amaçladığı ki bunlar nihayetinde askerî başarıyı hedefliyordu. Islahatlar için yetenekli ve sadık gördüğü devlet ricalini danışmanı yaptı ve ıslahat düşüncesine karşı olanlar ve adı yolsuzluk ve rüşvete karışanları peyderpey tasfiye etti. Özellikle İstanbul'da reform uygulamalarına yönelik sorun çıkarıcıları uzak vilayetlere sürgün ederek buradaki yerel yöneticiler vasıtasıyla birçoğunu idam ettirdi.¹⁰⁷ Bu önlem acımasız gibi gözükse de selefi ıslahat karşıtları tarafından tahttan el çektirilmiş ve nihayetinde öldürülmüş kendisi de ölümden son anda kurtulmuştu.

Bu gibi tasfiyeler uzun zaman zarfında olumlu bir gelişme olarak görülse de sürekli isyanlar ve savaşlarla boğuşmak zorunda kalan son derece kırılğan bir yapıya sahip Osmanlı ordusu için kısa vadede olumsuz etki yarattı. Gerek yeniçerilerin

¹⁰⁴ Aksan, a.g.e., s.261.

¹⁰⁵ Abdülkadir Özcan, "Sekban", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, c. 34, s. 326-328.

¹⁰⁶ Özcan, a.g.m., s.326-328.

¹⁰⁷ Aksan, a.g.e., s.330.

kalkışmasının verdiği zararlar gerekse şimdi ordudan yapılan tasfiyeler ve deneyimli subay eksikliği harp sahasında orduyu olumsuz etkiledi.¹⁰⁸ Osmanlı ordusu Mora'daki isyana karşı ciddi bir mücadele veriyordu. Ordu isyanı bastırmakta yetersiz kalınca Mısır'da son derece nizamlı bir ordu kuran Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek durumunda kaldı. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Avrupa tarzı reformdan geçmiş ordu ve donanması ile komutasında Mora'ya çıktı ve isyanı kısa sürede Osmanlı lehine çevirdi.

İbrahim Paşa'nın Mora isyanındaki başarısı talimli modern ordunun gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştu. Ordu içinde ilk ciddi ıslahat adımları Yeniçeri ocağını kaldırmaya yönelik atıldı. Reform çalışmalarının önündeki en büyük engel olarak görülen yeniçeri ocağının kaldırılmasına yönelik, İstanbul'daki top ve Top Arabacıları Ocağında düzenlemeler yapılarak sayıları 14.000'e çıkarıldı.¹⁰⁹ Baruthanelerin üretim kapasitesi artırıldı. 1826 yılının başında Belçika'dan 50.000 kadar silah ithalatı yapıldı.¹¹⁰ Modern tarzda subay eğitimi yapmak için Eşkinci Ocağı kuruldu (1826). İstanbul'daki kışlalarda bulunan yeniçeri ortalarından toplam 7.650 neferin eşkinci olarak yazılması planlanmıştı. Alınan karar gereği, neferler kışlalarda kalacaklar ancak talimleri düzenli olarak Et Meydanında yapılacak, tüfenk talimleri ve atışlar ise Davut Paşa Kışlasında yapılacaktır.¹¹¹ Eşkinci sayısı 500'e kadar ulaşmıştı. Fakat yeniçeriler talimlere ve bu yeni sisteme yine kazan kaldırarak tepki verdiler. II. Mahmut yapmaya çalıştığı reformların karşısında yine Ocağı'nı bulmuştu.

Mora'da Rum isyanı daha da şiddetlenirken içeride ise Osmanlı Devleti yeni bir Yeniçeri başkaldırısı ile karşı karşıya kalmıştı. Beş yıldır bastırılmayan Yunan isyanını Mehmet Ali Paşa'nın modernize ordusunun kısa sürede bastırması, Osmanlı devlet ricalinde ordu reformunun gerekliliğinin en büyük kanıtı olmuştur. II. Mahmut kafasında zaten var olan reform hareketlerini tahttaki yerini sağlamlaştırdıkça peyderpey uygulamaya başladı. III. Selim'in Nizâm-ı Cedid ordusunda yapmaya çalıştığı gibi Yeniçeri Ocağından bağımsız modern talimli ordu kurmak için Eşkinci Ocağı ve

¹⁰⁸ Aksan, a.g.e., s.330.

¹⁰⁹ Aynı yer.

¹¹⁰ Aynı yer.

¹¹¹ Zekeriyâ Türkmen, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane", XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane, 25-26 Mayıs 2015, III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2015, s. 133-162.

ordusunu ihdas etti. Reformlarının önünde en büyük engel olarak gördüğü Yeniçeri Ocağını lağvetmek için de gerekli hazırlıkları yapıldı. Nihayetinde Yeniçeriler, Nizâm-ı Cedid ordusuna karşı olduğu gibi II. Mahmut'un ordusuna karşı da kazan kaldırdılar (15 Haziran 1826). Muhtemel isyana hazırlıklı olan devlet, top ateşi üstünlüğü ile büyük bölümü Et Meydanı'nda toplanmış olan âsi yeniçerileri dağıttı. Birçoğu çatışmada ölürlen geri kalanlar ise idam edildi. Böylece klasik dönemde Osmanlı ordusunun en seçkin birliği olan fakat daha sonra birçok olayda devleti çıkmaza sokan Yeniçeri Ocağı lağvedildi (1826). Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla II. Mahmud'a devletin ikinci kurucusu sıfatını kazandıracak büyük dönüşümün önündeki son engel de kaldırılmış oldu.¹¹²

Ocağın ilga edilmesi dinî tema ile de süslü bir ferman ile yapıldı. Ocakla doğal bağı olan Bektaşî tekkelerinin ilgası için de adımlar atıldı. Önde gelen üç Bektaşî şeyhi idam edildi ve ardından tekkeleri kapatıldı. Tekkeler kapatılmadan önce kamuoyu tepkisini önlemek için Bektaşiliğin İslam yorumuna muhalif olan ve özellikle III. Selim'den itibaren devlet ricali ve İstanbul çevresinde etkili olan Ortodoks Müslümanlığın püriten yorumunun temsilcisi Nakşibendîler kullanıldı. Bektaşilerle birlikte yeniçerilerle geçmişte iltisakı olan ve muhtemel bir isyanda da yeniçerilerin safında yer alacakları düşünülen Boğaz yamakları, kayıkçılar, bekçi ve tulumbacıardan oluşan toplumsal güç odağı gruplar dağıtıldı.¹¹³ Bu gruplar dağıtıldıktan sonra muzaffer padişah için kafasındaki reform çalışmalarını gerçekleştirmede en azından Bâb-ı Âli'de uygun şartlar oluşmuştu. III. Selim'in Nizâm-ı Cedidini yakından takip ettiğinden, yeni alayların komutanlarının artık feshedilmek zorunda kalınmış eski askerî gücün kalıntılarından kurmaktan başka pek de seçeneği kalmamıştı. Yenilik ve reformların önündeki en büyük engel kalkmış görünüyordu fakat devlet erkânı iç-dış pek çok gaile ile karşı karşıya kaldı. Mora ve Memleketeyn'de eşzamanlı olarak başlayan isyanlar Avrupa kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirmişti. Mora'daki isyan, İbrahim Paşa'nın bölgeye intikalinden bir yıl geçmeden kontrol altına aldı fakat durumun isyancılar aleyhine gittiğini gören Avrupalı devletler olaya müdahale etti.

Osmanlı'nın cârî sorunu olan Yunan isyanında ise Rusya ve İngiltere arasında imzalanan Yunanistan'ın özerkliğini içeren Petersburg protokolünü Avusturya ve Prusya

¹¹² Kemal Beydilli, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c.42, s. 454-457.

¹¹³ Aksan, *a.g.e.*, s.340.

reddetti. Fransa ise kendisine karşı 1815'te kurulmuş olan kutsal ittifakı parçalamak için protokolü kabul ediyordu. Osmanlı için ise Mora'da durumlar iyiye gitmekteydi. İbrahim Paşa isyancılara karşı ilerleme kaydetmişti. Durum böyle olunca isyanı kendi iç işlerine karışma olarak telakkî ederek protokolü reddetti. Bu ret cevabı üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa harekete geçti. İngiltere Balkanlarda güçlü bir Mısır Paşası ve Rusya yerine kendine minnet borçlu bir Yunanistan'ı çıkarları açısından uygun buluyordu. Bu amaç doğrultusunda da Londra'da 6 Temmuz 1827'de İngiltere, Rusya ve Fransa arasında anlaşma imzalandı.¹¹⁴ Protokole göre Yunanistan Osmanlı'ya bağlı muhtar bir devlet haline getirilecek ve Türkler Yunanistan'dan ve adalardan çıkarılacaktı.¹¹⁵ Diğer bir maddeye göre Osmanlı Protokolü reddederse "Üç Müttefik"¹¹⁶ ateşkesi sağlamak için gerekli tedbirleri alacaktı.¹¹⁷ Osmanlı Devleti Petersburg Protokolünde olduğu gibi Londra Protokolünü de iç işlerine müdahale sayarak reddetti. Protokolün gizli maddesinde, şayet Osmanlı protokolü kabul etmezse üç devlet donanmasının da Akdeniz'e çıkararak ilk etapta Mora ve Mısır arasında bağlantıyı kesmesi planlanmıştı. Eğer tedbirler etkili olmazsa Mora'nın bağımsızlığını kendileri onaylayıp konsolos atayacaklardı.¹¹⁸ Nitekim Osmanlı protokolü kabul etmeyince harekete geçtiler ve donanmalarını Akdeniz'e gönderdiler. Osmanlı isyan öncesi bazı hatalar yapsa da isyanı bastırmada her türlü tedbiri aldı ve Mısır kuvvetlerinin de yardımıyla isyanı büyük oranda bastırdı. Görüldüğü üzere Osmanlı Ordusu dış yardım almaksızın bünyesindeki isyanı bile bastıramayacak durumdaydı. Üç devletin donanması İbrahim Paşa'nın Mısır'dan destek almasını engellemek ve Osmanlı-Mısır kuvvetleri ile isyancıları zorla uzlaştırmak için Osmanlı-Mısır donanmasını Navarin'de ablukaya aldı. Her üç filonun amirali de İbrahim Paşa'ya ateşkes şartlarına uymasını istedi. İbrahim Paşa ise sultanın kabul etmediği protokolü kendisinin de kabul edemeyeceğini belirtti.¹¹⁹ Bâb-ı Âli ve müttefik güçler arasında yapılan görüşmeler netice vermeyince 20 Ekim günü beklenen çatışma meydana geldi. Savaş için elverişsiz Navarin limanına sıkışan Osmanlı donanmasına karşı yüksek ateş gücüne sahip müttefik donanma arasında yaklaşık üç buçuk saat süren

¹¹⁴ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1789-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 192.

¹¹⁵ Karal, **a.g.e.**, s.117.

¹¹⁶Fransa, Rusya ve İngiltere protokolde kendilerinden bu şekilde bahsetmiştir.

¹¹⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.193.

¹¹⁸ Ali Fuat Öreç, "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", **Tarih Dergisi**, İstanbul, 2012, c.1, sayı. 46, s. 37-84.

¹¹⁹ Daniel Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, çev. Sertaç Canpolat, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.280.

savaşta Osmanlı- Mısır donanması küçük gemiler ve nakliye gemileri hariç 52 gemi ve 6000 asker kaybetmişti. Müttefik donanmanın ise gerek yüksek ateş gücü gerekse top menzillerinden dolayı önemli bir gemi kaybı olmamasının yanında 181 ölü ve 450 yaralı asker kaybı vermişlerdi.¹²⁰ Dış siyasette şartlar bu şekildeyken içeride ise ordu ve devlet bürokrasisi yeniden yapılanmaya çalışılıyordu. Orduda yeniden yapılanma için ilk başvurulacak yer Mora'daki isyanda rüşdünü ispatlamış olan Mehmet Ali Paşa olmuştu. Fakat Paşa artık rakip olarak gördüğü Bâb-ı Âli'ye gereken desteği sağlamadı. Navarin Olayı ve Mora isyanındaki Avrupalı devletlerin rolü sebebiyle danışman desteğinden yoksun kaldı. Bu olumsuzluklardan dolayı reformcuların elinde Nizâm-ı Cedîd mirasından başka bir şey kalmamıştı.

Osmanlı sosyal yapısı, köklü geleneklere sahip, güçlü bir şekilde yerleşik askerî bir yapıya dayanıyordu. Osmanlı sistemi sivil ve askeri hükümet arasında hiçbir ayırım yoktu ve sadrazamdan valilere kadar otorite genellikle askerlerin elindeydi. Osmanlı yönetici elitinin büyük bölümü ordu mensubuydu ve bu durum Cumhuriyete kadar böyle devam etti. Ordu içindeki en muhafazakâr ve geleneksel fikirli birlikler ortadan kaldırılsa da eski askerî düzenin yapısı hala varlığını sürdürüyordu. Bu süreç gerektiren bir işti. Fakat Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum az zamanda hem de savaş ve isyanlar devam ederken köklü ve başarılı bir reform hareketi gerçekleştirmeyi zorunlu kılıyordu. II. Mahmut ve reformcu çevresi bir mihenk taşı olarak kurmayı planladıkları yeni ordunun plan ve teşkilatı için Hatt-ı Hümayun yayınlandı. Yeni ordunun ismi "Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye" olarak belirlenmişti. Sultan Mahmut'un Mansure ordusunun ilk kuruluş teşkilatı İstanbul'da ihdas edilmiş olan Seraskerlik makamı altında, 12 bin neferi kapsayan 8 adet "tertip" denilen birim altında oluşturulacak; bu birinci, ikinci, üçüncü şeklinde isimlendirilmiştir.¹²¹ Yayınlanan Hatt-ı Hümayunun içeriği son derece kapsamlıdır. Modern anlamdaki bir yönetmelik ve nizamnâmeyi andırır. Yeni ihdas edilen ordudaki zâbitan ve neferlerin talim ve eğitimleri, maaş ve terfileri, üniforma, kıyafet, emeklilik ve izin gibi özlük haklarına varana kadar geniş yelpazede askerî muhteviyatı kapsar.¹²² 1828'e gelindiğinde ise Mansure ordusunun yapısında birtakım değişikliklere gidildi. Alay, Tabur ve Bölük gibi modern orduların kullanmış olduğu ordu

¹²⁰ Örenç, a.g.m., s. 37-84.

¹²¹ Başkanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, 1438-59106.

¹²² Bkz. BOA, HAT, 1438- 59106.

düzen sisteminin ilk denemeleri bu dönemde gerçekleştirildi. Her Alay'ın 500'er mevcutlu üç taburdan oluşması kararlaştırıldı. Tabur Komutanları "Binbaşı" unvanını aldılar. Alay Komutanlığı, "Başbinbaşı" yerine "Miralay" adı verilen yüksek rütbeli subaylara verildi. İki alay bir liva sayılarak "Mirliva" komutasına konuldu.¹²³ Rütbelere asttan üste doğru Nefer, Onbaşı, Bölük Emini, Çavuş, Başçavuş, Mülâzım, Yüzbaşı, Tabur Kâtibi, Sol Kolağası, Sağ Kolağası, Alay Emini, Binbaşı, Kaymakam, Miralay, Ferik, Müşir¹²⁴ şeklinde yeniden tanzim edildi.

Askerî reformlar için gerekli olan yabancı askerî danışmanlara Mehmet Ali Paşa'nın ödediği ücretleri Osmanlı maliyesinin ödemesi pek mümkün gözüküyordu. Mısır'da Albay Seve aylık 17.500 kuruş maaş alırken, İstanbul'da Fransız süvari birliğinin komutanı ve Sultan'ın gözdesi olduğunu iddia eden Piedmont'lu Calosso üç ayda sadece 2.000 kuruş alıyordu.¹²⁵ Osmanlı ordusuna düşük maaşla gelen danışmanların askerî bilgileri ise son derece tartışmalıdır. Bunun yanında adam kayırmacılık ve rüşvet sorunu ordu içinde çözülememişti. Rütbeli subaylar yine Enderun ve paşaların kapı halklarından seçilmeye devam edildi. Disiplinli bir ordu için elzem olan liyakat, yetenek ve kıdem hususları göz ardı edilmişti. Alt rütbeli subaylar ise çok az eğitimle gelişigüzel şekilde seçilip göreve getirildi.¹²⁶ Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra yeni ihdas edilmesi planlanan talimli ordunun kurulması çabalarında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın siyasî rakibi olan Hüsrev Paşa ön plana çıktı. Asâkir-i Mansure ordusunun kurulmasından sonra hane halkına birçok askerî uzman ve asker dâhil etti. İstihdam ettiği Fransız askerî uzman Hurşid (Gaillard) yönetiminde askerî tâlimler yaptırmaya bile başlamıştı. Yine kendi hanesine istihdam etmiş olduğu Fransız tercümanları vasıtasıyla Fransız talimnâmeleri tercüme ettirdi. Hüsrev Paşa'nın tüm bu çabaları doğal olarak padişahın dikkatini çekmişti ve 1827'de Mansure ordusunun Seraskerliğine atandı. Danışmanları vasıtasıyla da Nizâm-ı Cedit yapılanması tertip-saf-kol-bölük düzeni terk edilerek, alay-tabur-bölük, sistemine geçildi.¹²⁷ Fakat sistemi tam oturtmak için zaman gerekiyordu. Bu arada patlak veren Osmanlı-Rus savaşı yapılanma çalışmalarını sekteye uğrattı. Bunun yanında

¹²³ Türkmen, a.g.m., s. 133-162.

¹²⁴ Musa Çadircı, "Anadolu'da Redif Askerî Teşkilâtının Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1970-1974, c.VIII-XII, sayı 14, s. 65.

¹²⁵ Avigdor Levy, "The Officer Corps In Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-39", *Middle East Study*, vol 2, Printed in Great Britain, 1971, pp. 21-39.

¹²⁶ Aksan, a.g.e., s.345.

¹²⁷ Erickson, Uyar, a.g.e., s.280.

merkezî yönetim Mansure ordusu vasıtasıyla eyaletlerde de hâkimiyetini tesis etmeyi amaçlıyordu. Bu amaçla özellikle Batı Anadolu’da alaylar kurulmaya başlandı ve bu alayları teşkilatlandırmak için merkezden subaylar görevlendirildi. Fakat zaten yetersiz olan subay sayısı bir de taşra teşkilatlandırılması için gönderilince eğitim ve disiplin sorunları daha da çok arttı.¹²⁸ Tasfiye hususunda aşırıya da gidilince arada yetenekli subaylar da tasfiye edildi. Bu durum 19’uncu yüzyıl boyunca Osmanlı ordusunun kaderi olacaktı. Ne zaman ki köklü bir girişim başlatıldığında savaşlar ve isyanlar nedeniyle tam tatbik edilemeden girişimler sekteye uğruyor her şey tekrar yıkılıp baştan yapılmaya çalışılıyordu.

Eski birliklerin ilgasının müteakibinde II. Mahmud bir subay eğitim okulu için girişimde bulunmuş ve Mabeyn Ağaları ortası kurularak İtalyan Calosso eşliğinde eğitime başlamıştı. Yarı piyade ve yarı süvariden oluşan bu ortanın mevcudu 400’ü buldu. Kapıkulları ve saray erkânının çocuklarının ağırlıkta olduğu bu ortanın disipline edilmesinin zor olduğu görülünce bu saray taburu dağıtıldı.¹²⁹ Her alaya dinî vecibelerin ifası için alay imamaları atandı. Orduda hekim sıkıntısı yaşandığı için bu ihtiyacı karşılamak için tıp merkezleri açıldı. Yine her alaya askerî personel kadrosunda demirci, tüfekçi, eğerci gibi zanaatkâr gruplar dâhil edildi. Ordu bandosu için ise 1828’de yeni düzenlemeler yapıldı. Donizetti Paşa 28 yıl görev yapacağı görevine başladı. Ordu marşları batılı tarzda düzenlendi. Mansure ordusunun 2 alayı seraskerlik emrinde İstanbul’da kaldı ve aynı zamanda polislik görevini de ifa etti.¹³⁰

İç gailelerin yanı sıra Osmanlı ordusu bir yandan Sırp diğer yandan Mora’daki Yunan isyanı ile mücadele etmekteydi. Fakat bu durumdan rahatsız olan yeni Rus Çarı Nikola, durumu kendi lehine çözmek için Osmanlının Memleketeyn topraklarına tekrar girmek suretiyle savaş açtı (1828). Ruslar savaş ilan ettiğinde orduda yapılanma çalışmaları devam etmekteydi. Donanmanın büyük bölümü ise Navarin’de kaybedilmişti. Tahta sorunlu bir şekilde ölümden kurtularak çıkan II. Mahmut ilk olarak âyanlarla anlaşmak zorunda kaldı arkasından Sırp ve Mora’da çıkan Yunan isyanları ile İran’ın rahatsızlık veren sınır politikalarıyla mücadele etti. Devlet ricali savaşa girme hususunda isteksiz olsa da Rusların özellikle Yunan isyanındaki rolü ve talepleri savaştan başka çıkar

¹²⁸ Aynı yer.

¹²⁹ Aksan, a.g.e., s.345.

¹³⁰ Levy, a.g.m., pp. 21-39.

yol bırakmamıştı. Ocağın kaldırılması sonrası yeniden yapılanma girişimleri ani gelişen siyasi olaylar nedeniyle sonuç vermemişti. Bunun yanında ocağın kaldırılması sonrası yapılan kovuşturma özellikle eyaletlerde siyasi ve ekonomik yapıda birtakım sıkıntılar yarattı. Başta Bosna sancağı olmak üzere birçok yerde merkeze karşı tepkiler vardı. Bu tepkiler Osmanlı-Rus savaşında ortaya çıktı ve yaklaşık 40 bin kadar asker göndermesi beklenen Bosna eyalet ordusunun asker göndermemesi Balkan savunmasında büyük zafiyet yarattı.¹³¹ Bunun yanında padişahın eğitimli hassa birliklerini cepheye sürmek yerine İstanbul'da bırakması orduyu daha da zayıflattı. Böylece ordunun kaderi yerel güçlerin kapı halkları, paralı askerler ve aşiret birliklerine kaldı. Rus orduları gerek Tuna cephesinde gerekse Kafkas cephesinde Osmanlı birliklerini dağıttı. Tuna üzerinde İbrail, Rusçuk, Vidin, Silistre gibi önemli kalelerde nispeten başarılı savunmalar yapılsa da eski ve bakımsız tahkimatlar ve koordinasyon zafiyetleri yüzünden buralar da direnemedi. Kafkas cephesinde ise Rusların ilerlemesi daha kolay oldu. Yeni ihdas edilen ordunun 4 alayı buraya tahsis edilebilmişti ve sayıları 30.000'i bulan milis yerel Kürt aşiret birliklerinden¹³² destek bekleniyordu. Fakat aşiret birliklerinin savaşa dâhil olmaması sonucu yaşanan zafiyet aşiret birliklerine güvenilmemesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştu. Savaşı bitiren 1829 Edirne Antlaşmasının maddeleri her ne kadar savaşın gidişatına oranla hafif kalsa da Osmanlı diplomasisini felç etmiş durumdaydı. Nitekim müteakip dönemde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da müdahalesi ile Rumlar bağımsızlık, Sırlar ise özerklik elde etti. Diplomatik gücün en önemli unsurlarından biri caydırıcı güce sahip bir ordudan mahrum olan Osmanlı, Mora'nın elden çıkması hususunda çaresiz kalmış durumdaydı.

Osmanlı yönetimi orduda ıslahat gerekliliğini bir kez daha acı şekilde öğrenmişti. Tüm bu siyasi sorunların yanında asker kaynağı için demografik sorunlar kendini gösterdi. Özellikle Balkanlar ve Hicaz bölgesinde çıkan milliyetçi isyanlar devletle özellikle Hıristiyan halkın bağımlı git gide koparıyordu. Yunan bağımsızlığı ise Balkanlardaki isyancılar için Osmanlı nezdinde kötü örnek teşkil etti. Bu yüzden askere alım hususunda Hıristiyan nüfus güven vermiyordu. Yunan isyanına kadar Hıristiyan Kazak süvariler ve Arnavut paralı askerler orduda görev almıştı.¹³³ Fakat paralı askerlerle

¹³¹ Erickson, Uyar, a.g.e., s. 281.

¹³² Aynı yer, s. 284.

¹³³ Aynı yer, s. 293.

talimli Avrupa ordularına karşı savaşmak pek mümkün gözüküyordu. Gerek merkeze uzaklığı gerekse eskiden beri var olan yönetim yapısı nedeniyle Arap nüfusunun bulunduğu Hicaz ve Yemen bölgesinden de asker toplamak son derece zordu. Devlet yönetimi askere almada sıkıntı yaşadığı gibi savaş durumunda özellikle Hıristiyan nüfusu seferber etme hususunda sıkıntılar yaşıyordu. II. Mahmut asker kaynağı olarak Müslüman Türk askerlere dayanmak durumunda kaldı. Muharebelerde ve isyanlarda yaşanan başarısızlıkların ardından terfi ve sınav sistemi içeren liyakate dayalı bir eğitim sistemine dayalı profesyonel subay yetiştirme sistemi için 1830'da çalışmalara başlandı. Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu, Avrupa tarzı teşkilat kuruluş ve eğitim yapma amacını taşıyordu. Bu kapsamda orduda birliklere düzenli bir şekilde eğitim verilmeye çalışılıyordu. Yeni kurulan ordunun melbusât ve teçhizatı da modern orduların kuruluşunda yer alan sisteme uygun hale getirilmiş, silahlar yenilenmiş, uygulamalı eğitime önem verilmesi planlanmıştı. Bu ordunun komuta kadrosunun iyi yetişmiş olması çok önemli idi. Bu aşamada ordunun komuta kadrosunu yetiştirecek okulların açılması gündeme gelmiş ve bu düşünceden hareketle Mekteb-i Harbiye'nin kuruluşuna uzanan bir dizi çalışma yapılmıştır.¹³⁴ Bu çalışmalar Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle sekteye uğrasa da 1831'de Hassa Ordusu Müşiri Ahmet Fevzi Paşa'ya Selimiye'de bir askerî okul kurmasını emretmiş ve müteakiben Hassa ordusu içerisinde seçilen yetenekli askerlere Selimiye Kışlası'nda birkaç yüz kişiden oluşan "Sıbyan Bölükleri" kurulmuş ve burada hem teorik hem de askeri eğitim verilmeye başlanmıştır.¹³⁵ Böylece bu bölükler ileride kurulacak olan Harp Okulunun temelini teşkil etmiştir. Daha önce Avrupa tarzı eğitim yapma amacıyla kurulan "Hendesehane", "Humbarahane", Mühendishane ve Humbaracı Ocağı gibi kurumlar başta yeniçerilerin baskıları olmak üzere birçok sorunla karşılaşmış ve gereken verim alınamamıştı. 1795'te kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümayun ile birlikte Osmanlı kara ordusunun istihkâm ve topçu sınıfı subay ihtiyacı karşılanmaya başlandı. Eğitimin dört yıl sürdüğü bu okulda, Üçüncü ve dördüncü sınıflarda Askerî Tarih, Topografya, Trigonometri, Balistik, İstihkâm, Astronomi ve Yüksek Matematik dersleri ağırlıklı olarak okutuluyordu. Harbiye Mektebi açılana kadar kara ordusunun mütefennin zabitanları buradan karşılanmıştır. Sultan II. Mahmut'un yeni kurulan ordunun zabıt ihtiyacının karşılanması için bir diğer girişimi Avrupalı tarzda eğitimi

¹³⁴ Türkmen, a.g.m., s.133-162.

¹³⁵ Aynı yer.

verecek “Ecole Militaire” benzeri bir askerî okulun kurulması yönündeki 1831’deki çabalarında bir sonuç alınamamıştır.¹³⁶ II. Mahmut somut olarak Mehmet Ali Paşa örneğinde de olduğu gibi askerî başarı için Avrupa tarzı talimli ve iyi eğitilmiş subay yetiştirmenin gerekliliğinin farkındaydı ve girişimleri de bu yönde oldu. Bu iş için Fransız askerî akademisi Saint Cyr’da eğitim görmüş olan Namık Paşa en uygun kişiydi. Başarısız girişimlerden sonra Namık Paşanın gayretleri ve devlet ricalinin önemli ismi Serasker Hüsrev Paşa’nın durumu ele alması ile atıldı.

Hüsrev Paşa’nın kendi kapı halkında yetiştirmiş olduğu pek çok asker ilerde Osmanlı ordusunda önemli görevlere geldi. Paşa’nın özel karargâhı seraskerlik ve diğer makamlar için örnek teşkil etti.¹³⁷ Birçok girişime rağmen Osmanlı ordusu bir türlü Avrupa tipi karargâh, Erkân-ı harp (kurmaylık) sistemini kuramadı. Gerçek anlamda karargâh sistemi Kırım savaşı sonrası tatbik edilebilmişti.¹³⁸ Bu doğrultuda Mısır’daki uygulama örnek alınarak subay adayları Avrupa’ya eğitime gönderilmeye başlandı. Hüsrev Paşa devletin böyle bir adım atmasından çok daha önce kendi kapı halkından öğrencileri Avrupa’ya göndermişti.¹³⁹ Sonraki yıllarda Osmanlı ordusunda önemli görevlere gelmiş olan birçok asker Hüsrev Paşa’nın kapı halkından yetişmişti. İlk başta kendi gücünün kırılacağını düşünerek askerî okul ihdasına karşı çıksa da daha sonra okulun kuruluşunda büyük çabaları olan Mirlîva Namık Paşa ile yaptığı görüşmede okulun kurulmasını yerinde bularak okul kurulması sürecine katılmak durumunda kalmıştır. Yaşanan siyasî olaylar ve kayıplar iç kamuoyunda güveni sağlamak ve dışarıya karşı da toprak bütünlüğünün sağlanması için Osmanlı devlet ricali güçlü bir ordunun kurulmasının gerekliliğine önceki dönemlere nazaran daha fazla inanmaya başlamıştı. Özellikle kendi valisine karşı kaybedilen savaşlar modern askerî okullarda yetişecek olan muharip subay adaylarının önemini bir kez daha ortaya koymuştu. Sultan II. Mahmut, çağdaş anlamda bir askerî okulun açılması hususunda yapılan hazırlıklardan sonra Ahmet Fevzi Paşa’yı Harbiye Mektebi’nin istihkâm işleriyle, Namık Paşa’yı ise eğitim-öğretim programlarının düzenlenmesi, dershaneleri, sınıfların şekli, öğretmen ve subay atamalarının düzenlenmesi konusunda görevlendirmiştir.¹⁴⁰ Yapılan çalışmalar

¹³⁶ Aynı yer.

¹³⁷ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.301

¹³⁸ Aynı yer.

¹³⁹ Türkmen, **a.g.m.**, s.155.

¹⁴⁰ Aynı yer.

neticesinde Maçka kışlası Harbiye mektebi olacak şekilde düzenlenmiştir. İngiltere ve Fransa'dan okulda kullanılacak olan ders aletleri getirilmiş, her sınıfa tahta ve haritalar konulmuş sınıflar amfi şeklinde düzenlenmiş¹⁴¹ ve modern bir askerî okul formatına dönüştürülmüştür (1834). Okul için danışman personel ihtiyacı Fransa'daki devrim hareketlerinden dolayı ilk etapta Prusya'dan sağlanmıştır. Bu kapsamda, Yüzbaşı Helmuth Von Moltke ile Teğmen Von Berg 1835'te Osmanlı ordusunda istihdam edilmiştir.¹⁴² Daha önce teşkil edilen Sıbyan bölüklerinin de Maçka Kışlasına taşınması ile birlikte 1835'te eğitime başlanabilmiştir. Böylece Osmanlı'da modern anlamda subay yetiştirme ve askerî okullaşma yolunda en önemli adımlardan birisi atılmış oldu. Okula daha sonra Avusturya ve Prusya'dan eğitmen ve danışman personel istihdamı yapılmaya devam edildi. Bunlardan Avusturyalı Albay Havzlap öğretmen subay yetiştirmek maksadıyla Avrupa'ya gönderilecek olan askerî öğrencilerin ve personelin seçiminde bulundu.¹³⁹ Bu öğrenciler Londra, Paris, Prusya ve Avusturyalı danışman ve eğitmen subayların etkisi ile orduda ve subay yetiştirmede Prusya ekolünün de temelleri bu dönemde atıldı. Çağın gerekliliklerini yerine getiren talimli Mısır ordusu ile Osmanlı arasındaki fark harp meydanında ortaya çıkmıştı. İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu savaşın gerektirdiği tüm teknik ve yönetimi başarıyla sergilerken Osmanlı ordusu taarruza istihare sonucu karar verebilmiş Moltke gibi askerî danışmanların uyarılarına kulak asılmamıştı. Doğal olarak ordunun bu durumu Rusları Çatalca önlerine, Mısır ordusunun da Anadolu'nun içlerine kadar girip Osmanlı başkentini tehdit etmesine sebep oldu. Devlet düşmüş olduğu bu durumdan ancak dış siyasî destekle kurtulabildi. Alınan bu destekler neticesinde Rusya On İki Ada'ya yerleşti ve Boğazlardan geçiş imtiyazı elde etti. On İki Ada'dan Rusları çıkarmak kolay olmadığı gibi İngiltere'nin desteğine karşılık imzalanan ticarî ağırlıklı 1839 Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile İngiltere Osmanlı pazarına hâkim oldu. Zaten darboğazda olan Osmanlı ekonomisini daha da kötü duruma soktu. Askerî başarısızlıklar İmparatorluk için ya tavizler vererek destek bulmaya ya da toprak kayıplarına mâl oluyordu.

Harbiye'den önce subay ağırlığı Mühendishânelerden mezun olan az sayıda teknik subay ve topçular harici, Avrupa tarzı modern akademik eğitim görmüş subay sayısı son derece azdı ve tabur ve alt seviyedeki birliklere komuta eden subayların birçoğu

¹⁴¹ Türkmen, a.g.m., s.1556

¹⁴² Aynı yer.

alaylı subaylardı.¹⁴³ Yüksek rütbelerdeki makamların çoğunda ise padişahın lütfu ile atanmış liyakatsiz paşalar ağırlıklı olarak bulunmaktaydı. Terfi ve liyakat sistemi her türlü girişime rağmen bir türlü oturtulamamıştı. Bu tür liyakatsiz atamalar ve terfilerin sonucu Osmanlı-Rus savaşı Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılan savaşlarda ortaya çıktı. Hâlbuki Avrupa orduları o yıllarda hem teknolojik hem de yapısal olarak devrim niteliğinde dönüşüm geçirmekteydi. Napolyon'a kadar Avrupa ülkelerinin birçoğunun askerî sistemi, eski ve yeni ordu tiplerinin bir arada kullanıldığı karma bir sistemdi. Rusya ancak Kırım Savaşına kadar serflere ordu bünyesinde ağırlıklı yer verip, aristokratların tekelinde bulunan klasik doğu tipi subay sınıfı ile askeri istemini devam ettiren, Hollanda sistemini tamamen yeniledi ve Fransa'da olduğu gibi zorunlu askerliğe dayalı Machiavelli tarzını uygulamaya koydu.¹⁴⁴ Bu yeni sistemleri oturtabilmek için öncelikli olarak ekonomik ve siyasî istikrarın yanı sıra kaliteli eğitim veren askerî okullaşma son derece önemliydi. Osmanlı bu dönüşümü yapmaya çalışırken bu unsurlardan yoksundu. Kırılgan bir ekonomi hantal bir vergi sisteminin getirdiği ağırlığın yanı sıra geniş coğrafyaya yayılmış imparatorluğun bünyesinde çıkan ayrılıkçı isyanlar ve Rusya ile yapılan savaşlar yeniden yapılanma adına yapılan girişimleri baltalıyordu. 17'nci yy.'ın ikinci yarısından itibaren tımar sistemi devletin merkezî gücünü kaybetmeye başlamışıyla orantılı olarak askerî fonksiyonunu kaybetmeye başlamış ve tımar gelirlerinin hazineye doğrudan aktarılması için malikâne sistemi gibi sistemler uygulanmaya başlanmıştır.¹⁴⁵ Bu da yerel yöneticilerin taşrada gücünü artırırken halkın üzerindeki baskı daha da artmıştı.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen güvenlik ve askerî sistem odaklı bir devlet olan Osmanlı bu yöndeki girişimlere devam etti. Rus harbinden sonra görüldü ki bırakın eğitim-talimi, askerin miktarı muharebe için kâfi gelmiyordu. Muharebe için genç-yaşlı bakılmaksızın gelişigüzel asker toplanmıştı. Toplanan gürühtan birçoğu silah tutmayı bile bilmiyordu.¹⁴⁶ Yine bir ihtiyaca istinaden Redif Teşkilatı Prusyalı danışmanlarla birlikte Prusya ordusundaki Landor teşkilatı örnek alınarak 1834'te ihdas edildi.¹⁴⁷ Memleketin muhafaza ve müdafaası için gerekli sayıda askerin tamamının karargâhta ve

¹⁴³ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.305.

¹⁴⁴ Uyar, Gök, **a.g.m.**, s. 1-28

¹⁴⁵ İnalçık, **a.g.m.**, s. 168-173.

¹⁴⁶ Ahmet Cevad Paşa, **Tarih-i Asker-i Osmanî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.

¹⁴⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi** (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971, c-3, Kısım 5, s.195.

karargâhlarda devamlı olarak kalmaları, devlete maddî bakımdan büyük külfet yüklemesi bir tarafa, tarım toplumu olan Osmanlı için memleket dâhilinde yapılan ziraat de aksayacağından, Bütün bu hususlar göz önüne alınarak, hem istendiğinde talimli askeri silahaltında bulunduracak, hem de ziraatla uğraşan toplumun işlerini aksatmayacak bir sistem kurulması yoluna gidilmesi amaçlandı.¹⁴⁸

Redif teşkilatı ayrıca celb dönemi haricinde halkı silahaltında tutmadan mümkün olduğu kadar eğitim görmüş bir kuvveti bulundurmayı amaçlıyordu¹⁴⁹ Yine ordunun teşkilatlanma ihtiyaçlarına istinaden Mekteb-i Tıbbiye (Askeri Tıp Okulu) kuruldu. Avrupa'dan getirilen kitaplar ve araç gereçlerle donatıldı. Ayrıca 1835 yılından itibaren hem Mekteb-i Harbiye'den hem de Kara Mühendishânesi'nden seçilen öğrenciler Avrupa'daki askerî okullara tahsile gönderilmeye başlandı. Gerek Tıbbiye gerekse Harbiye'de Avrupa'dan hocalar ve uzmanlar istihdam edildi. Her ne kadar Prusya etkisi bu dönemde oluşmaya başlasa da Prusya ordusuna karşı başarısından dolayı Fransız piyadeleri ve topçuları dönemin paradigma ordusuydu ve Osmanlı piyadeleri de Fransızlar örnek alınarak eğitildi.

1.4. Tanzimat Dönemi (1839-1876) Askerî Islahat Girişimleri

II. Mahmut döneminde devlet kurumlarında başlatılan kapsamlı reform hareketi, Abdülmecit döneminde de özellikle Mustafa Reşit Paşa, Mehmet Emin Âli Paşa gibi yetenekli devlet adamları sayesinde devam ettirilmiştir. Yaşanan siyasî gelişmelerin etkisi ve II. Mahmut'un başlatmış olduğu kapsamlı reform hareketini ileriye taşıma amacıyla 3 Kasım 1839'da ilan edilen bir fermanla esasları belirtilen yenileşme hareketinin yaşandığı 1839-1876 yılları arasındaki dönem, Tanzimat Dönemi olarak anılmaktadır. Devletin birçok kurumunda olduğu askerî alanda da önemli reform girişimleri yapılmıştır. Orduyu ilgilendiren husus ise fermanla önemli hatlarıyla; *“Asker meselesi dahi söylediğimiz gibi önemli meselelerdendir. Memleketi korumak için asker vermek ahalinin boynunun borcudur. Fakat şimdiye kadar bölgeler arasındaki nüfus miktarı göz önünde tutulmayarak kiminden fazla kiminden noksan asker istenmekte idi. Bu da hem nizamsızlığa hem de tarım ve ticaretin zarar görmesine sebep olmakta idi. Diğer taraftan*

¹⁴⁸ Mübahat S.Kütükoğlu, “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakîre-i Mansure”, **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi**, sayı 12, İstanbul, 1982, s.127-156.

¹⁴⁹ Musa Çadircı, “Redif Askerî Teşkilatı”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, sayı 8, İstanbul, 1963, s. 63-75.

askerliğe gelenlerin ömürlerin sonuna kadar bu hizmette bırakılmaları kendilerinin ümitsizliğe düşmeleri sonucunu vermekte, soy sop sahibi olmalarını önlemekte idi. Bundan dolayı şimdiden sonra her bölgeden gerektiği zaman istenecek askerin daha iyi bir usüle göre alınması ve dört beş sene müddetle sıra ile hizmet etmelerini sağlayacak bir usûl bulunması gerekmektedir...diğer taraftan askeri tanzimat da Bâb-ı Seraskerî Dar-ı Şura'sında söylenilip gereken kanunlar kararlaştırılacaktır...¹⁵⁰ maddeleriyle ele alınmıştır. Anlaşılacağı üzere ülkenin idaresinde köklü değişiklikler yapıldığı gibi askerlik alanının da köklü değişikliklere gidilmesi planlanmıştır. Ordu da yapılacak olan reformların yürütülmesi ve denetlenmesi 1837'de temelleri atılan ve askerî meclis görevi gören Dâr-ı Şurâ-yı Askerî ile yürütülmesi kararlaştırılmıştır (7 Şubat 1837). Yeni ordunun teşkilâtını güçlendirmek için Avrupa Devletleri'nin askerlik nizamnâmelerinin tercüme edilerek Osmanlı ordusuna uygun nizamnâmelere uyarlanması, askerlerin şartlarının iyileştirilmesi, terfi, rütbe ve cezaî işlemlerin düzenlenmesi gibi görevleri bünyesinde bulunduracak askerî bir meclis olan Dâr-ı Şurâ-yı Askerî kuruldu.¹⁵¹ Ferman metninde belirtildiği üzere askere alım ile ilgili düzenlemelerde mükellef askerlik süresi 5 yıl olarak belirlenmiş ve mükellefliği müteakip 7 yıl da rediflik hizmeti yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁵² 1843'te Dâr-ı Şurâ-yı Askerî kararı çıkarılan Tensikat-ı Celile-i Askeriye Kanununun ilk temelleri de Tanzimatla atıldı. Gayrimüslimlerin askere alınması meselesi de ilk defa bu dönem gündeme geldi. Fermanla askerlik “vatandaşlık borcu” olarak tanımlanmıştı.¹⁵³ Kanuna göre nizamiye askerlerinin hizmet süresi beş yıl olarak belirlenmişti. Nizamiye süresinin bitmesini müteakip yedi yıl redif sınıfında hizmet verecekti. Bu kanun ile birlikte subayların üzerlerine memurluk hizmetleri almaları da yasaklandı.¹⁵⁴ Asker alımında kur'a usulü denilen sisteme geçildi. Uygulama aşaması ise; askerlik çağına gelmiş efrada kur'a çektirilir, ismine kur'a isabet eden askere alınır isabet etmeyenler gelecek yılın kur'asına kalırdı. Tanzimat ile gündeme gelen gayrimüslimlerin

¹⁵⁰ Halil İncılık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Belleten Dergisi**, sayı 28, Ankara, 1964, s. 612-614.

¹⁵¹ Cevat Aksu, **Dâr-ı Şurâ-yı Askerî (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

¹⁵² Çadircı, a.g.m., s. 63-75.

¹⁵³ “Asker maddesi dahi ber minval-ı muharrer mevadd-ı mühimmeden olarak eğerçi muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin farize-i zimmeti ise de şimdiye kadar cari olduğu veçhile bir memleketin aded-i nüfus-u mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbe-i tahammülünden ziyade ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevadd-ı nâfiasının ihlâlini mucip olduğu misüllü askerliğe gelenlerin ilanı hayet-üi-ömr istihdamları dahi füturu ve kat-ı tenasülü müstelzim olmakta olmasıyla her memlekettten lüzumu takdirinde talep olunacak neferat-ı askeriye için bazı usul-ı hasene ve dört veyahut beş sene müddet istihdam zımnında dahi bir tarik-i münavebe vaz ve tesis olunması icab-ı haldendir.”

¹⁵⁴ Şenol Çöklü, **I. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Asker Alma (Ahz-ı Asker) Usulleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 12.

askerliği meselesi ise bedel-i nakdî uygulaması ile çözüme kavuşturuldu. Gayrimüslimler askerlik görevi yerine bedel ödeyerek mükellefiyetlerini yerine getirmiş oluyorlardı. Gayrimüslimler askerlik konusunda isteksizdiler ve Müslümanlarla beraber askerlik yapmak istemiyorlardı. Müslümanlar da gayrimüslimlere karşı güvensizlik durumu hâkimdi. Bu olumsuzluklara rağmen hem Tanzîmat ilkelerine uymak hem de gayrimüslimleri de ülke savunmasında kullanmak üzere 1847 yılında bir kısım Rumlar deniz kuvvetleri bünyesinde kullanılmak üzere silâh altına alındılar.¹⁵⁵ Kanunun tam manasıyla uygulama aşamasına geçilmesi 1846 yılında başladı. Altı askere alma bölgesi (I. Hassa Ordusu, II. Tuna Ordusu, III. Rumeli Ordusu, IV. Anadolu Ordusu, V. Suriye Ordusu, VI. Arabistan Ordusu) belirlenerek asker celbi yapılmaya başlandı. 20 yaşından 25 yaşına kadar lüzumu kadar neferat kur'aaya giriyordu. İsmine beş yıl kur'a isabet etmeyenler askerlik muaf tutuluyordu. Gönüllü askerlik yapmak isteyenler ise ismine kur'a isabet eden neferatla aynı muameleye tâbiydi. İsmine kur'a isabet eden nefer yirmi gün içinde birliğine katılmak zorundaydı. Kuraya katılmayıp firar edenler vali ve kaza yöneticilerince nerede yakalanırlarsa yakalansın derhal askere gönderilecekleri, bunlara ayrıca ceza verilmeyeceği belirtilmiştir. Kuradan sonra firar edenlere ise yakalandıklarında 60 değnek cezası verileceği belirtilmiştir. İlmiye, kalemiye ve mülkiye hizmetinde bulunanlar ile İstanbul ve bilâd-ı selase halkı askerlikten muaf tutulmuştu. Bu kur'a kanununda askerliğin kimler tarafından yapılacağı, askerlik çağı, kura daireleri ile kura meclislerinin oluşturulması, firar, ceza meseleleri askerlikten istisna olanlarda aranılacak şartlar; bedelli askerliğin ne şekilde yerine getirileceği ile gönüllü asker olmak isteyeceklerde aranılacak şartlar gibi konular geniş şekilde yer almaktadır. 1849 yılında ordu mevcudu yaklaşık 50.000 kadar arttı. 1843 düzenlemelerine göre teşkilâtlandırılan Osmanlı ordusu ilk başarılarını Kırım Savaşı'nda göstermişti. Bu dönemde Osmanlı muvazzaf ordusu, subay er toplamı olarak 150.000 kişiye çıkmıştır.¹⁵⁶

Askere alımda ise bölgenin nüfusu göz önünde bulundurularak yoğun nüfuslu bölgelerden asker celbi artırılırken nüfusun seyrek olduğu bölgelerden daha az sayıda celb yapılacaktır. Yine 1843 Nizamnâmesi¹⁵⁷ ile Osmanlı ordusu 5 Orduya ayrıldı.

¹⁵⁵ Hristiyanların da askere alınması gerektiğine inanan ve bunu Serasker Namık Paşa'ya söyleyen bir yabancıya Namık Paşa'nın "Böyle bikanunur şey Çar'a bir öncü ordu kurmak olur" demesi de o dönemlerde Müslümanların Hristiyanlara olan güvensizliğini açıkça ortaya koymaktadır. **Bkz.**, Eduard Philippe Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017.

¹⁵⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.22.

¹⁵⁷ 1843 Tarihli "Tensikat-ı Celile-i Askeriye"ye Dair Hatt-ı Hümayun.

1848’de Hicaz ve Irak Kolorduları da ihdas edildi. Piyade ve süvariler için Fransız, topçular için Prusya askerî talimnameleri kullanılmaya başlandı.¹⁵⁸ Yine aynı nizamnâmeye göre II. Mahmut dönemi ihdas edilmiş olan Asâkir-i Mansure ordusu “Asâkir-i Nizamiye” ismiyle anılmaya başlanmıştır. Tanzîmat ve Islahat Fermanlarında tüm Osmanlı tebaasının askerlik mükellefiyeti kararlaştırılsa da gayrimüslimlerin askere alımında yaşanan güçlüklerden dolayı bu mükellefiyet bedel-i nakdî’ye dönüştürüldü. Askerlik, Fransız Devrimi’nden sonra Avrupa ordularında geçilmeye başlanan sistem gibi tam manasıyla bir vatan görevi olamadı.

Sultan Abdülaziz’in (1869-1876) tahta çıktıktan sonraki ilk faaliyetlerinden biri Avrupa’daki askerî faaliyetlerin takibi, askerlikle ilgili kânun, nizam ve talimnâmelerin Türkçe’ye çevrilmesi olmuştur. Bu dönem Avrupa’da ordularının asker sayısı gittikçe arttığından Osmanlı ordusunda da bu yönde çalışmalar yapılmaya başlandı. Avrupa’daki bu değişimlere istinaden 1869 yılında yayımlanan nizamnâme ile 1843 yılındaki ordu nizamnamesi genişletilerek güncellenmiştir. Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın girişimleri ile Osmanlı devlet ricali geniş çaplı askerî düzenlemeleri kapsayan bir nizamnameyi padişaha da kabul ettirerek 18 Ağustos 1869’de “Kuvve-i Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi” adı altında yürürlüğe sokmuştur. 1870 yılında da nizamnamenin bir parçası olarak Kur’a Kanunname-i Hümâyun’u yayımlandı. Bu kanunnamede 1843 yılında hazırlanan askere alım kanunu üzerinde güncellemeler yapıldı. Osmanlı kara ordusu birincisi Nizâmiye, ikincisi Redif, üçüncüsü ise Mustahfız olmak üzere üç kısma ayrılmış olup askerlik süresi 20 yıl olarak belirlendi. Bu sürenin üç yılı nizamiye, iki yılı ihtiyat, yedi yılı redif, sekiz yılı ise mustahfız olarak yapılacaktır.¹⁵⁹ Böylelikle 150.000 olan muvazzaf asker sayısı seferberlik durumunda 210.000’e kadar çıkarılabilecekti. Yeni ihdas edilen ihtiyat birlikleri memleketleri dâhilinde bulunmakla yükümlü olacaklardı. İhtiyatlık süresini nizamiyede geçirmek isteyenlerle bedel karşılığında askerlik yapanlar 6 yıl nizamiyede kalabileceklerdi. 1843’te çıkarılan kanunda olduğu gibi Osmanlı Devleti asker alma yönünden 6 ordu bölgesine ayrılacak, askerlik yaşı 20-25 yaş arası olacaktı. Yetmiş yaşından büyük veya iş yapamayacak durumda olanlarla, dul ve yaşlıların bir oğlu askerde ise evdeki kalan tek oğlu, birden fazla çocuğu askerde ölenlerin geriye kalan bir çocuğu, müstakil hane sahibi olup da askere gittiği takdirde bakacak kimsesi olmayanlar,

¹⁵⁸ Uğur Ünal, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu 1861-1876**, TTK Yayınları, Ankara, 2016, s. 20.

¹⁵⁹ Aynı yer.

iki veya daha fazla oğluna birden kura isabet edenlerden, biri askere alınıp diğeri alınmayacaktı.¹⁶⁰ İlmiye, mülkiye ve adliye mensuplarının muafiyeti ise devam ediyordu. Gayrimüslimler ise 1846 Kura Kanunu'yla, yerine adam göndermek usulü (bedel-i şahsi) ile askerlikten muafiyet imkânı tanınmıştı. Ancak bu uygulama daha sonra biraz daha genişletilerek, 1870 tarihinde çıkan Kura Kanunu'yla, "bedel-i nakdî" denilen yeni bir usûl daha getirildi. Bu usûle göre 15.000 kuruş verenler askerlikten istisna olurlardı. Yürürlükteki asker alma kanununun uygulanmasıyla 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi seferberliğinde Osmanlı Devleti redif, müstahfız ve nizamî olmak üzere toplam 800.000 asker toplayabilmişti.¹⁶¹

Bu dönemki teşkilat çalışmaları kapsamında; Osmanlı Kara Ordusu Nizamiye, Redif ve Müstahfız birlikleri olmak üzere üç ana kısma ayrılmıştır. Dört sene boyunca Nizamî kuvvet (150.000 nefer) olarak silâh altına alınan erler daha sonra iki sene ihtiyat kuvveti olarak hizmet etmişler (60.000 nefer) ve daha sonra altı yıllık Redif hizmetine (192.000 nefer) geçmeleri kararlaştırılmıştır. Redif hizmetini müteakip sekiz senelik ve 300.000 neferden oluşan müstahfız hizmetine başlanmıştır. 1843 yılında Abdülmecid dönemi tensikatı ile Osmanlı nîzami ordusu 150.000 asker, 90.000¹⁶² de redif askeri bulunmaktaydı. Diğer birlikler de ilave edildiğinde kâğıt üzerinde sayı 300.000 ile 400.000'i buluyordu. Avrupa'da o dönem "barışın yegâne formülü aslında her daim savaşa hazır olmaktır" (si vis pacem para bellum)¹⁶³ düsturu ile sürekli büyüme halindeydi ve ordulardaki nefer sayısı özellikle Rusya, Fransa ve Prusya ordularında yarım milyonu çoktan aşmıştı. Bu denli büyük bir sayıyı amaca uygun olarak kontrol etmek için mutlaka iyi yetişmiş subaylardan oluşan bir genelkurmay ve karargâh sistemi gerekiyordu. Bu ihtiyaçlara binaen Harp okullarından sonra Osmanlı ordusunda Kırım Savaşından sonra askerî teşkilatına girecek olan Erkân-ı Harp (Kurmay subay) sınıfı,

¹⁶⁰ **Bkz. Kur'a-i Kanunnâme-i Hümayun**, Matbaa-i Amire, 1286. Birinci bölüm, kuranın genel hükümlerini, İkinci bölüm, askerlik hizmetinden istisnayı gerektiren sebepler ve özürleri, Üçüncü bölüm, kuradan firar edenlerle, hile ile askerden kurtulmak düşüncesinde olanlar hakkında yapılacak muameleleri, Dördüncü fasıl, kuranın yapılaş şeklini, Beşinci bölüm, kuradan sonra icra edilecek işlemleri, Altıncı bölüm, gönüllü olarak asker olabilmenin şartlarını, Yedinci bölüm, bedel verecek ve bedel alınacak kimseler hakkındaki şartları kapsamaktadır.

¹⁶¹ Engelhart, **a.g.e.**, s. s.351.

¹⁶² Ünal, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁶³ Metin Gürcan, "Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi", **Bilge Strateji Dergisi**, 2011, s.127-178.

Avrupa ordularında çok daha önce ihdas edilmişti. İşte bu gelişmeler ışığında Osmanlı ordusundaki sayısal büyümeye bu açıdan bakmak yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti orduda ve toplumsal alanda Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanları (1856) ile ıslahat çalışmaları ve dönüşüm çabalarıyla Avrupa sistemine tam olarak entegre olmayı umarken hem iç hem de dış gailer buna imkân vermedi. Eflak ve Boğdan sorunu, Cidde Olayları, Suriye Ayaklanması, Sırbistan ve Karadağ ile savaş ve müteakibinde patlak veren 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) Osmanlı devletini çok yıprattı. Geniş coğrafyada farklı bölgelerde zuhur eden olaylar, Osmanlı Ordusunu geniş coğrafyada, zor koşullarda binlerce kilometre intikal yaparak isyan bastırmak veya savaşmak durumunda bıraktı. Nüfusun azlığından dolayı asker-insan kaynaklarının da sürekli çatışma durumundan erimesi, sürekli büyüyen Avrupa orduları karşısında Osmanlı ordusunun caydırıcılığını yitirmesine yol açmıştı.

1.5. I. Meşrutiyet Dönemi Askerî Islahat Girişimleri (1876-1908)

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise II. Mahmud dönemi sistematik olarak başlayan askerî ıslahatların hızlandığı dönemdir.¹⁶⁴ Tahta çıktığı dönem Osmanlı Devleti Karadağ ve Sırlar isyanına karşı savaş halindeydi. Osmanlı ordusunun Sırlara ve Karadağlılara karşı başarılı olması üzerine Rusya harekâtın durdurulması yönünde kesin uyarı verdi. Bölgedeki çatışmaların artması üzerine Balkan sorunlarını görüşmek üzere Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın katılımıyla Tersane Konferansı toplandı. Konferansta Osmanlı'dan Balkan üzerine büyük tavizler vermesi istenmesi üzerine görüşmeler Osmanlı nezdinde kesildi. Bunun üzerine Konferansta alınan kararları zorla kabul ettirmek amacıyla Slavların hamisi rolüyle Rusya Osmanlı İmparatorluğuna savaş açtı (1877). Osmanlı ordusu 93 Harbine 490.000 asker ile seferber oldu. Bunları 150.000'i müstahfiz kuvvetlerden oluşuyordu. Buradaki önemli hususlardan biri orduya komuta eden subaylardan yalnızca %10'u Harbiyeli subaylardan oluşmaktaydı.¹⁶⁵ 1834'te modern anlamda harp okulu kurulmasına rağmen Osmanlı ordusunun subay ihtiyacını karşılayamamıştı. Rus ordusu ise Kırım Savaşından (1853-56) sonra Çar II. Aleksandr'ın gayretleriyle büyük ıslahat dönemine girdiler. Savaşta Rus ordusu 450.000 asker

¹⁶⁴ Hidayet Kara, **Sultan Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu**, TTK Yayınları, Ankara, 2016, s.26.

¹⁶⁵ Kara, **a.g.e.**, s.30.

kaybetmişti.¹⁶⁶ Avrupa orduları örnek alınarak girilen reform programında, Rus ordusu tarafından elde edilen kazanımların ilk tatbikatı ise 93 Harbi'nde Osmanlı ordusuna karşı yapılacaktı. Kırım Harbi akabinde başlatılan reform programı 1881 yılına kadar uygulanmış ve Rus ordusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir.¹⁶⁷ 1877 -1878 Osmanlı-Rus savaşında, Osmanlı orduları bazı cephelerde başarı göstermiş olsa da, yüksek sevk ve idaredeki yetersizlik ve savaşın cepheden değil de merkezden yönetilmeye çalışılması sonucu ortaya çıkan hatalarla beraber, askerî teşkilâtın zamanına uygun bir halde bulunmayışı ve özellikle ordunun subay ve erlerinin eğitim eksikliği yüzünden savaş kaybedilmiştir.¹⁶⁸ Rus orduları Kafkas cephesinden Erzurum'a kadar, Tuna cephesinden ise Edirne'yi geçerek Çatalca önlerine kadar ilerledi. Osmanlı orduları yetenekli birkaç kumandanının çabasıyla birkaç cephede kısmî başarılı direnç gösterse de genel itibarıyla Osmanlı ordusu Rus ordusu karşısında dağılmış bulunmaktaydı. Ordunun savaşa hazır olmamasının yanında komuta katındaki belirsizlik, liyakatsiz atamalar savaşın sonucuna doğrudan etki etti. Ordudaki sorunlara göz atacak olursak; padişahın ordu yönetimine doğrudan müdahale olma çabaları, güvendiği paşaları önemli görevlere getirdi. Bu da liyakatten çok sadakate göre atamalar yapıldı. Sefer kuvvetleri savaş için cephelere gittikten sonra Meclis-i Ulûm-ı Harbiye adı altında İstanbul'daki üst rütbeli generalleri bir araya getirmesi ve askeri konularda tek yetkili kurum ilan etmesi büyük sorunlara yol açtı. Yetenekli kumandanlar cephelerdeyken, bu kurum çatısı altında ya çok yaşlı birlik kumandanlığı yapamayacak komutanlar, ya da sadakat ve devlet ricaline özel bağlı olan kişiler kaldı.¹⁶⁹ Bunun yanında bir de doğrudan padişaha bağlı Heyet-i Müşavere-i Harbiye adı altında özel karargâh kuruldu.¹⁷⁰ Bu durum zaten var olan komuta sorunları yenilerini ekledi ve zaten bozuk olan askerî hiyerarşide yeni sorunlara yol açtı.

Rusya, Kırım Harbi sonrası 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü Panslavizm siyasetiyle, Balkanlar'daki Slav ahali üzerinde var olan etkinliğini artırmıştı. Fransa'nın Sedan Muharebesinde Almanya karşısında yenilmesinden (1870) sonra bölgede değişen güç dengesi ve boşluktan iyi faydalanan

¹⁶⁶ Murat Nalçacı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu", *Tarih Dergisi*, sayı 54, İstanbul 2012, s. 149-172.

¹⁶⁷ Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.201.

¹⁶⁸ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c.III, s.208.

¹⁶⁹ Erickson, Uyar, *a.g.e.*, s.373.

¹⁷⁰ Aynı yer.

Rusya, Kırım Harbi sonrası imzalanan Paris Antlaşması'nın Rusya aleyhine olan hükümlerinden kurtuldu ve başta Balkanlarda olmak üzere Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan siyasetini artırmıştır. Hem Tuna hem de Kafkasya Cephesi'nde Rusya, Romanya, Sırbistan, Karadağ ve Bulgar gönüllülerine karşı mücadele etmiştir. Savaş, Rusya'nın Yeşilköy'e kadar ilerlemesi ve 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Savaşı nihayilendiren Ayastefanos Antlaşması¹⁷¹ Ruslara Osmanlı topraklarında orantısız bir güç sağladığından, başta İngiltere ve Prusya'nın müdahalesi ile önce Berlin Kongresi toplandı ve müteakibinde Berlin Antlaşması imzalandı.¹⁷²

I. Dünya Savaşı'na giden yolda gelişmelerin ana kaynağı da bu antlaşmadır. Kongre sonucu yapılan antlaşmayla Rusların kazanımları sınırlandırılrsa da Türk-İngiliz ilişkileri açısından da dönem noktasıdır. Rusya'nın Balkanlar üzerindeki nüfuzunu ve Kral yolu adını verdikleri Akdeniz Süveyş hattındaki emellerinin farkında olan İngiltere, bu aşamadan sonra Rusya'yı tehdit olarak algılamaya başlamış,¹⁷³ 19'uncu yy. boyunca Osmanlı Devleti'ni kendi çıkarları açısından Rusya'ya karşı tampon olarak görmüş ve Rusya'ya karşı desteklemiştir. Fakat İngiltere Osmanlı'ya karşı politika değiştirerek Osmanlı'nın parçalanması için politika üretmeye başlamıştır. Bu politika Gladstone liderliğindeki Liberal Parti'nin 1880'de iktidara gelmesi¹⁷⁴ ile devlet politikası olmuştur.

¹⁷¹ Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasının Osmanlı için son derece ağır maddelerine göre Rusya'nın savaştaki müttefikleri Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız oluyorlardı. Bulgaristan ise Osmanlı'ya sadece vergi bağıyla bağlı, geniş topraklara sahip Bulgar Prenslığı ortaya çıkıyordu. Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Bulgar Prenslığının sınırları içinde kalmıştı (Madde 6). Bosna ve Hersek üzerine ise Avusturya'nın kontrolü tesis ediliyordu (Madde 14). Antlaşmanın en önemli maddelerinden biri ise Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ıslahat yapılması Kürtlere ve Çerkezlere karşı korunması maddesini içeriyordu (Madde 16). Rusya böylece Balkanlarda Slavların hamisi olma rolünün yanı sıra Anadolu'da da Ermenilerin hamisi rolünü üstlenmiş oluyordu. Rusya'ya ödenecek savaş tazminatının yanı sıra Doğu cephesinde ise Batum, Kars, Ardahan ve Eleşkirt Rusya'ya bırakıldı. **Bkz.** Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, s.512.

¹⁷² Ayastefanos Antlaşması ile Rusya hem Batı'da hem Doğu'da büyük güç kazanmıştı. Özellikle büyük bir Bulgaristan'ın ortaya çıkması başta Avusturya olmak üzere İngiltere'nin de siyasi hedeflerine uymuyordu. Hem Karadağ'ın bağımsız olması hem de geniş Bulgar toprakları Avusturya'nın Adriyatik'le bağlantısını kesiyordu. İngiltere ise Rusya'nın em Balkanlarda hem de Anadolu'da elinin güçlenmesinden son derece rahatsızdı. Özellikle Rusya'nın Anadolu'ya girmesi İngiltere'nin en büyük ve en önemli müstemlekesi olan Hindistan ve Basra yolunu tehdit ediyordu. Bu doğrultuda Rusya yeni bir savaşı göze alamadığından Osmanlı ile yapılan barış şartlarının yeniden görüşülmesine razı oldu. Berlin Kongresi işte bu siyasi ortamda toplandı ve Berlin Antlaşması 30 ve 31 Mayıs 1878 yılında üç memorandum halinde imzalandı. Bulgaristan'a Ayastefanos'ta verilen sınırlar özellikle Ege ve Adriyatik sahillerden daraltıldı ve Osmanlı'ya bağlı özerk bir Prenslik statüsü kazandı. Anadolu'da ise Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı'ya iade edildi. Boğazlar konusunda ise Kırım Harbinden sonra imzalanan Paris Barış Antlaşması ile kabul edilen "statüko" korundu. Bosna ise geçici olarak Avusturya idaresine bırakılıyordu. Sırbistan ve Karadağ bağımsız devlet statüsü kazanmışlardı. Bâb-ı âli Ermeniler'in bulunduğu yerlerde ıslahat yapacak (Madde. 16), Boğazlar 1841 Londra ve 1856 Paris antlaşmalarında belirtilen statüye tâbi olacaktı. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile yaklaşık olarak 300.000 km2 toprak kaybettiği gibi özellikle Balkanlar üzerinde büyük bir siyasi müphemlik bırakmış, bu karmaşa Balkan Savaşlarına ve I. Dünya Savaşının nedenlerinden biri olmuştur. Bölgede siyasi anlaşmazlıklar günümüze kadar devam etmektedir.

¹⁷³ Taha Niyazi Karaca, "Dostluktan Çatışmaya: Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri", **Journal of Anglo-Turkish Relations (JATR)**, volume 1, 2020, pp. 11-32.

¹⁷⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.519.

Başından beri Hindistan'a giden sömürge yollarını güvence altına alma hedefi doğrultusunda gerek Osmanlı'nın gerek Rusya'nın gerekse diğer Avrupa ülkelerinin çatışmalarını kendi lehine döndürmeye çalışmıştır.¹⁷⁵ Osmanlı topraklarının parçalanmasını kaçınılmaz gören İngiltere bu toprakların bir kısmını doğrudan kendi kontrolü altına almak için girişimlerde bulundu. Bu doğrultuda 1878'de Kıbrıs'a yerleşmiş, akabinde ise 1882'de¹⁷⁶ Mısır'a girmiştir. İngiltere bu şekilde Hindistan yolunun güvenliğini doğrudan ele almış oluyordu. Bu politika Gladstone liderliğindeki Liberal Parti'nin 1880'de iktidara gelmesi¹⁷⁷ ile devlet politikası olmuştur. Başından beri Hindistan'a giden sömürge yollarını güvence altına alma hedefi doğrultusunda gerek Osmanlı'nın gerek Rusya'nın gerekse diğer Avrupa ülkelerinin çatışmalarını kendi lehine döndürmeye çalışmıştır.¹⁷⁸ Osmanlı topraklarının parçalanmasını mukadder gören İngiltere bu toprakların bir kısmını doğrudan kendi kontrolü altına almak için girişimlerde bulundu. Bu doğrultuda 1878'de Kıbrıs'a yerleşmiş, akabinde ise 1882'de¹⁷⁹ Mısır'a girmiştir. İngiltere bu şekilde Hindistan yolunun güvenliğini doğrudan ele almış oluyordu. Diğer devletlere bakacak olursak; Yine bu antlaşma ile Bosna-Hersek Avusturya nüfuzu altına girdi.¹⁸⁰ Romanya-Sırbistan ve Karadağ Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılıp bağımsızlıklarını ilan ettiler. Özellikle Balkanlar üzerinde durulan maddeler bölgede Osmanlı egemenliğini sınırlıyordu.

Tüm bu şartlar ve mevcut sorunlar göz önüne alındığında muhtemel savaş ve çatışmalara hazır olmak için orduda II. Mahmud döneminden itibaren sistematikleşen ıslah ve yeniden yapılanma girişimleri tekrar devlet ricalinin ana gündem maddesi oldu. Devlet ricali devletin içinde bulunduğu malî çıkmazı da göz önüne alarak tüm maddî imkânları kara ordusu üzerine yoğunlaştırdı.¹⁸¹ Bu doğrultuda ıslahat çalışmalarının yapılabilmesi için ıslahat komisyonları kurulması kararı alındı. Sultan II. Abdülhamid, tahta Sultan Abdülaziz'in hal olayından sonra çıktığı için askerî ve sivil kurumlar üzerinde merkezî yönetimini güçlendirme amacıyla sürdürdüğü devlet yönetim anlayışı

¹⁷⁵ Fahri Maden, "Büyük Güçlerin Berlin Anlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Baskıları", **Histoy Studies**, volume 5, issue 1, 2013, p. 267-286.

¹⁷⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.520.

¹⁷⁷ Aynı yer.

¹⁷⁸ Maden, a.g.m., s. 267-286.

¹⁷⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.520.

¹⁸⁰ Karal, **a.g.e.**, s.214.

¹⁸¹ Stanford J.Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmanacı, E Yayınları, İstanbul, 2016, c. II, s.297.

ordu üzerine de sirayet etti. Savaştan sonra orduyu ıslah hususunda denetim ve askerî tensikâtı düzenlemek ve koordine etmek için Tensikât-ı Askeriye Teftişat komisyonu¹⁸² kuruldu ve başına Gazi Ahmet Muhtar Paşa getirildi. Bu dönem ordu birçok kez tensikata uğradı. Yeni bir Kur'a Kanunnâmesi kabul edildi ve nizamî birlikler yeniden yapılandırıldı. Hicaz ve Trablusgarb müstakil fırkaları oluşturuldu. Bunun yanında Yunan Hudut birlikleri teşkil edildi.¹⁸³ Berlin Kongresi'nde Anadolu'nun doğusunda Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler için ıslahat yapılması kararı verilmişti. Bu durum hukukî yollardan Osmanlı'nın iç işlerine karışmak ve Ermenileri kendi menfaatleri doğrultusunda manipüle etmek için başta İngiltere ve Rusya'nın işine geliyordu. Osmanlı ise bu güvenlik sorununu çözmek için Anadolu'nun doğusunda Kürt aşiretlerinden Hamidiye Alayları adı altında sefer kuvvet teşkil etti. Bu alaylar, Ermenilere karşı hem Kürt aşiretlerini silahlandırmak hem de devlete olan bağlarını pekiştirecek¹⁸⁴ gayrinizamî bir kolluk kuvveti projesi idi. Aşiretler o dönemde 7-10 sene müddetinde olan askerliği yapmakta ayak direliyorlardı. Bu durum devletin bazı bölgelerde merkezîyetçi gücünün zayıflamasında ve özellikle Vilayat-ı Şarkiyye'de askere alma kanunu uygulayacak kadar otoritesinin olmamasından kaynaklanıyordu. Göçebe yaşayan Arap halktan, Arnavutların yaşadığı bölgelerden ve Vilayat-ı Şarkiyye'deki aşiretlerden asker toplanmakta büyük sıkıntılar çekiliyordu. Devlet de sürekli isyan bastırma ve savaş halinde olduğunda caydırıcı gücünü bu bölgelere kanalize edemedi ve haliyle sorun da çözülemedi. Bu sebeple Anadolu'nun güney kısmında Arap aşiretlerine, Vilayat-ı Şarkiyye'de Kürt, Çerkes ve Karakalpak aşiretlerine ve Balkanlarda da Müslüman Arnavutlara uygulanmak üzere son derece pragmatik önlemler almaya başladı. Bu doğrultuda Arap aşiretlerine yönelik Aşiret Mektebi¹⁸⁵, Arnavutlar için Saray Muhafız Alayı ve Vilayat-ı Şarkiyye'deki aşiretlere yönelik de Hamidiye Alayları kurularak bu bölgelerin asayiş sorununun çözmek ve devlete olan bağlılığını artıma amaçlanmıştır.¹⁸⁶

1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin kaybedilmesinden sonra orduda başlatılan ıslahat çalışmaları kapsamında asker alma ve seferberlik meselesi tekrar gündeme geldi.

¹⁸² Kara, **a.g.e.**, s.35.

¹⁸³ Kara, **a.g.e.**, s.40.

¹⁸⁴ Mehmet Rezan Ekinci, "1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimati", **e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi**, sayı 4, 2017, s.703-724.

¹⁸⁵ Aşiret Mektepleri ile ilgili **Bkz. BOA.**, 28-41, H-04-05-1309.

¹⁸⁶ Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları, II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", der., Gülbadi Alan, Metin Hülagü, Erciyes Üniversitesi Yayınları, **Devr-i Hamid Sultan**, Kayseri, 2011, c. I, s. 350-352.

İslahatlar kapsamında “Asâkir-i Nizamnamiyeye-i Şahanenin Suret-i Ahzına Mübeyyin Kanunu Hümâyun” adlı bir kanun yayımlanarak yürürlükte olan 1870 tarihli kanun ilga edildi.¹⁸⁷ Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı ordusu Rus ordusundan sayıca çok geride kalmıştı. Bu durum askerlikten muaf olan İstanbul ve bilâd-ı selase halkı ile gayrimüslimlerin askerliği meselesini tekrar gündeme getirdi. Meclis-i Mebusan'ın 2 Haziran 1877 tarihli toplantısında da bu konu ile ilgili ciddî tartışmalar çıkmıştı. Ancak Hıristiyan cemaatlerin itirazlarına Türklerin onlara olan güvensizlikleri de eklenince bu iş tekrar ertelenmişti.¹⁸⁸ Bu kanun da kendinden öncekilerin güncellenmiş versiyonuydu. İhtiyaca binaen bazı önemli değişiklikler yapılmıştı. Bunlardan en göze çarpanı, kanunun birinci maddesindeki ile eskiden muaf olan göçmen ve Çerkez kabileleri bu kanunun yayımlanmasıyla birlikte askerlik mükellefiyeti altına alınacaklardı olmalarıdır. Rus harbinden sonra özellikle Kafkaslardan önemli miktarda Çerkes halk Osmanlı topraklarına göç etmek durumunda kalmıştı. Bu nüfusun hem entegrasyonu hem de ordunun asker ihtiyacı için kanun da böyle bir düzenlemeye gidildi. Asker ihtiyacına binaen her ne kadar askerlik mükellefiyeti getirilmesi gündeme gelse de İstanbul ve bilâd-ı selase halkının mevcut durumu aynı kaldı ve askerlik mükellefiyetinin dışında tutuldu. Askerlik hizmeti 20 yaş ikmal edilmesini müteakip başlayacak, 20 yaşına giren her erkek Müslüman kişi askerlik yükümlülüğüne girmiş olacaktır. Askerlik toplamda 20 yıl olmak üzere nizamiye, redif ve müstahfızlık dönemleri üç döneme ayrıldı. 6 yılı nizamiyede muvazzaf hizmet olup silâh altında, onu takip eden 6 yıl rediflik hizmetinde, ondan sonraki 8 yıl ise müstahfızlıkta geçecekti. Asker alma Kanununda Osmanlı Devleti'nin asker alma işlemi için altı ordu bölgesine ayrıldığı, her ordu dairesinin dört fırka, iki tugay, her tugayın iki alay, her alayın dört tabur, her taburun da dört bölük bölgesine ayrıldığı belirtilmiştir. Kanunda asker alma işlemlerinin kolay ve adil yürütülmesini sağlamak için, her liva dairesinde bir asker alma şubesinin teşkil edileceği belirtilmiş, ayrıca ordu merkezlerinde de birer yoklama heyetinin bulunacağı hükme bağlanmıştır. 1886 Asker alma Kanunu'nun yayımlanmasından 1913-14 yılına kadar geçen dönemde, asker alma ile ilgili olarak genel bir değişikliğe gidilmemiş, 1886 Asker alma Kanununda güncellemeler yapılmış sorunlar yönelik palyatif önlemlerle giderilmeye çalışılmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Çöklü, a.g.e., s.40.

¹⁸⁸ Aydın, a.g.e., s.29.

¹⁸⁹ Aydın, a.g.e., s.54.

93 Harbinde yönetimde yaşanan sıkıntılardan dolayı kurmay sınıfının yetişmesi (Erkân-ı harp) ve sayılarının artırılması için çalışmalara başlandı. Ayrıca mektepli subay sayısının artırılması için de girişimlere başlandı. Ordu bölgeleri yeniden yapılandırıldı ve her ordu bölgesinde erkân-ı harp sınıfı teşkil edildi. Askerlik özlük hallerinde iyileştirmeler yapıldı terfi, emeklilik sistemleri yeniden tanzim edildi. Seraskerliğin (Genelkurmay) ve orduların yapılanmasında dönemin paradigma ordusu olan Alman ordusu örnek alındı. Askerî stratejilerin değişmesi, asker sayısının artması, teşkilat değişiklikleri yönetsel beceri ve gerektirdiğinden Erkân-ı Harp (Kurmay) subayların önemi artmış oldu. Alman askeri danışmanların da etkisi ile Erkân-ı Harbi Umumî Dairesi daha etkin hale getirildi.¹⁹⁰ Osmanlı ordusunun eksikliklerini gidermek için çalışan ve daha köklü değişiklikler için bir Osmanlı devlet ricali daha önce olduğu yine savaşta alınan mağlubiyetten sonra Avrupalı bir güçten askerî danışmanlık ve alma yoluna gidildi. Buradaki en güçlü aday ise Fransız ordusunu 1870 Sedan Muharebesinde mağlup ederek artık Avrupa'da paradigma ordusu haline gelen Prusya ordusu idi.¹⁹¹ Bu savaşla Alman Kara ordusu kıta Avrupa'sında rüşünü ispatlamıştı. Gelişen siyasi dengeler gereği de II. Abdülhamit'in tercihi Prusya'dan yana olmuştu. Tahta çıkışından itibaren ordunun yeni baştan ıslâh ve teşkilâtlandırılması konusunda tasarlanan ıslahat, mutlaka Alman subaylarının rehberlikleriyle yapılması şeklindeydi Berlin Antlaşmasında İngiltere¹⁹² ve Fransa'nın takındığı tavır ve Osmanlı topraklarını istila etmeleri de Osmanlının Prusya'ya ya yakınlaşmasında etkili oldu. Almanlarla askerî temaslar çok daha eski dönemlere dayanmaktadır. Osmanlı ordusunun ıslahatına yönelik girişimler kapsamında çalışmalarında kullanılmak üzere eğitmen subay göndermeleri için, II. Mahmud döneminde (1808-1839) döneminde yapılmıştır. Fransa nezdinde yapılmış olan girişime olumsuz cevap alınması neticesinde, 1835 sonlarında Prusya Krallığı nezdinde girişimlere başlanmış ve 23 Kasım 1835 tarihinde Yüzbaşı Moltke'nin başında bulunduğu Prusya askerî heyeti ilk defa İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda göreve başlamıştır.¹⁹³ Bu heyet 1839'da Anadolu içlerine ilerleyen Kavalalı İbrahim Paşa ordusuna karşı Osmanlı ordusunun hazırlıklarında bulunmuş, Osmanlı Kurmay heyetine başkanlık

¹⁹⁰ Kara, a.g.e., s.40.

¹⁹¹ Bkz. Douglas Fermer, **Sedan 1870: The Eclipse of France**, Pen and Sword Military Press, 2016. s.152.

¹⁹² 93 Harbinden sonra İngiltere Osmanlı Devleti'nin artık İngiliz bölgelerine doğru genişleyen Rusya'ya karşı bir güç olabileceğini düşünmüyordu. Bölgede Rusya'ya karşı kendine bağlı tampon bölge oluşturmak için Anadolu'da Ermeni ve Kürtleri Balkanlarda ise Yunanlılara olan desteğini artırmaya başladı.

¹⁹³ Jehuda L. Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri**, çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, 1985, Ankara, s.9.

etmesine rağmen ordunun savaş düzeninin yanlış olduğunu savaşa bu şartlarda girilmemesi yönündeki tavsiyeleri dikkate alınmamıştı.¹⁹⁴ Bu gelen ilk heyetin çalışmalarına başlamasından sonra Prusyalı askerî danışmanların ne kadar verimli oldukları Osmanlı sisteminden dolayı tartışmalı da olsa sayısı peyderpey artmış, özellikle askerî okullarda danışman ve öğretmen subay olarak görev yapmışlardır.¹⁹⁵ II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra Prusya ile ilk temaslar silah sanayi alanında oldu. 1873’de Alman Krupp firmasından 500 adet top¹⁹⁶ sipariş edilmiş, bu toplardan 100 adedinin 1877’de teslim edildiği İngiliz raporlarına da yansımıştır.¹⁹⁷ Özellikle büyüyen Alman sanayisi için Osmanlı pazardı. Nitekim 93 Harbi öncesi Almanya’dan yüklü miktarda silah siparişi verilmişti.¹⁹⁸ Tüm bu şartlar iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı ve Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması sürecinde görev almak üzere 1882’de dört Alman subayı üç sene için sözleşmeli olarak Osmanlı ordusuna katıldılar. II. Abdülhamid dönemi Alman askerî danışman heyetine bir yıl sonra askerlik ve subay eğitimi konusunda uzman olan ve Osmanlı üzerine büyük tesiri olacak Von der Goltz’da katılmıştı. İki ülkenin yakınlaşmasında şüphesiz siyasî gelişmelerin de büyük önemi vardı. Osmanlı ordusu 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’nde ağır bir yenilgi alması üzerine, 19’uncu yüzyılda Rusya’ya karşı denge siyaseti kurduğu müttefikleri İngiltere ve Fransa daha önce bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti’ne karşı politika değiştirmiştir. Osmanlı Devleti’ni desteklemenin artık kendilerine bir fayda sağlamayacağını saptayarak dış politikalarını buna göre şekillendirmeye başlamışlardır. Savaş sonrası ağır şartlarda imzalanan Berlin Antlaşması ve toprak kayıpları Osmanlı Devleti’ni yeni bir dış politikaya yönelmesine neden olmuştur. Devletin hantal yapısındaki sıkıntılara çözüm bulunamamasında dolayı Osmanlı Devleti 19’uncu yy. boyunca tavizler ve ittifaklar yoluyla yürütebilmişti. Devletin içinde bulunduğu sıkıntılara bir de kaybedilen savaş ve kaybedilen büyük topraklar ve sorunlara gebe bir antlaşma eklenince Osmanlı Devleti için yine bir müttefik bulma ihtiyacı hâsıl olmuştu. 19’uncu yy. boyunca geleneksel

¹⁹⁴ Helmuth Von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017.

¹⁹⁵ Prusya kökenli askerî danışman-öğretmen subaylara örnek verecek olursak; Von Malinowski (Emin Bey), Blum, Grünwaldt ve Wendt (Nadir Bey) Paşa olarak Türk ordusunda görev yaparken; Lehmann, Lükling (Mahir Bey) ve Schwensfeuer (Ramim Bey) Albay rütbesindeydi. **Bkz.** Wallach, **a.g.e.**, s.25.

¹⁹⁶ Bilhassa Çanakkale Boğazı’nın tahkimatı için Krupp firmasına toplam 11 milyon Mark tutarında çeşitli çaplarda 500 top sipariş edilmişti. Bu toplar ve tahkimat çalışmaları özellikle Umumî Harp’te, Çanakkale Cephesinde kendini gösterecektir.

¹⁹⁷ Wallach, **a.g.e.**, s.22.

¹⁹⁸ Kemal Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Heyeti Hakkında”, **Tarih Dergisi**, sayı, 32, İstanbul, 1979, s. 481-494.

müttefikler İngiltere'nin ve Fransa'nın da Osmanlı'ya karşı politika değişikliğine gitmesi Osmanlı Devleti'ni Prusya'ya yaklaştırdı. Kaybedilen savaştan sonra yine orduda reform yapılması ihtiyacı gündeme geldi ve Prusya modelinde ordunun yeniden yapılanması düşünüldü.¹⁹⁹ Açıkçası Osmanlı Devleti, Prusya'yı İngiltere ve Fransa'ya nazaran daha az tehlikeli görüyordu. Yapılması öngörülen reformlar için Osmanlı devlet ricali nezdinde en uygun ülke Prusya'ydı.

1860'lardan sonra Büyük Friedrich geleneğini izleyerek büyük ekonomik ve teknolojik kalkınma hamlesi başlatan Prusya, ordusunu ve silah sanayini de çok geliştirmişti.²⁰⁰ Ayrıca herhangi bir Osmanlı toprağını veya Müslümanların yaşadığı herhangi bir yeri işgal etmemişti. Maurice Larcher'in ifadesiyle, "*Düşmanlara karşı Jön Türkler askerî ve iktisadî büyük bir devletin ittifakını arıyorlardı. Bu müttefikin şimdiye kadar Türkiye'yi soymamış ve İslamları ezmemiş olması lazımdı. Bu maksatla Almanya arz-ı hizmet eylemişti.*"²⁰¹ Ayrıca Şansölye Bismarck tarafından yürütülen ihtiyatlı denge siyaseti terk edilerek 19'uncu yüzyılın sonlarında yayılma politikasına yönelen Alman İmparatoru II. Wilhelm, siyasî olarak sıkışmış durumdaki kendisiyle ittifak yapmak için istekli Osmanlı ile ilişkileri geliştirerek, Almanya'ya ekonomik ve askeri kazançlar sağlamayı amaçlamıştı.²⁰² Osmanlı toprakları Alman sanayi ürünleri için geniş bir pazar hem de hammadde kaynağı idi. Osmanlı topraklarındaki bakır, krom, kurşun ve petrol yatakları Alman sanayinin ihtiyaçlarını, büyük ölçüde karşılayabilirdi. Stratejik bir konumda olan Osmanlı toprakları ile Almanya arasında karayolu bağlantısı kurulmasıyla, hem İngiltere'nin deniz ablukası ortadan kaldırılıyor, hem de Almanya'nın Rusya ve İngiltere'nin müstemlekelerine ulaşması kolaylaşıyordu. Türkiye'ye gönderilecek Alman askerî danışmanlar ve uzmanlar sayesinde, Alman silah sanayisine yüklü siparişler alınabileceği gibi, demiryolları ve silah bağlantıları ile de Türkiye'deki stratejik noktalar Alman kontrolüne geçebilirdi.²⁰³ Nitekim Türk ordusunu yeniden düzenlemek için Prusya'dan talep edilen askerî vasıtasıyla Alman silah endüstrisi de ülkeye girdi. Krupp,

¹⁹⁹ Kemal Beydilli, *Colmar Von der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Prusya-Alman-Osmanlı Siyasi ve Askerî Münasebetlerine Bir Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul,1983, s.17.

²⁰⁰ İber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.104.

²⁰¹ M.Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, Nak. Kaykamakam Bursalı Memed Nihad, yay.haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, c. I.

²⁰² Yavuz Özgüldür, "Yüzbaşı Helmut Von Moltke'den Müşir Liman Von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askerî Heyetleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara,1993, s. 297-309.

²⁰³ Özgüldür, a.g.m., s. 297-309.

Loewe ve Mauser gibi büyük Alman silah şirketleri, Osmanlı ordusunun cephane ve askerî lojistik teçhizatlarını karşılamaya başladılar.²⁰⁴

Bu doğrultuda somut adımlar II. Abdülhamid tarafından atılarak Prusya Büyükelçisi Graft Haltzfeldt vasıtasıyla Mayıs 1880’de askerî uzman-danışman gönderilmesi istendi. İki yıllık diploması trafiğinden sonra 1882 yılında Otto Von Kaehler liderliğinde Alman askerî ıslah heyeti İstanbul’a geldi.²⁰⁵ Alman askerî heyetinin çalışma şartlarını düzenleyen bir kontrat hazırlandı. Gelecek 4 kişilik askerî heyete en az tabur komutanı düzeyinde rütbe verilecek ve 30 bin frank maaş bağlanacaktı. Osmanlı Devleti, kendi memur ve subaylarının Avrupalı meslektaşlarına oranla son derece düşük olan ücretlerini bile düzenli olarak ödeyemezken, Alman askerî heyetine, o dönem için hayli yüksek ücretleri Osmanlı Bankası garantisinde ödemeyi kabul ediyordu. Görev başında vefat etmeleri durumunda veya emekliye ayrılmaları halinde yine ödeme yapılacaktı.²⁰⁶ Osmanlı ordusunda görev yapmalarına rağmen Alman askerler, Alman ceza kanunu müeyyidelerine tabi idiler. Görev sorumluluklarından çıkacak olan sorunlarda, Osmanlı makamlarının uygulayabilecekleri herhangi bir yaptırım yoktu. Osmanlı Devleti, ulusal çıkarları aleyhine hareket edecek subay ve memurlar hakkında, herhangi bir cezai müeyyide uygulamayacak, sadece görevlerine son verebilecekti. Bu personelin aynı zamanda istihbarî görevleri olduğu ve Osmanlı Devleti ile diğer devletlerarası ilişkileri raporladıkları düşünüldüğünde Osmanlı Devleti için bu durum aynı zamanda büyük bir istihbarat zafiyeti doğurmaktaydı. Ayrıca görev yapacak olan Alman askerler, Prusya ordusunda görev yaptıkları rütbeden bir üst rütbeden göreve başlatılacaktı.²⁰⁷ Askerî heyet başkanı Kaehler Miralay (Albay) rütbesindeydi. Türkiye’ye geldiğinde rütbesi Mirliva (Tuğgeneral) oldu. Kayzer tarafından karşı bir jest yapılarak Tümgeneralliğe, tekrar Padişah tarafından Ferik rütbesine terfi ettirildi.²⁰⁸ 1882’de Albay rütbesindeki personel 1885’de öldüğünde genel teamüllerin aksine Ferik (Korgeneral) oluvermişti. Nisan 1882’de Kurmay Albay Kaehler liderliğinde Piyade Yüzbaşı Kamphövener, Topçu

²⁰⁴ Mehmet Beşirli, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”, **Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 1, sayı 16, Kayseri, 2004, s. 121-139.

²⁰⁵ Necmettin Alkan, “II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto Von Kaehler ve İki Tarafın Beklentileri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sayı 43, İstanbul, 2007, s.135-200.

²⁰⁶ Askerî ıslah heyeti başkanı Kaehler Paşa’nın 1885’te ölümü üzerine Almanya’daki kızına, emekli maaşı bağlanmıştır. **Bkz., BOA**, Hariciye İdari, 327 – 45.

²⁰⁷ Ortaylı, **a.g.e.**, s.74, Wallach, **a.g.e.**, s.31.

²⁰⁸ Özgüldür, **a.g.m.**, s. 297-309.

Yüzbaşı Von Hobe ve Topçu Yüzbaşı Ristow'dan oluşan dört kişilik bir Alman heyeti Türkiye'ye geldiler.²⁰⁹ Yine anlaşma gereği de Harbiye'den yeni mezun olmuş Türk subayı da eğitim ve öğretimlerini geliştirmek, deneyim kazanmak üzere Prusya'ya gönderildiler.²¹⁰ Kaehler heyeti kendilerini danışman ve öğretmen olmakla yükümlü sayıyorlardı fakat Osmanlı ordusunun gelenek ve kurallarına uymakta gösterdikleri direnç nedeniyle kısa sürede Türk subaylarla anlaşmazlığa düştüler. Faaliyet olarak ise Alman silah fabrikalarıyla temaslar kurularak yüklü siparişler yapılmaya başlandı. Heyet tarafından 1813-1860 yılları arasındaki Prusya ordusunun teşkilat şeması örnek alınarak reform raporları hazırlandı. Osmanlı ordusunun Prusya modelinde teşkilatlanabilmesi için 12 Kolordu ve 6 süvari tümenine sahip olması gerekiyordu. Fakat Osmanlı coğrafyasının çok geniş ve nüfuzunun az olması kolorduların toplanmasını güçleştiriyordu. Ayrıca Kaehler'in subay ve astsubaylara yönelik olarak yaptığı tespitlerde; subayların büyük bölümü alaylıydı ve nitelik sorunları bulunmaktaydı. Harp okullarından mezun olanların ise teorik eğitim dışında pratik eğitimleri eksikti. Eğitim aldıkları sırada ve kıtalarda tecrübe edinme fırsatları kısıtlıydı. Terfilerde üst komuta kademelerinde tecrübe edinmeden rütbe alıyorlardı. Ayrıca Alman heyeti tarafından astsubaylıktan subaylığa geçişin tamamen durdurulması önerildi.²¹¹ Alman subaylar raporların tatbik edilmeyişini, anlayamadıkları Türk subayların tembelliği ile açıklıyorlardı. Fakat hazırlanan raporlar eğitim görmüş personeli az, Avrupa ordularına oranla eskimiş bir yapıya sahip, uzun zamandan beri atış ve tatbikat yapamayan, günlük eğitimi eksik, maaş ve özlük hakları düzenli olarak verilmeyen, lojistik koşulları eksik büyük bir ülkede uygulamak zordu.²¹² Almanların hazırladığı askerî raporlar Osmanlı Devleti için büyük bir mali külfet getirdiğinden devletin malî gücü göz önünde alındığında bu önerilerin uygulanamayışı anlaşılacaktır. Yapmaya çalıştıkları reform çalışmaları Türkiye'nin şartlarına uymuyordu. Prusya'da uygulanan sistemin sadece kopyasıydı.

Kaehler'in 1885 yılında ölümü üzerine Osmanlı subayları için zamanla efsane haline gelecek olan Colmar Freiherr Von der Goltz²¹³ Alman askerî danışma heyetinin

²⁰⁹ Beşirli, a.g.m., s. 121-139.

²¹⁰ BOA, MB.İ., 114 – 6.

²¹¹ Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü ve Von Der Goltz Paşa**, Palet Yayınları, Konya, 2017, s.110.

²¹² Ortaylı, a.g.e., s.109.

²¹³ Kurmay Yarbay rütbesiyle Türkiye'ye gelen Goltz'un Osmanlı Ordusu'ndaki aslî görevi Askeri Okullar Müfettişliği'dir. Von der Goltz anlaşma gereği aldığı rütbelerle, tuğgeneralliğe kadar yükselerek Osmanlı Askerî

başına atandı. Goltz Paşa'nın başlangıçta en önemli faaliyeti askerî okullarla ilgili layiha hazırlamasıdır. Goltz Paşa, bu layihada, askerî okullarla ilgili görmüş olduğu üç büyük sorun temeline odaklanmıştır. Askerî Mektepler Nazırı Mustafa Zeki Paşa'nın müsteşarı olarak göreve başlayan Goltz Paşa ilk planda, askerî okullardaki teorik içerikli derslerin fazla olması ve bunun yanında askerlik mesleğini doğrudan ilgilendiren derslerin az olması ve uygulamalı derslerin eksikliği üzerinde durmuştur. Üzerinde durduğu bir diğer husus ise askerî okullarda Harbiyelilerin sabah taliminden sonra derslere girdiği ve yorgunluktan dolayı derslerin veriminin düştüğünü belirtmiştir. Bundan dolayı Harbiyelilerin önce derse sonra talime katılmasını tavsiye etmiştir.²¹⁴ Tespitlerin son derece basit fakat önemli olduğu son derece açıktır.

Goltz Paşa, sadece askerî okullarla ilgili düzenlemelerde değil, ordunun genel durumu ile ilgili de raporlar hazırladı. Burada üzerinde durulması gereken, subay terfilerinde sarayda bağlantıları olan subayların hızlı terfi almaları nedeniyle bu durumun ordu ve askerî okullarda uzun süredir terfi ve atama bekleyen diğer subaylar arasında rahatsızlığa sebep olduğunu belirtmiştir.²¹⁵ O zaman için Harp Okulu, Harp Okulu ve Kurmay Okulu olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Harp Okulundan mezun olan subaylar kıtalara gönderiliyor, akademik başarısı yüksek olanlar Kurmay Okulu'na alınarak burada eğitime devam ediliyordu. Goltz Paşa tarafından her iki okulda da pratik eğitim eksikliği tespit edilmiş ve Harp Okulu için Berlin Harp Okulu, Kurmay Okulu için Berlin Harp Akademisi örnek alınacak şekilde düzenlemelere gidildi. Ders sayısı azaltıldı, uygulamalı pratik eğitim artırıldı.²¹⁶ Goltz Paşa, Harbiye Mektebindeki derslerle ilgili yeni bir müfredat ve program hazırladı. Bu programda, Alman Harp Okulu'ndaki dersler esas alınarak askerlikle alakası olmayan dersler çıkarılarak yerine, "Osmanlı Askerî Teşkilat Tarihi, Osmanlı Askerî Teşkilat Tarihi, Harp Silah Araç ve Gereçleri, Osmanlı Askerî Teşkilat Tarihi, Yabancı Ülkelerin Teşkilatları" gibi uygulamalı dersler müfredata eklendi.²¹⁷ Ayrıca görevde bulunduğu süre içerisinde Harbiye Mektebi'nde ve

Okullar Genel Müfettişi olmuştur. Heyet başkanlığının yanında Osmanlı Genel Kurmay Başkan Yardımcılığı görevini de üstlenmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde 13 yıl sürecek Goltz devri başlamıştır. 1895'te mareşalliğe kadar yükselen Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusundaki misyonu özellikle askerî okullarda bıraktığı etki ile Almanya'nın Osmanlı politikasının en önemli aşamasını oluşturmuştur. **Bkz.** Wallach, **a.g.e.**, s.45.

²¹⁴ Nursel Gülcü, "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askerî Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi", **Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi**, Antalya, 2019, s. 311-317.

²¹⁵ Kış, **a.g.e.**, s.111.

²¹⁶ Wallach, **a.g.e.**, s.54.

²¹⁷ Gülcü, a.g.m., s. 311-317.

Kurmay Okulu'nda ders kitabı olarak okutulmak üzere, 4000 sayfadan fazla Türkçe broşür ve ders kitabı yayınlamıştır.²¹⁸ Hazırladığı ve uygulanmasını isteyerek II. Abdülhamit'in önüne sunduğu her askeri reform paketinin ardından, Alman silah sanayine çok yüklü siparişler verdiren Von der Goltz sayesinde, 1890'lı yılların sonunda Alman silah şirketleri Osmanlı silah pazarını tamamen ellerine geçirmişlerdir.²¹⁹ Goltz Paşa'nın çalışmaları neticesinde sözleşmesi birkaç defa uzatıldı. Kaehler heyetinden farklı olarak yapmış olduğu ıslahat projelerinin uygulanması şartı ile sözleşmesinin uzatılmasına razı olmuştu. Yapmış olduğu uygulamalarla ve askerî okullardaki çalışmaları sırasında askerî öğrencilerin ve genç subayların saygısını kazandı. Bu saygının elde edilmesinde 1897'de kazanılan Osmanlı-Yunan Harbinin de etkisi oldu. Alman silah ve askerî eğitimi bu savaşla adeta rüştünü ispatlamıştı. Osmanlı ordusunda görev yapan Alman askerî danışmanlardan yalnızca Goltz Paşa etki bırakabilmişti. Onun etkisi de özellikle silah-teçhizat tedariki hususunda sınırlı kalmıştı. Almanların asıl etkisi Almanya'ya askerî okullarda veya birliklerde eğitim ve staj yapmak üzere gönderilen Osmanlı subaylarının üzerinde olmuştur. Almanya eğitimi sayesinde emsallerine göre terfide ve üst komuta kademelerine atanmada büyük avantaj yakalayan ve zaten bir kısmı Goltz'un himayesine giren bu subaylar Alman askeri sistemin ordu içinde yayılmasında büyük etkileri olmuştur.²²⁰ İleride devlet yönetiminde etkili olacak olan Abdullah (Kölemen) Paşa, Mahmud Şevket Paşa, Esad (Bülkat) Paşa, Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa ve Pertev (Demirhan) Paşa gibi Alman tedarikatından geçmiş önemli komutanların yanı sıra özellikle genç İttihatçı subayların Almanya'ya karşı sempati beslemesinde önemli rol oynamıştı. Özellikle 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'ten sonra Türk-Alman ilişkileri yaşanan siyasî olayların da etkisi ile daha da sıkılaştı. Von Der Goltz Paşa 1908 yılında ve Trablus Savaşı öncesi Türkiye'ye tekrardan geldi²²¹ ve Osmanlı ordusunun yapmış olduğu manevraları takip ederek Osmanlı Genelkurmayına manevralara yönelik raporlar sundu.

²¹⁸ Özgüldür, a.g.m., s. 297-309.

²¹⁹ 1840'lardan itibaren Osmanlı ordusunda büyük ölçüde Amerikan silahları kullanılmaktaydı. II. Abdülhamid'in ilk iktidar yıllarında, iki ülke arasındaki toplam ticaretin %90'ını Amerikan silah ve malzeme satışı oluşturmaktaydı. 1870'li yıllardan itibaren Alman endüstrilerinin Osmanlı silah pazarına girmesiyle birlikte, ABD ve Alman firmaları arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır. Bu yarışta kısa süre içinde Almanlar üstün duruma geldiler. Nitekim ABD'nin 1877'de Osmanlı Devleti'ne silah ihracatı 1.000.000 Osmanlı Lirası iken, 1883'de %800 bir düşüşle 138.500 Osmanlı Lirasına inmiştir. **Bkz.** Beşirli, a.g.m., s. 121-139., Oral Sander, Kurtan Fişek, **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İç Yüzü, 1828-1925**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s. 26.

²²⁰ Mesut Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", **CTAD**, sayı 30, 2019, s.29-84.

²²¹ **BOA**, Hariciye Tahrirat Evrakı, 375-97.

Moltke'den itibaren Türkiye'ye gelen Alman heyetlerinin raporlarına yansıyan ortak nokta, Osmanlı ordu teşkilatındaki düzensizlik ve disiplinsizlik, askerî personelin özlük haklarındaki noksanlıklar, tayin ve terfilerdeki usulsüzlükler vb. pek çok soruna ilaveten maddî eksikliklerden kaynaklı sorunlar göze çarpmaktadır. 1913 yılında Von Sanders heyetine kadar Alman askerî danışmanlar Osmanlı ordusunda görev yapmaya devam etti. Von Der Goltz, ilk olarak o güne kadar Fransız sisteminin etkisinde kalan başta Harbiye Mektebi ve Harp akademisi olmak üzere üst düzey askerî okulların müfredat programlarını Alman modeline uygun olarak değiştirmekle işe başlamıştır. Askerî okullarda yabancı dil olarak yalnızca Fransızca öğretilirken yapılan bu reformlarla birlikte müfredat programına Almanca ve Rusça da ilave edilmiştir.²²² Von Der Goltz'un Osmanlı ordusunda gerçekleştirdiği bir diğer reform, ordunun ihtiyacı olan subay kadrosunu karşılayabilmek amacıyla askerî okulların sayısını ve öğrenci kapasitesini arttırmasıdır.²²³ Bu dönemde bir yandan askerî rüştiyelerin ve idadilerin sayısı çoğaltılırken diğer taraftan mevcut askerî okulların öğrenci sayısının arttırılması yoluna gidilmiştir. 1883'te Harbiye Mektebi'nden senede 100 öğrenci mezun olurken 1895 yılına gelindiğinde bu sayı dört katına, 1908 tarihinde ise yedi katına ulaşmıştır.²²⁴ 1894 yılına kadar Osmanlı ordusundaki subayları yaklaşık yüzde 85'i alaylı subaylardan oluşuyordu. Özellikle Van der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askerî Okullar Müfettişliği görevine getirilmesi (1883) ile Harbiyeli subay sayısında artış oldu. Sayının artmasına rağmen Osmanlı ordusunun subay ihtiyacı yine de karşılanamamış olup alaylı subay istihdamı devam etmiştir. Ayrıca her yıl Alman askerî eğitim amacıyla Prusya askerî akademisine askerî öğrenci gönderilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde yapılan önemli ıslahat girişimlerinden biri Tanzimat Dönemi'nde temelleri atılan ordu meclislerinin kaldırılmasıdır. Ordu bölgelerinde başında Ferik rütbeli subayın bulunduğu üst rütbeli subaylardan oluşan askerî meselelerin görüşüldüğü ordu meclisleri bulunmaktaydı. Bu meclisler lağvedildi ve seferberlik zamanlarında

²²² Ebuzziya Tevfik, "General Von Der Goltz", **Mecmua-i Ebuzziya**, 15 Safer 1315/1899.

²²³ **Bkz. Hulusi Beyefendi'nin Mektupları, İdman**, 1 Haziran 1329, s.18. Askerî mektep öğrencilerindeki bu değişimi dönemin müşaahitlerinden birisi şu şekilde ifade etmektedir: "*Sonra günün birinde Almanya'dan hepimizin tanıdığı Von Der Golç Paşa getirildi. Harbiye Mektebi'ni tensik ve talime başladı. Sonradan bir iki sene geçer geçmez Harbiye Mektebi talebesinin biçimi, duruşu, yürüyüşü, büsbütün değişti. Başbozuk urbası giyen bir Harbiye Mektebi talebesi hiç söylenmediği, bilinmediği halde duruşundan, yürüyüşünden "Bu Harbiye Mektebi talebesidir" hükmedecek kadar bir fark gösterdi. Hele Golç Paşa'nın tavsiyesi üzerine Almanya'ya ikmal-i tahsile gönderilip gelen zabıtlar büsbütün başka bir şekil ve kıyafet aldı.*"

²²⁴ Kara, **a.g.e.**, s.50.

yaşanan karışıklıkların ortadan kaldırılması amacıyla ordu bölgelerinin²²⁵ teşkilat şeması düzenlenerek numaralandırıldı²²⁶ mevcut seferberlik nizamnâmesi 93 Harbinde ortaya çıkan sorunlar göz önüne alınarak yeni bir seferberlik nizamnâmesi hazırlandı. Bunun yanında Alman Askerî Ceza Kanunnâmesi tercüme edilerek yeni bir askerî Ceza Kanunnâmesi hazırlandı.²²⁷ 1881 yılında yapılan tensikat ile Avrupa ordularında olduğu gibi tümen (fırka) birimi ordu düzenine ilave edildi ve bazı taburlar lağvedildi.²²⁸ Tüm bu çabalara rağmen Sultan Abdülaziz'in askerler tarafından hak edilmesinin vermiş olduğu vehim nedeniyle II. Abdülhamid askerî ricalle karşı mesafeliydi ve Alman askerî heyetinin danışmanlığında hazırlanan etkin bir emir-komuta yapı ve hiyerarşisine karşı çıktı. Güçlü hiyerarşiye sahip Prusya usulü ve Genelkurmay sistemi yerine Seraskerlik ve Erkân-ı Harbiye'nin birbirinden bağımsız olduğu eski Fransız usulünü kendi yönetim anlayışına daha uygun buldu.²²⁹

Osmanlı İmparatorluğu orduda yapılan ıslahat çalışmalarının ilk ciddi testini Yunan Harbinde verdi. 19'uncu yy.'ın başından beridir ayrılıkçı hareketlerini sürdüren ve Osmanlı aleyhine yayılma faaliyetleri sürdüren Yunan örgütlenmeler Berlin Antlaşmasının da kendilerine vermiş olduğu özgüven ile bu sefer de Girit'te isyan çıkardılar ve buradaki Türkleri katletmeye başladılar. Osmanlı Hükümeti 21 Temmuz 1881'de yapılan anlaşmayla Tesalya ile Narda Kasabası'nı Yunanlılara vermek zorunda kalmıştı.²³⁰ Fransızların 1881'de Tunus'u işgal etmesi, İngilizlerin Mısır'ı istila etmeleri, yine Berlin Antlaşması gereği Doğu Rumeli'nin 1885'te Bulgaristan'a verilmesi sonucunda Yunan Megalo İdeâ'sı yeniden canlanmıştı.²³¹ Konumuz itibari ile olayın askerî yönüne bakacak olursak, Osmanlı komuta heyeti 93 harbinden sonra yapılan ıslahatlar neticesinde savaşa önceden hazırlanmış yığınak ve seferberlik planlarıyla hazır olarak girdi. Seferberlik kısmî olarak iyi yapıldı fakat lojistik ve muharebe sorunları hala devam etmekteydi. Harp planına göre Yanya cephesinde 2 tümen 1 kolordu ile stratejik savunma yapılacak, Alasonya cephesinde ise 7 piyade ve 1 süvari tümeni ile stratejik

²²⁵ I. Ordu İstanbul, II. Ordu Edirne, III. Ordu, Manastır, IV. Ordu, Erzincan, V. Ordu Şam, VI. Ordu Bağdat, VII. Ordu ise San'a bölgesinde bulunmaktaydı.

²²⁶ Kara, **a.g.e.**, s.78.

²²⁷ BOA, Yıldız Parakende Evrak Askerî Maruzat, 3-76, Almanya'dan tercüme edilen Ceza Kanunnâmesi'nin tatbiki. Detayları Divân-ı Harp'in oluşumu ve hangi üyelerden olacağı ve suçların ne şekilde cezalandırılacağını ihtiva eder.

²²⁸ Kara, **a.g.e.**, s.141.

²²⁹ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.416.

²³⁰ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türk- Yunan Harbi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982, s.4.

²³¹ **A.g.e.**, s.5.

taarruz yapılacaktı. Osmanlı ordusu aşırı istekliydi fakat harp tecrübesinden yoksun çoğu birliğin düşman üstüne bilinçsizce taarruzu hem harp planlarını aksattı hem de son derece kıymetli olan subay zayıyatını artırdı.²³² Çatalca ve Dömeke Muharebelerinde Osmanlı ordusu Yunan kuvvetlerini tam anlamıyla yok edemese de cephe hattından geri atmayı başardı. Atina yolu açılmasına rağmen olaya büyük devletlerin müdahalesi nedeniyle Osmanlı devleti cephede elde ettiği başarıya nazaran diplomatik olarak bir kazanım elde edemedi. Askerî açıdan ise 93 harbi sonrası yapılan ıslahatlar kendini göstermişti. Askerî teçhizat açısından Osmanlı ordusu Yunan ordusundan çok daha iyi durumdaydı. Özellikle kurmay sınıfı üzerine yapılan yatırımlar ve eğitimler cephe hattında kendini göstermişti. Redif birliklerinden ise azamî fayda sağlanabilmişti. Bu savaşta da lojistik, sıhhi ve muhabere yönünden eksiklikler kendini göstermişti. Aynı zamanda eğitim eksikliği yüzünden tabur seviyesi üstünde karmaşık manevra harekâtlarında Osmanlı ordusu sıkıntılar yaşadı.²³³

1897 Osmanlı-Yunan savaşında Osmanlı ordusu başarılı olmuş olsa da siyasî ve yapısal sorunlar devam etmekteydi. Bu sorunlar daha sonra Balkan savaşlarında çok acı olarak patlak verdi ve Osmanlı'nın büyük toprak kaybına neden olduğu gibi asker ve itibar kaybı da I. Dünya savaşı öncesi istediği siyasî ittifak ve avantajı elde edememesine sebep oldu. Sultan II. Abdülhamid kendine sadık Paşaları kritik görevlerde ve uzun süre görevde tuttuğu için kadrolar kilitlenmiş, Harbiyeli genç subayların terfi imkânları azalmıştı. Bunun yanında 1897 Osmanlı-Yunan savaşında Harbiyeli subaylar kötü komutaya bizzat şahit olmuşlardı. Özellikle alaylı üstlerinin saygınlık ve meşruiyetleri Harbiyelilerin gözünde git gide düşüyordu. 93 Harbinden sonra II. Abdülhamid yapmış olduğu ıslah çalışmaları ile orduyu yeniden ayağa kaldırdı fakat orduyu saltanatına bir tehdit olarak görmesi özellikle Harbiyeli subaylara karşı soğuk oluşu askeri ıslahatların verimini kısıtlamış durumdaydı. Osmanlı-Yunan Harbinde ortaya çıkan komuta sıkıntısı, savaşların ve devletin bünyesinde sürekli patlak veren iç isyanlar ordu içinde bıkkınlık vermiş ve siyasi sisteme olan güvenlerini sarsmıştı.²³⁴ Bu durum da özellikle Harbiyeli subaylar içinde siyasi gizli örgütlenmelere gitmelerine sebep oldu. Bu duruma özellikle Balkanlarda mücadele ettikleri radikal milliyetçi grupların da etkisi oldu. Bunların

²³² Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.421.

²³³ Aynı yer, s.425.

²³⁴ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.427.

yanında Macar Türkologların çalışmaları, Orhon yazıtlarının 1893 yılında V. Thomsen tarafından çözülmesi gibi gelişmeler Türklük araştırmalarına olan ilgiyi artırdı ve bu durum ulusçuluk fikirlerinden etkilenen Osmanlı entelektüellerin de büyük ilgisini gördü. Türkçülük alanında özellikle İsmâil Bey'in (Gaspıralı) çabaları dikkate değerdir. 1883'ten itibaren Kırım Türkçesi'yle Bahçesaray'da çıkarılan ve Osmanlı entelektüelleri tarafından ilgi ile okunan *Tercüman* gazetesi gibi örnek verebileceğimiz daha birçok çalışma Osmanlı entelektüelleri ve ordu içinde Türkçülük ve Türk milliyetçiliği fikirlerinin artmasında etkili oldu. Özellikle kültürel Türkçülük hareketindeki önemli bir isim olan Süleyman Hüsnü Paşa, Joseph de Guignes'den etkilenmiş olup, yazmış olduğu *Târîh-i Âlem* adlı kitabı değişik Türk boylarının tarihini ayrıntılı biçimde ele alarak Osmanlı tarih yazımında genel kabul gören tarih metodolojisinin oldukça dışına çıkmıştı.²³⁵ Süleyman Hüsnü Paşa'nın kitabının Mekteb-i Harbiyye'de okutulması genç Harbiyeliler arasında bu fikirlerin etkisini daha da arttırdı.

Ruslara karşı kaybedilen savaşlar, 1829'daki Yunanistan'ın bağımsızlığı, Balkan milletlerine bağımsızlık yolunda adeta bir yol haritası olmuştu. Gayrinizamî çeteler vasıtasıyla başta Rusya ve bölgede çıkarları olan Avrupalı devletlerin de desteği ile Osmanlı tebaası Balkan milletleri Osmanlı'ya karşı peyderpey ayaklanmaya imtiyazlar koparmaya başladılar. Özellikle 93 Harbinden sonra Berlin Antlaşmasının çizdiği sınırlar Osmanlı için bölgenin kontrolünü imkânsız kılmıştı. Bu siyasî ve kültürel ortamda Harbiyeli genç zabıtlar daha mezun olur olmaz Balkanlardaki ayrılıkçı çetelerle mücadele içine girmek zorunda kaldılar. Çetelerle mücadele liyakatten ziyade padişaha tabiiyetleri ile atanan valilerin inisiyatifine kalmıştı. Ayrılıkçı çetelere karşı mücadele alay ve tabur seviyesinde birliklere komuta eden genç subaylara kalmıştı.²³⁶ Bölgedeki komitacılara karşı verilen mücadele genç subaylar büyük oranda başarı sağladılar ve dönemin Avrupa ordusundaki kendilerinden çok daha rütbeli askerlere oranla kontrgerilla harbinde büyük tecrübe edindiler. Harbiye'de verilen eğitim ve kazandırdığı yabancı dil becerileri sayesinde mektepli subaylar kendilerini devletin yeni seçkinleri olarak görmeye başladılar. Bizzat şahit oldukları yönetsel sıkıntılar ve yaşanan toprak ve insan kayıpları subay sınıfının devlet ricaline karşı olan güvenlerinin azalmasına neden oldu.

²³⁵ M. Şükrü Hanioglu, **Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902-1908**, Oxford University Press, New York, 2000, s. 64-73.

²³⁶ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.435.

Alaylı sınıfın ise tâbi-matbu ilişkilerinden dolayı padişah nezdinde rejime bağlılıkları devam ediyordu.²³⁷

²³⁷ Aynı yer.

BÖLÜM 2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ISLAHAT ÇALIŞMALARI

Balkanların kaynaması, Osmanlı subaylarının siyasete dahil olmasında 1878-79 Osmanlı-Rus Harbinden Birinci Dünya Savaşının bittiği yıllara kadar uzanan ve son derece hareketli ve sarsıcı²³⁸ dönemin de başlangıcıdır. Bunun sebebi, dönemin iktisadî ve askerî sıkıntıları içerisinde özellikle genç subaylar ve askerî öğrenciler ve arasında çeşitli fikir akımları dikkat çekmektedir.²³⁹ Neticede, reform ve ıslahat sürecinde ordu değişirken, subaylar da bu geçiş döneminde siyasî yapılara girmeye başladılar. Islahat ve batılılaşma hamlelerinin ordudan başlaması Mekteb-i Mülkiyye ve Galatasaray Sultanisi örneklerinde olduğu gibi Harp Okulu mezunları Osmanlı aydın sınıfını oluşturdu. Bu okullardaki hürriyetçi fikirlere mensup öğretmenlerin; “Bu ülkede aydın kişiler komitesine muhtacız!” telkinleri ile eğitildiklerinden düşündükleri ideal topluma II. Abdülhamit devri toplumunun uymuyordu.²⁴⁰ Bu siyasî ortam Harbiyeli subayları Jön Türklerin kurdukları bünyesinde büyük ölçüde ordu mensuplarını bulduran İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmalarına neden oldu. Osmanlı aydınlarınca memleketin kurtulması ve refahı için mücadele eden cemiyet mevcut rejim tarafından ise sıkı bir takibat ve sansür altındaydı. Pek çok İTC mensubu ya sürgün edilmişti ya da yurtdışında faaliyet göstermek zorunda kalmıştı. İTC kuruluş amacını; “*Vatanı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak, milleti içinde bulunduğu zulüm ve esaretten çıkarıp insanlığa layık bir biçimde yaşatmaktır. Bu amaçlara varmanın yolu ise Kanun-u Esasi’sinin (1876 Anayasası) temami-i tatbiki ve devam-ı meriyeti olduğundan, bu Cemiyetin esas amacı olmaktadır. Ayrıca birinci ve ikinci amaca varmanın mezhep ve cins farkı olmaksızın bütün Osmanlıların kutsal görevi ve açık menfaatlerinin gereği olduğu da hatırlatılmaktadır.*”²⁴¹ şeklinde tanımlıyordu. İTC’nin ordudaki üyeleri çoğunluğunu Selanik’teki III. Ordu’da görevli Harbiyeli genç subaylar oluşturmaktaydı. İTC’nin askerî kanadı ile II. Abdülhamit ve devlet ricali arasındaki kırılma noktası Makedonya meselesi üzerine oldu. Adriyatik sahilleri ile Belgrad, Selanik ve İstanbul yollarının kavşak

²³⁸ Zekeriya Türkmen, “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri”, **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi**, c.12, sayı 35, 2000 s. 567-591.

²³⁹ Ahmet Turan Alkan, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s. 25.

²⁴⁰ Türkmen, a.g.m., s. 567-591.

²⁴¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s. 96.

noktasında yer alan²⁴² ve son derece jeostratejik öneme sahip Makedonya, esasında 93 Harbinin de başlama nedenlerinden biriydi. Şark sorunu başlığı altında Avusturya, Selanik limanına üzerinden koridor açmaya çalışırken; İtalya ise Adriyatik sahillerinde üs edinmek için bölgede faaliyet yürütüyordu. İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti üzerindeki rekabetleri doğrultusunda bir Makedonya siyaseti takip ettiler. Rusya, 19'uncu yüzyılın başından beri emperyalist Panslavizm hareketiyle Balkanlar'ı kontrolüne almak istiyordu. Yunanistan, Hellen davası; Bulgarlar, Büyük Bulgaristan; Sırpalar, Eski Sırbistan'ı canlandırmak amacıyla Rumeli'de toprak ve hak iddia ettiler. Bu faaliyetler, Osmanlı diplomatlarının ve ordusunun başını ağrıttak, devletlerarası politikada, otuz beş yıl kadar devam edecek Makedonya Meselesi'nin doğmasına yol açtı.²⁴³ 1876'da Bosna-Hersek'te başlayan isyanlar 1878 Osmanlı-Rus Harbi müteakibinde Bulgar, Arnavut ve Makedon isyanları ile aralıksız devam etti. III. Ordu ise bu isyanlarla mücadelede Osmanlı için sıklet merkezi oldu.

Bölgede sorunların çözülmesi için dönemin Düvel-i “Muazzama” diye isimlendirilen devletleri ile Ekim 1903'te Mürtsteg Programı adı altında yeni bir ıslahat programı hazırlanmış, Osmanlı yönetimi tarafından ise 1902'de bölgede yedi yıl devam edecek bir Umumî Müfettişlik kurulmuş olsa da tüm bunlar sorunlara çözüm getirmedi. 1908 yılına gelindiğinde Osmanlı ordusu için kırılma noktası olan olayların başladığı dönemi işaret eder. Bölgeyi yakından gören ve doğrudan sahada olan İTC üyesi ordu mensupları için İngiliz Kralı ve Rus Çarı'nın Reval'de bir araya gelmesi ordu mensuplarınca Makedonya meselesinde İngiliz-Rus iş birliği ile bölgeye müdahale edileceği şeklinde yorumlandı. Makedonya üzerinde oluşan baskılar İttihatçıları ihtilal yapmaya itti.²⁴⁴II. Abdülhamit yönetimine karşı ilk somut askerî hareket, III. Ordu subaylarından geldi. Resneli Ahmet Niyazi Bey, Meşrutiyet Anayasası'nın yürürlüğe konması amacıyla maiyeti ile birlikte isyan etti. Bu girişim III. Ordu komuta kadrosu ve bölgedeki halk tarafından kabul görünce İTC III. Ordu merkezi Manastır'da meşrutiyeti ilan etti.²⁴⁵ İlerleyen yıllarda İTC'nin askerî kanadının liderliğini ele alarak orduda büyük bir reform hareketi başlatacak olan Binbaşı Enver Bey ise Selanik yakınlarındaki

²⁴²Güler Yarcı, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, cilt 4, sayı:1, 2013, s. 1-39.

²⁴³ Yarcı, a.g.m, s.1-39

²⁴⁴ Ergün Aybars, “Makedonya ve II. Meşrutiyet”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, sayı I, 1983, s.107-111.

²⁴⁵ Türkmen, a.g.m., 567-591.

mühimmat depolarını patlatarak askerleriyle dağa çıktı ve ayaklandı. Olayları bastırmak için II. Abdülhamit Ferik Şemsi Paşa'yı bölgeye gönderdi fakat Şemsi Paşa İTC fedailerinden Mülazım Atıf (Kamçıl) tarafından öldürüldü.²⁴⁶ İTC'nin yoğun olarak kadrolaştığı Selanik ve Manastır gibi şehirlere gönderdiği askerlerin birçoğu İttihatçıların yanında yer alarak onlarla savaşmayı reddettiler.²⁴⁷ İttihatçılar Meşrutiyet'in ilanı ile geliştirecekleri ıslahat programları sayesinde Balkanlardaki karışıklıkları çözecekleri kanaatindeydiler. Nitekim bölge halkına birçok vaatler vermişler ve Abdülhamid yönetimine karşı yerel halkın ve yöneticilerin desteğini kazanmışlardı. Selanik, Manastır ve Kosova gibi merkezlerden Meşrutiyet'in ilanı için İstanbul'a telgraflar yağmaya başlamıştı. II. Abdülhamit Balkanlardaki bu harekete karşı ilk başta dirense de bölgeye göndermiş olduğu Cemiyetin gücünü göstermesi bakımından Hüseyin Hilmi Paşa'nın telgrafı durumu özetler niteliktedir, "*Rumeli'de benden başka cemiyete girmemiş kimse kalmamıştır!*"²⁴⁸

II. Abdülhamit tüm bu gelişmeler üzerine 23/24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'i ilan etmek durumunda kaldı ve böylece I. Dünya Harbinin sonuna kadar sürecek olan İttihat ve Terakkî dönemi başlamış oldu. Meşrutiyet'in ilanı müslim gayrimüslim ayırmaksızın tüm Osmanlı tebaasında büyük sevinç yarattı. Rusya haricinde de dış siyasî ortamda genel olarak olumlu karşılandı. II. Meşrutiyet dönemi siyasî olayları ile dönemin Osmanlı ordusunu ayrı düşünmemiz mümkün değildir çünkü cemiyet tarafından "meşrutiyetin bekçisi, koruyucusu"²⁴⁹ ilan edilen III. Ordu, devlet işlerine müdahil olmaya başlayınca, saray-hükümet-cemiyet arasında yaşanan sorunlar devlet yönetiminde birçok soruna neden oldu. Meşrutiyet ilan edildi fakat askerinin doğrudan yönetime müdahale etmesi, 1913 yılına kadar olan süreçte ordunun keskin siyasî hiziplere ayrılmasına yol açtı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra özellikle III. Ordu mensubu subayların siyasî faaliyetlere devam etmesi ve cemiyet sayesinde ordu içinde güç kazanması ordudaki hiyerarşi ve disiplin düzenini sarstı. İTC mensubu subayların siyasetle işigali İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhaliflerinin giderek güçlenmesine

²⁴⁶ Nevzat Artuç, **Cemal Paşa, Askerî ve Siyasî Hatıratı**, TTK Yayınları, Ankara, 2019, s.39.

²⁴⁷ Makedonya'da İTC Faaliyetleri hususunda hafiye ağı kurulmuştu. Gelişen olaylar neticesinde İTC üyeleri bu hafiyelere karşı kesin ve acımasız davranma kararı aldı. Bölgede İTC faaliyetleri hususunda faaliyet gösteren Nazım Bey'in ve diğer hafiyelerin padişaha sunduğu raporda ortak görüş, III. Ordunun İTC'nin askerî kanadının merkezi olduğuydu. İzmir'den Makedonya'ya getirilen kuvvetlerin tenkil harekât emrine karşı gelmişlerdi. **Bkz.** Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.18.

²⁴⁸ Tahsin Paşa, **Tahsin Paşanın Yıldız Hatırları**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1990, s. 359.

²⁴⁹ Türkmen, a.g.m., s. 567-591.

sebepler oldu.²⁵⁰ Bu muhalefet ve hizipleşme nihayetinde 31 Mart Vaka'sına (13 Nisan 1909) olayına sebep oldu. Dinî kisve altındaki olayın arkasındaki iştirakçiler arasında İttihatçıların ordudan attığı alaylı subaylar geliyordu. Ayrıca o zamana kadar askerlikten muaf tutulmuş medrese softaları vardı. Çünkü İttihatçılar medrese softalarını bu muafiyetlerini kaldırmıştı ve şimdi hepsi askerlikle mükelleftiler. Olayı hazırlayan toplumsal hareketler birbiri ardına gelmeye başladı. İttihatçılara muhalif yazıları ile bilinen Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi subay üniformalı şüpheli tarafından öldürüldü. Volkan Gazetesi başyazarı Derviş Vahdetî İttihatçılara muhalif İttihad-ı Muhammedî üyeleri ile birlikte hareket ederek dinî kisveli yazıları ve nutukları ile 31 Mart Olayının manevi ortamını hazırlamıştı. Arka planda ise II. Abdülhamid'in siyasî denge oluşturmak için Almanlara vermiş olduğu ekonomik imtiyazlardan çekinen İngiltere bulunmaktaydı. Ayaklanmanın ilk ayağı Taşkışla'daki Dördüncü Avcı Taburunda başladı. Meşrutiyet'e karşı ayaklananların istekleri ise; şeriatın tekrar kaim olması, hükümetin istifası ve İttihatçı subayların istifası ya da görevden uzaklaştırılmalarıydı.²⁵¹

İttihatçı ve mektepli subaylara karşı bu denli tepkinin nedeni İttihatçıların, eğitimsiz ve disiplinsiz olarak gördükleri alaylı subayları tasfiye etmeye başlamasıdır. Bunun yanında alaylı subayların askerî disiplin açısından daha gevşek olması erler ve düşük rütbeli askeri personel için daha uygun bir ortam sağlıyordu. Ayrıca erlikten paşalığa giden yükselme yolunun Harbiyeli İttihatçı subaylar tarafından kapatılmış olması erler ve düşük rütbeli personeli tedirgin etmiş ve Harbiyeli subaylara karşı cephe almalarına yol açmıştı. Bunun yanı sıra disiplin ve eğitime büyük önem veren Prusya ekolünde yetişen Harbiyeli subaylar ile Alaylılar arasında büyük bir zihniyet ve kültür farkı vardı. Bu farklar nihayetinde hizipler doğurdu. İttihatçılar ve Meşrutiyet hareketi, Balkanlarda ve Rumeli'de destek bulsa da özellikle İstanbul'da kendilerine karşı yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı birçok siyasî ve çıkar gruplarının birleşmesine neden olmuştu. Jön Türklerin adem-i merkezîyetçi kanadının başı Prens Sebahattin ve İngiliz politikasına yatkınlığı ile bilinen Kamil Paşa başta olmak üzere Derviş Vahdetî, Said Kürdî, Mizancı Murad gibi dönemin kitleler üzerinde etkisi olan isimleri, Ahrar Fırkası ve dinsel propaganda kolu İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti siyasî grupların yanı sıra,

²⁵⁰ Aynı yer.

²⁵¹ Akşin, a.g.e., s.178.

softalar ve alaylı askerler, İttihatçılara ve Meşrutiyet düzenine yönelik countercoup²⁵² girişimi başlattılar.²⁵³ Şeriat propagandaları eşliğinde çıkan ayaklanma Harbiyeli subayları hedef aldı 20 kadar Harbiyeli subay öldürüldü. Olayların büyümesi üzerine III. Ordu'nun ve İttihatçıların merkezi Selanik'te kamuoyu desteği için bir miting düzenlendi ve isyanı bastırmak için III. Ordu komutanı Mahmud Şevket Paşa komutasında Kolağası Mustafa Kemal'in de (Atatürk) mürettep firka Kurmaybaşkanı olduğu Hareket Ordusu²⁵⁴ İstanbul'a hareket etti. Hareket Ordusu'nun mevcudu nizamî kuvvetler olarak 40-50.000, gönüllüler olarak da 25-30.000 kadardı.²⁵⁵ Emir komutadan yoksun ve düzensiz isyancılar kısa sürede dağıtıldı ve Hareket Ordusu kısa sürede duruma hâkim oldu.

2.1.Osmanlı Kara Ordusunda 1908-1911 Yılları Islahatları

Toplumun pek çok kesiminin tepkisini üzerinde toplayan istibdadına son verilmek için suikastlara dahi maruz kalan Padişah II. Abdülhamid, bu olaylardan sonra azledilmiş ve yerine kardeşi V. Mehmed Reşad²⁵⁶ tahta geçmişti. II. Meşrutiyet Osmanlı aydınları için beklenildiği gibi olmadı. Irak, Suriye, Yemen ve Hicaz sürekli karışıklıklar içindeydi. Berlin Antlaşması ile Bosna'ya giren Avusturya, Bosna'yı ilhak etti. Sadece vergi bağı ile Osmanlıya bağlı özerk durumdaki Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan etti (1908). Berlin Antlaşması ile Bosna'ya giren Avusturya, Bosna'yı ilhak etti. Bu ilhak Rusya ve İngiltere'nin tepkisini çektiği gibi Osmanlı'nın en büyük askeri mühimmat tedarikçisi Almanya'nın ise siyasi emelleri için uygundu.²⁵⁷ Bu kayıplar sonrası ordu yine siyasetin ana gündem maddesi oldu. 31 Mart Vak'asının bastırılmasından sonra Türk ordusu artık I. Dünya savaşının sonuna kadar siyasette kilit unsur oldu. 24 Nisan'da tamamen kontrolü ele alan Hareket Ordusu sıkıyönetim ilan etti ve isyancılar tevkif edildi. Kurulan Divân-ı Harp ile isyan harekâtıyla ilişkili olanları cezalandırıldı.²⁵⁸ Mahmut Şevket Paşa üç ordunun müşterek müfettişliğine atandı. Olağanüstü duruma göre ihdas edilmiş olan bu makam, Mahmud Şevket Paşa'yı Harbiye Nezareti ve kabinenin denetiminden muaf tutuyordu. Sıkıyönetim ilanı ve uygulamalarıyla da Mahmud Şevket Paşa'ya olağanüstü

²⁵² Karşı darbe

²⁵³ Akşin, **a.g.e.**, s.181.

²⁵⁴ "Hareket Ordusu" ismini rütbesi o zaman Erkân-ı Harp Kolağası olan Mustafa Kemal (ATATÜRK) vermiştir.

²⁵⁵ Zekeriya Türkmen, "Hareket Ordusu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, c.16. s.125-127.

²⁵⁶ 1909 senesi.

²⁵⁷ Mahmud Muhtar, **Maziye Bir Nazar**, yay. haz. Erol Kılınc, Ötüken Neşriyat, İstanbul,1999, s.107.

²⁵⁸ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s.344.

yetki tanınmıştı.²⁵⁹ Başta Mahmud Şevket Paşa²⁶⁰ olmak ordu içinde bir kesim ordunun siyasetten uzak durması gerektiği kanaatindeydi. 1909 yılında Selanik'teki İTC Kongresine Bingazi delegesi olarak katılan Mustafa Kemal Bey (Atatürk); “Askerlerin cemiyet içinde kaldıkları müddetçe ne ordu ne de cemiyet var olabileceğini, subaylarının çoğu cemiyetten oluşan III. Ordunun modern bir ordu olamayacağını belirtmiştir. Cemiyetin, orduya dayandığı müddetçe millet içinde kök salamayacağını söyleyen Mustafa Kemal, cemiyet içinde kalmak isteyenlerin ordudan çıkarılması gerektiği”²⁶¹ düşüncesindedir. İsmet Bey (İnönü) ve Kazım Bey (Karabekir)'de o dönem Mustafa Kemal ile aynı fikirdeydiler. İsmet Bey orduyu siyasetten kurtarma gerekliliğine samimi olarak inandıklarını dile getirip, 31 Marttan sonra ilk yapılacak işin bu olduğunu belirtmiştir. Bu görüşlerini daha da geliştirerek Mahmut Şevket Paşa'ya sunmuş, Paşa da bunun bütün ordulara tebliğ edilmesini sağlamıştı.²⁶² Her ne kadar 23 Şubat 1908'de subayları siyasetten men eden tebligat yapılsa da bu tebligatın bir faydası olmamıştır. Mahmut Şevket Paşa her ne kadar olağanüstü yetkilere sahip olsa da ordu içindeki İttihatçı subayların fazlalığı, orduyu siyasetten ayırma girişimlerinde başarısız oldu. Sonuç olarak bu düşünceler özellikle İTC çevresinden kabul görmedi ve ordunun siyasetten ayrılmasını ileri süren subaylar uzak birliklere atandılar diğer manada sürüldüler.²⁶³ Bu dönem orduda Harbiyeli subayların etkinliğinin artırılması maksadıyla “Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu”²⁶⁴ çıkarıldı (7 Ağustos 1909). Burada II. Abdülhamid'in kendi inisiyatifi ile bahsettiği “Paşa” rütbesindeki alaylı subaylar emekli edildi.²⁶⁵ Yaş ve rütbede bekleme süreleri düzenlendi. Orduda yaşlı birçok alaylı subay yıllardır aynı rütbede makam işgal etmekteydi. Yaş sınırlamasıyla bu subaylar tasfiye edildiler. Kanun daha önce iltimasla haksız olarak verilen bazı hızlı terfileri düzeltse bile pek çok başarılı askerin rütbelerinin indirilmesi, bazılarının da mesleklerinden ayrılmasına neden olmuştu.²⁶⁶

²⁵⁹ Zekeriya Türkmen, “Hareket Ordusu”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, c.16. s. 125-127.

²⁶⁰ Mahmud Muhtar, **a.g.e.**, s.125.

²⁶¹ Falih Rıfık Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2021, s. 59.

²⁶² İsmet İnönü, **Hatıralar**, yay. haz. Sebahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 1985, c.I, s.54.

²⁶³ Türkmen, Türkmen, a.g.m., s. 567-591.

²⁶⁴ **Düstur Tertip**, “Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu”, c.I, H 20 Recep 1327, 07 Ağustos 1909, s. 421, **Takvim-i Vakayi**, H, 21 Recep 1327.

²⁶⁵ Tasfiye-i Rütbe Kanunu ile ilk aşamada 1400 Alaylı subay ordudan ihraç edildi. II. orduda bu tasfiyelere karşı ayaklanma hazırlığında olan alaylı subaylardan bir Paşa ve dört subay hapis cezası ile cezalandırılmış ve olayın önüne bu şekilde geçilebilmiştir.

²⁶⁶ Türkmen, a.g.m., s. 567-591.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı Kara Ordusu Yedi Ordu ve bunlara ilave bağımsız iki tûmenden müteşekkildi.²⁶⁷ O zamana kadar yapılan eski düzenlemeler ile bir ordu on altışar nizamiye tûmeni ve redif tûmenlerinden oluşmaktaydı. Şimdi yeni yapılan düzenleme ile bir ordu kolordulardan mürekkep olacak ve her kolordu da üçer alaylı²⁶⁸ ve dokuzar taburlu üç tûmen bulunacaktı. Bu yeni yapılanma, 1 Ağustos 1908 tarihinde göreve gelerek iki buçuk yıl görevini deruhte eden Ahmet İzzet Paşa'nın eseri idi.²⁶⁹ Yeniden yapılanma çabaları kapsamında Harp Akademilerindeki Kurmay Subay yetiştirme usulü yine Prusya ekolünden gelen Ahmet İzzet Paşa'nın etkisi ile Prusya sistemine göre düzenlendi. 1909'da yapılan tasfiyeler nedeniyle yetişmiş personel ihtiyacı doğmuştu. Modern kitle ordularında erat ve subay arasında bağlantıyı sağlayacak ve carî işleri yürütecek astsubay sınıfı son derece önem arz etmekteydi.²⁷⁰ Özellikle Alman ordusunda bu konu son derece önemliydi ve bu alana yönelik olarak başında Alman askerî danışmanların bulunduğu Küçük Zâbit Mektebi açıldı (1909).²⁷¹ Yeni seferberlik ve harekât planları hazırlandı. İlk defa bu dönem yedek subay sınıfı teşekkül edildi, askerî coğrafya çalışmaları kapsamında keşif haritaları hazırlandı. Daha sonra bu haritalar Umumî Harp'te Osmanlı ordusuna çok faydalı olmuştur.²⁷²

Gerek Japon Devrimi gerekse 1905 yılındaki Rusya'daki ordu bağlantılı darbeye girişimleri II. Abdülhamid'in vehimli ruh halini artırdığı için ordunun nişan, tâlim ve manevra gibi olmazsa olmaz eğitim unsurları yasaklanmıştı.²⁷³ Bu durum da yeni alınan silahların kullanılmamasına ve Alman askerî heyetinden azamî faydalanmaya olanak tanımıyordu. Padişah'ın hâl'inden sonra ilk olarak talim çalışmalarına başlandı. Yine Ahmet İzzet Paşa döneminde Balkanlarda çıkması muhtemel bir savaşa karşı harekât²⁷⁴ ve seferberlik planı hazırlanmıştır.²⁷⁵ Bu dönem dış borçların büyük oranının ordu masrafları için harcandığı görünmektedir. Ahmet İzzet Paşa'nın büyük gayretleri ile 9

²⁶⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, III. Cilt 6. Kısım, s.120.

²⁶⁸ Üçgen Teşkilat da denilen bu sisteme ilk olarak Osmanlı ordusu geçmiş Umumî Harp ve sonrası dönemde Avrupa orduları da zamanla bu sistemi benimsemiştir.

²⁶⁹ İnönü, **a.g.e.**, s.55.

²⁷⁰ Yıldız, **a.g.b.**, s.101.

²⁷¹ Aynı yer.

²⁷² Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Askerî ve Siyasi Hayatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s.28.

²⁷³ Ayışığı, **a.g.e.**, s.27.

²⁷⁴ Muhtemel savaş için 5 Harekât Planı ve 12 seferberlik projesi hazırlanmıştı. I no'lu sefer planı Bulgaristan'a karşı, II no'lu sefer planı Bulgaristan ve Yunanistan'a karşı, III no'lu sefer planı Yunanistan'a karşı, IV no'lu sefer planı Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'a karşı, V no'lu sefer planı ise Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'a karşı hazırlanmıştır.

²⁷⁵ Ayışığı, **a.g.e.**, s.32.

Temmuz 1910'da yayımlanan “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusunun Teşkilât-ı Esasiye Nizamnâmesi”, 1911 yılında yürürlüğe konabildi. Önceki dönemlerde olduğu gibi devletin ve Harbiye Nezareti özelinde ordu içindeki reform çabaları ekonomik ve siyasî istikrarsızlıklar nedeniyle yine akamete uğramıştı. Kurum hafızası için ve reformların oturması süreci gerektiren işlemler fakat geniş coğrafyada Balkanlar’dan Yemen’e ve Hicaz’a kadar devlet isyanlarla boğuşuyor, ordu bu geniş coğrafyada orduyu seferber etmek durumunda kalmıştır. Hal böyle olunca yapılmaya çalışılan iyi niyetli ıslahat programlarından istenilen verim alınamamıştır. İttihatçılar, meşrutiyetin ilan edilme sürecinde beraber olduğu, iş birliği yaptıkları azınlık ve diğer siyasî güç odakları ile kısa süre sonra çatışmaya başladılar.²⁷⁶ Cemiyet tüzüğünde “İttihad-ı Anasır” yazsa da Merkez-i Umumî’de Türk olmayan çok az üye vardı.²⁷⁷ Meclise seçilecek listelerde İttihatçıların çoğunlukla Türkleri listelemesi gibi olaylar etnik gruplar üzerinde rahatsızlığı artırdı. Osmanlı iç siyasetini yakından sarsan çatışmalardan en önemlisi Arnavutlar ile yaşandı. Meşrutiyetin ilanında daha özerk bir yönetim vaatleri ile İttihatçılar tarafından İttihatçı harekete kazandırılan Arnavutlar İttihatçıları desteklemişler fakat Meşrutiyet sonrası Bâb-ı Âli’nin politikaları Arnavutların beklentisini karşılamaktan uzak kalmıştır. Osmanlı, özellikle 93 harbinden sonra Kürtleri Asya’daki Ermenilere, Arnavutları da Balkanlardaki Hıristiyanlara bekçi tayin etmişti. Bu iki etnik grup da aynı ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı. Vergi vermezler, muvazzaf askerlik yapmazlardı.²⁷⁸ Arnavutlar arasında gönüllü askerlik yapanlar çoğunlukta idi. Meşrutiyetten sonra Arnavutların bu ayrıcalıklarının kaldırılması ve kültürel ve yönetsel talepleri de karşılanmayınca sivil ve askerî kadrolardaki bozulmalar her geçen gün arttığı bir dönemde imparatorluğun çok önemli bir bölgesi olan Arnavutluk sorunu siyasî bir mesele haline gelmeye başlamıştı. Osmanlı Ordusu, Arnavutluk isyanları (1910) karşısında zaman zaman bozgun halleri yaşamaya başlamıştı.²⁷⁹ Mahmut Şevket Paşa’nın siyasî yollarla çözülebilecek iken isyanı gereksizce sert bir şekilde bastırması Balkan Savaşı’ndaki çözümlenin sebeplerinden birini teşkil edecektir.²⁸⁰

²⁷⁶ Suat Zeyrek, “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 33, 2012/2, s. 299-336.

²⁷⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.220.

²⁷⁸ Richard Hall, **Balkan Savaşları 1912 – 1913 I. Dünya Savaşı’nın Provası**, çev. Mehmed Tanju Akad, Homer Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11.

²⁷⁹ Zeyrek, **a.g.m.**, s. 299-336.

²⁸⁰ Zekeriya Türkmen, “Mahmud Şevket Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2003, c.27, s.384-386.

Ordu, barış zamanında düzenli ve daimî birlikleri oluşturan nizamiye, barışta yalnız bir kısım subaylar ve seferî silah araç-gereç depolarının muhafızlığı için silahaltında tutulan 20-40 erlik tabur mevcudu bulunan birer teşkilat halinde bulunan redif birlikleri ve müstahfiz olmak üzere üç kısımdan meydana gelmişti. Bunlara ilaveten Redif niteliğinde olmak üzere aşiretlerden teşekkül eden Hamidiye Hafif Süvari birlikleri de vardı.²⁸¹ Askere alım 1886 yılında hazırlanan kanuna²⁸² göre, İstanbul ve Bilâd-ı selâse denilen Mekke, Medine ve Kudüs şehirleri ve medrese softaları ve öğrencileri askerlikten muaf olup, ülkenin diğer geri kalan bölgelerinde ise Müslümanlar askerlikle mükellefi. Osmanlı İmparatorluğunun Nizamiye Ordusu, yedi ordu bölgesi ile Trablusgarp ve Hicaz Bağımsız Tümenlerinden oluşmaktaydı.²⁸³ İki ile dört piyade, bir süvari, bir topçu tümeni ile istihkâm, nakliye taburları ve telgraf bölüğünden meydana gelen ordular halinde tertiplenmişti. 1908 yılı itibari ile ordu mevcudu 13.880 subay, 273.997 er'den müteşekkildi. Subay mevcudundan 1342'si, er mevcudundan 35.196'sı ayaklanmalar, eşkıya takibi gibi durumlardan dolayı kıtalarından uzaktaydılar.²⁸⁴ Sefer ordusunun 3/2'sini redif tümenleri teşkil etmekteydi ve bu tümenler seferberlikle beraber teşekkül ederek tertip edildikleri bölgelerde görev yapacaktı. Böylelikle Ordular emrinde toplam olarak 33 redif tümeni olacak ve bu duruma göre sefer ordusunun 544.000'ni redifler teşkil edecekti.²⁸⁵

2.2. 1910 Tarihli Yeni Teşkilât Çalışması

“1910 tarihli “Devleti Aliye-i Osmaniye Ordusunun Teşkilât-ı Esasiye Nizamnamesi”²⁸⁶ ile Ordunun yeni teşkilat yapısının esaslarını belirlendi. Ordunun nizamiye, redif ve müstahfiz teşkilatını askerî rütbe sınıfların özelliklerini, Harbiye Nezaretinden itibaren hiyerarşik olarak aşağıya doğru bölük komutanlarının görev ve sorumluluklarına kadar hükümleri kapsayan ve ordunun geleceğinde yapılacak çalışmalara örnek teşkil edebilecek olan bu tüzük ile belirlenmeye çalışıldı. Yeni Türk

²⁸¹ Reşat Hallı, **Balkan Harbi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970, c. I, s.82.

²⁸² Asakir-i Nizamiye-i Şahane'nin Tertibatı Mütayemmene-i Cedideye Tevfikân Suret-i Ahzını Mübeyyin Kanunnâme-i Hümayun. Bu kanuna göre; 20 yaşına giren her müslüman erkek askerlik yükümlüğüne girecek ve bu yükümlülükleri 40 yaşına kadar devam edecekti. Bu sürenin ilk altı yılı nizamiyede, onu takip eden ikinci altı yıl rediflikte ve ondan sonraki sekiz yıl ise müstahfizlikte geçecekti. Bkz. Celal Işıklar, **Kamu Hizmeti ve İdârî İşlem Alanı Olarak Zorunlu Askerlik**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 30.

²⁸³ 1'nci Ordu: Merkezi İstanbul, 2'nci Ordu: Merkezi Edirne, 3'ncü Ördü: Merkezi Selânik, 4'ncü Ordu: Merkezi Erzincan, 5'nci Ordu: Merkezi Şam, 6'ncı Ordu: Merkezi Bağdat, 7'nci Ordu: Merkezi San'a.

²⁸⁴ Hallı, **a.g.e.**, s.83.

²⁸⁵ Hallı, **a.g.e.**, c.I, s.88.

²⁸⁶ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası, 3826-286896.

Ordusu teşkilatı eski teşkilatta olduğu gibi; Nizamiye Ordusu, Redif Ordusu, Müstahfiz Birlikleri ve Aşiret Süvari Birliklerinden meydana geldi. Ana teşkilat şeması olarak eskisi ile yenisi arasında bir fark olmadı.²⁸⁷ Eski teşkilatta ordu komutanlığı ünvanı yeni teşkilatta ordu müfettişliklerine çevrildi²⁸⁸ ve eski yedi ordu yerine dört ordu teşkil edilmek suretiyle²⁸⁹ üç ordu lağvedildi. Ordu kuruluşları dışında ayrıca bir bağımsız kolordu, üç bağımsız tümen teşkil edildi. Yeni teşkilata göre barışta piyade alayları ikişer taburdan ibaret olacak, seferde ise barışta kadro halinde bulunan üçüncü taburlar da teşkil edilerek alaylar üçer taburlu olacaktı.²⁹⁰ Fakat 1911 senesinde İtalya ile ortaya çıkan Trablus savaşı ve müteakibindeki Balkan Savaşları nedeniyle yeni teşkilatın uygulanmasında başarı sağlanamadı.

2.3.Siyasî Ortamın Orduya Etkisi

Meclisteki genel durumda İttihatçılar her ne kadar Meşrutiyeti ilan ettirmiş olsalar da yönetim tecrübesi az olan bu grup daha çok asayiş başta olmak üzere kamu görevlerinde bulundular ve daha çok yaptıkları iş denetleme iktidarı niteliğindedi. Yönetim yine olaylara tarafsız kalan II. Abdülhamid döneminin tecrübeli devlet adamlarının eline kaldı.²⁹¹ 1911 yılına kadar parlamento genelde İTC denetimindeydi. Rakipleri olarak Ahrar Fırkasının yanında muhalefette Fedakârân-ı Milliye, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihâd-ı Muhammedî ve Osmanlı Sosyalist Fırkası gibi gruplar yer almaktaydı.²⁹² Cemiyetin gücü ordudan geliyordu ve bu sebeple orduyu siyasetten ayırmak mümkün olmadı. İttihat Terakkî cemiyetin içindeki ordu mensuplarından ziyade daha çok ordunun cemiyeti görünümündeydi.²⁹³ 1909-1913 arası dönemde İttihatçılar ve muhalifleri arasında yaşanan siyasî çatışmalar nedeniyle dokuz hükümet değişikliği yaşanmıştır.²⁹⁴ Meclisteki siyasî istikrarsızlığa ilaveten siyasetle iştilal etmek, askerî yapının düzen ve bağlılığını bozacak eylemlerde bulunmak subaylar arasında gittikçe

²⁸⁷ Hallı, a.g.e. c.I, s.95.

²⁸⁸ BOA, BEO, 3826-286896.

²⁸⁹ Yeni teşkilatlanma ile Ordu merkezi İstanbul'da bulunan I'nci Ordu, Merkezi Selânik'te bulunan II'nci Ordu, Erzincan'da bulunan III'ncü Ordu, Bağdat'ta bulunan IV'ncü Ordu ile Yemen'de bulunan XIV'ncü Bağımsız Kolordu, Merkezi Asir'de bulunan 41'nci Bağımsız Tümen, Trablusgarp'ta bulunan 42'nci Bağımsız Tümen, Hicaz'da bulunan 43'ncü Bağımsız Tümen şeklinde yeniden teşkil edildi.

²⁹⁰ Hallı, a.g.e. c.I, s.95.

²⁹¹ Akşin, a.g.e., s.239.

²⁹² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.45.

²⁹³ M.Şükrü Hanioğlu, **Kendi Mektuplarında Enver Paşa**, Der Yayınları, s.11.

²⁹⁴ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset, 1789'dan Günümüze**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 47.

yaygınlaşmıştı.²⁹⁵ Yüksek rütbeliler arasında kıskançlık ve çekişmeler olduğu gibi küçük rütbeliler de değişik partilerde dağınıklık içindeydiler.²⁹⁶ Arnavutluk İsyanı ile birlikte bir “*Halaskar Zâbitan Hareketi*”²⁹⁷, İttihat ve Terakki’ye karşı bir grup olarak ortaya çıktı. Nitekim İttihatçı subaylar tayin terfi ve diğer özlük hakları elde etmede gördükleri kolaylık, elde ettikleri nüfuzdan dolayı onlara karşı Halaskar Zabitan grubu ve Hürriyet ve İtilaf Partisi, İttihatçılara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.²⁹⁸ Grup mensupları içinde, Tasfiye-i Rütbe kanunu sonucu tasfiye edilen subaylar, devlet memurlarının yanında İttihatçılardan gayrimemnun olan çıkar odakları vardı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin gayrimeşru olarak gördükleri hükümetini ve meclisinin iktidarını yıkmak, serbest seçimlerle anayasayı yürürlüğe koyma, amaçlarını beyan etseler de aslında bu dönem İTC’ye karşı tüm muhalefet partileri gibi, Halaskaran Grubu da ordunun politikadan çekilmesini istiyordu. Fakat bizzat kendileri şimdi siyasete müdahale etmişlerdi ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin istifasını istiyorlardı.²⁹⁹ İç siyasette hem ordu içinde hem de yansıması olarak mecliste çatışmalar sürerken İtalya 1911 Trablus’a saldırdı ve bir yıl sonra ise Balkan Savaşları patlak verdi. Osmanlı Ordusu işte siyasi ve askerî acıdan birlik ve beraberlikten yoksun olduğu bir dönemde bu savaşlara girdi.³⁰⁰

2.4. Balkan Savaşlarındaki Askerî-Siyasî Hataların Ordu Üzerindeki Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu, iç sorunlar ve parti çekişmeleri yüzünden Balkanlarda aleyhine gelişen olayları gerektiği gibi değerlendirememiştir. Said Paşa kabinesi, Fransa’nın ikazı ve Osmanlı’nın Atina maslahatgüzarı Galip Kemalî Bey’in ihtarına³⁰¹ rağmen Balkan ittifakına gerekli ehemmiyeti verememiştir. Ayrıca önceki bölümlerde değinildiği üzere Halaskar Zâbitan mensubu bir grup subay tıpkı İttihatçıların yaptığı gibi Rumeli’de isyan ederek dağa çıkmışlardı. İttihatçılara karşı tüm muhalif grupların tümü Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında toplanmıştı ve Halaskaran Hareketinin ordu mensuplarının da bulunduğu İstanbul’daki yapılanması ise siyasî sürece müdahale ederek

²⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğu siyasî olarak da son derece istikrarsız bir dönemdeydi. Kısa sürede altı hükümet kurulmuştur; İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti (12 Ocak 1910-29 Eylül 1911), (Küçük) Sait Paşa Hükümeti-iki kez (30 Eylül 1911-17 Temmuz 1912), Gâzi Ahmed Muhtar Paşa Hükümeti (22 Temmuz 1912-29 Ekim 1912) ve Mehmed Kâmil Paşa Hükümeti (29 Ekim 1912-23 Ocak 1913). 1911 ara seçimi ve 1912 genel seçimleri bu dönemde yapılmış ve tarihe sopalı seçim olarak da geçen bu seçimler sonunda, Meclis’e 264 İttihatçı ve 6 muhalif mebus girmiştir.

²⁹⁶ Zeyrek, Akman, a.g.m., s.383-398.

²⁹⁷ Kurtarıcı Subaylar Hareketi.

²⁹⁸ Türkmen, a.g.m., s. 580.

²⁹⁹ Aynı yer.

³⁰⁰ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılap Tarihi, c.II, kısım III, TTK Yayınları, Ankara,1991.

³⁰¹ Ayışığı, a.g.e., s.72.

İttihatçı hükümetin yönetimden çekilmesini ve başta Mahmut Şevket Paşa İttihatçı subayların yönetimden uzaklaşmasını talep etmekteydiler. Arnavutluk Olayları, Trablus Savaşı ve İttihatçılara karşı muhalefetin baskısı sonucu önce Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa (9 Temmuz 1912), daha sonra Said Paşa kabinesinin Temmuz 1912’de görevden çekilmesinden sonra 21 Temmuz’da Gâzi Ahmed Muhtar Paşa’nın büyük kabinesi kurulmuştur. Böyle hassas bir durumda Halaskaran grubu, İttihatçıları yönetimden düşürmek için Arnavut isyanını desteklemiş hükümete de baskı uygulamıştı. Nihayetinde başarıya ulaşırsalar da siyasî çatışmalar istikrarsızlığı artırmaktan başka bir şeye yaramadı. Burada önemli husus ise pek çok siyasî gruptan eşhas kabinede yer aldı. Özellikle İttihatçılara siyaseten soğuk Nazım Paşa Harbiye Nazırı, Cemaleddin Efendi ise şeyhülislam olmuştu.³⁰² Balkan Harbi öncesi Osmanlı Devleti Arnavutluk ve Makedonya isyanlarının yanı sıra Havran’da Dürzî, Güney Suriye’de Bedevî, Yemen’de ise İmam Yahya isyanları ile uğraşıyordu. 1911’de Trablus’a saldıran İtalya yalnızca sahil kesimlerini kontrol altına alabildi. Enver ve Mustafa Kemal Bey gibi Osmanlı subayları gizlice bölgeye giderek yerel aşiretleri organize ederek İtalya’ya karşı gayrinizamî harp başlatmıştı. Bu direniş karşısında İtalya iç bölgelere giremeyerek yalnızca donanmanın ateş desteği sağladığı kıyı kesimlerini kontrol altına alabilmişti. Fakat savaş İtalyanların beklediğinden uzun sürdüğünden ve Trablus’ta kayıpları her geçen gün arttığından Osmanlı’yı barışa zorlamak için On İki Ada’yı işgal etmek suretiyle Çanakkale Boğazını abluka altına almış Arnavutluk ve Dürzi isyanlarını da desteklemiştir. Balkanlarda Osmanlı aleyhine gelişen faaliyetlerden dolayı İtalya ile barış yapılması zarurî oldu ve Uşi (1912) Antlaşması ile İtalya ile yapılan savaş sonlandırıldı. Her isyanda olduğu gibi ordunun en seçkin birlikleri isyan bölgelerine sevk edilmişti.³⁰³ 1911’de Yemen’de çıkan isyanı bastırmak üzere Erkân-ı Harbi Umumî Reisi³⁰⁴ Ahmet İzzet Paşa bölgeye intikal etmişti. Dürzî ayaklanması için de Sami Paşa komutasında 20 tabur asker bölgeye gönderildi.³⁰⁵ Daha önce Trablus ve Suriye’deki birliklerin de oraya kaydırılması İtalya’ya karşı Trablus’ta verilen mücadelede devleti zaafa uğrattı. Konuş yerlerinin değişikliğinden dolayı da Balkan Savaşları öncesi seferberlik planı akamete uğradı.

³⁰² Yeni kabinede İTC’ne muhalif Kâmil Paşa Devlet Şurası Başkanlığına, Cemaleddin Efendi Şeyhülislam makamına, Hürriyet ve İtilaf Partisi üyesi Noradunkyan Efendi Hariciye Nazırlığına, Nazım Paşa’nın ise Harbiye Nazırlığına getirilmesi İTC ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın arasını açtı. **Bkz.** Uçarol, **a.g.e.**, s.314.

³⁰³ Sacit Kutlu, **Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, 380.

³⁰⁴ Genelkurmay Başkanı.

³⁰⁵ Akşin, **a.g.e.**, s.266.

Ordunun harbe hazır olmadığıının komuta kademesindeki birçok üstsubay da farkındaydı. Buna örnek olarak, “Ordunun böyle bir harbe hazır dahi olmadığı”, Genelkurmay Başkan Vekili Mehmet Hadi Paşa’nın soruşturma kuruluna verdiği ifadede açıkça belirtilmişti. Ayrıca Genelkurmay Başkanının 29 Eylül 1912’de Bâb-ı Âli’ye sunduğu raporda “*Ordunun içinde bulunduğu durum dolayısıyla ikmali için en az beş senelik bir zaman kazanılması gerekmektedir.*” diyordu.³⁰⁶ Burada açık bir zafiyetin ortaya çıktığı aşikârdır. Balkan devletleri tarafından Osmanlı aleyhine oluşturulan gizli ittifaklardan haberdar olamadığı gibi, dönemin Hariciye Nazırı Asım Bey, Mebûsan Meclisinin 15 Temmuz 1912 tarihli toplantısında yaptığı bir konuşmada “*Balkanlardan vicdanım kadar eminim!*”³⁰⁷ demişti. Bu durum görevi ile ilgili üst düzey yetkili kişilerin içinde bulunduğu durumu göstermek için iyi bir örnektir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa zaman kazanabilmek için bölgede tavizkâr politikalar gütmek zorunda kaldı. Devam eden Arnavut isyanını teskin edebilmek için bölgeye Arnavut Valiler atadı. Heyetlerle görüşmeler yapıldı. İsyân baskı yoluna gidilmeden çözülmeye çalışıldı. Fakat bölgedeki gelişmeler iyi takip edilemiyordu. Bosna arazisinde devam eden gerginlikten dolayı Avusturya, Sırbistan’ın Fransa’dan aldığı Creusot toplarının geçmesine izin vermiyordu. Bâb-ı Âli Sırbistan’ın olası bir Balkan Savaşında tarafsız kalması karşılığı bu topların Selanik limanı üzerinden Sırbistan’a nakline izin verdi.³⁰⁸ Bu cephane ve toplar daha sonra Osmanlı ordusuna karşı kullanılacaktı. Bu sırada ilerde savaşın kaderini de etkileyecek son derece kritik bir kararla Rumeli’de bulunan 1908 nasıplı 120 tabur usta asker ve redif kıtaları terhis edildi.³⁰⁹ Elde 50.000 muvazzaf asker kaldı. Bu terhis kararı çok eleştirilse de Balkanlardaki hareketliliğe ve İtalyanların Tekirdağ ve İzmir’e çıkarma yapma ihtimallerine karşı terhisleri ertelenen 1908 kur’alı askerler arasında isyanlar baş göstermeye başlamıştı. Diplomatik olarak da iyi niyet gösterme ihtiyacı duyan hükümet bu kararı almıştı. Halbuki o tarihlerde Bulgar ordusu Edirne’ye yapacağı taarruz hareketinin tatbikatını yapmaktaydı.³¹⁰ Yeni hükümet siyasî çatışma ve pek çok alanda yaşanan acizyet içerisinde Balkanlardaki gelişmelere karşı ancak 22 Eylül 1912 tarihinde yarı seferberlik ilan edilebildi.³¹¹ Osmanlı Hükümeti uluslararası gelişmeleri de göz

³⁰⁶ Hallı, **a.g.e.**, c.I, s.52.

³⁰⁷ Ahmet Bedevî Kuran, **a.g.e.**, s. 313.

³⁰⁸ Kutlu, **a.g.e.**, s.320.

³⁰⁹ Ayışığı, **a.g.e.**, s.72.

³¹⁰ Kutlu, **a.g.e.**, s.321.

³¹¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 2011, c. IX, s.299.

önüne alarak yarı seferberlik ilan ettiği dönemde Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan seferberlik hazırlıklarını hızlandırmışlardı. Osmanlı Devleti'nin dört Balkan devleti ile eşzamanlı olarak savaşa girme ihtimali artmıştı.³¹² 10 Ekim'de Avrupalı Devletler vermiş oldukları ortak notada Berlin Antlaşmasının 23.Maddesinde³¹³ yer alan reformların tatbîkini ele alan bir nota verdiler. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti muhtemel savaşı ötelemek için Berlin Antlaşmasının 23.maddesinde yer alan ıslahat tasarısını kabul etti. İttihat Terakki taraftarı Dârülfünûn öğrencileri Osmanlının Balkan devletlerine karşı savaşa girmesi için 3 Ekim 1912 günü gösteri yaptılar. Buna karşılık olarak hemen ertesi gün hükümette ve kabinede üyeleri bulunan Hürriyet ve İtilâf Fırkası hükümeti desteklemek için Sultanahmet Meydanı'nda miting düzenledi. Gâzi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin Berlin Antlaşmasının 23. Madde ile ilgili ıslahat kararlarını kabul etmesi de halk tarafından büyük tepki çekti. Çünkü bu madde Osmanlı hâkimiyetini bölgede tamamen sınırlıyordu. İttihat ve Terakkî taraftarları hükümetin içinde olduğu durum ve dış siyasî olayları tekrar iktidara gelebilmek için bir fırsat olarak görerek başta Dârülfünûn öğrencileri olmak üzere halkı hükümete karşı kışkırtmaya başladılar ve savaş lehinde propagandaya giriştiler.³¹⁴ İç siyasette bu gelişmeler yaşanırken tüm diplomatik girişimler ve tavizlere rağmen savaşın kaçınılmaz olduğunu gören Ahmet Muhtar Paşa hükümeti, tam seferberlik durumuna 1 Ekim 1912'de geçti ve alelacele terhis edilen 1908 kur'alı askerler tekrar celp edilmeye çalışıldı, yeni celpler hızlandırıldı. Gayrimüslimler ilk defa 1909'da çıkarılan 1304 Tarihli Ahz-ı Asker Kanunu ile askere alındı.³¹⁵ Fakat askerlikten bu zamana kadar muaf tutulan bu grupları orduya adapte etmek kolay olmadı. Özellikle Arnavut askerler Arnavutluk isyanı ile birlikte askerden kaçtılar. Diğer gayrimüslim gruplar ise ikinci bir pasaport alma gibi yollarla askerlikten kaçtılar. Özellikle Zeytun ve Adana Ermeni olaylarından dolayı Hınçak ve Taşnakçı gönüllü

³¹² Rıfat Uçarol, "1912 Balkan Bunalımı, Osmanlı Devleti'nde Büyük Kabine'nin Kurulması ve Savaşa Gidiş", **Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Balkan Savaşı Paneli**, İstanbul, 03-04 Mayıs 2011, s.23-49.

³¹³ Osmanlı'nın Avrupa'da kalan altı vilayetinde reform yapılmasını hükme bağlayan 23. maddeyle bu vilayetlerin kısmen büyük güçlerin denetimine bırakıldığı görülür.

³¹⁴ Uçarol, a.g.m., s. 23-49.

³¹⁵ Kanun metni için bkz. "Ahz-ı Asker Layihâ-i Kanuniyyesi Kanuniyeti İktisab Edinceye Kadar Mer'i Olmak Üzere Anâsır-ı Gayrimüslimenin Kur'aları Hakkındaki 27 Safer 1304 Tarihli Ahz-ı Asker Kanununun Mevâdd-ı Mütcellikasını Muaddil Kanun". Osmanlı İmparatorluğu'nda hâlâ 25 Ekim 1886 tarihli askere alma kanunu yürürlükteydi. Bu kanuna göre zorunlu askerlik hizmetinin toplam süresi 20 yıldır. Bu sürenin üç yılı aktif, yani muvazzaf hizmet iken, hemen ardından gelen üç yılı aktif ihtiyat, sonraki sekiz yıl redif ve son altı yıl da müstahfiz hizmeti olarak tanımlanmıştı. 1886 yılındaki ahz-ı asker kanununa bu kanun maddesi ile birkaç değişiklik getirildi fakat kapsamlı bir reform yapılamadı.

Ermeni milisleri Bulgar ordusunda gönüllü olarak Osmanlı'ya karşı savaştı.³¹⁶ Ayrıca Bedel-i Nakdî uygulamasına da devam edildi. Bedel-i Nakdî yöntemi devlete gelir getirdiğinden bu usulden devletin finansal sorunları nedeniyle vazgeçilemedi. Nitekim Osmanlı'ya karşı 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın savaş ilanı ile I. Balkan Savaşı başlamış oldu. Aynı gün Avusturya ve Rusya'nın başını çektiği Avrupalı Devletler Osmanlı Devleti'nin Balkanlıları yenebileceğini düşündüğünden, bütün büyük devletler adına bir ulti-matom niteliği taşıyan bir bildiri-yi uluslararası kamuoyuna duyurdu. Ültimatoma göre, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında savaş çıkacak olursa, savaşın sonunda Balkanlar'da sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini ve mevcut siyâsi durumun devam edeceğini açıkladılar.³¹⁷ Bu bildiri savaşı Osmanlı devletinin kazanması durumunda Osmanlı kazanımlarını sınırlama amacı güdü-yordu. Önceki bölümlerde değ-indiğimiz üzere 1910 ordu teşkilatının uygulanmasına başlandı. Yeni ordu teşkilatı şema üzerinde oluşturuldu. Fakat İtalya ile girilen Trablusgarp savaşı ve müteakibinde Balkan Savaşları'nın patlak vermesinden dolayı yeni ordu teşkilatlanması tamamlanmamış olduğundan Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarına başta teşkilatlanma olsun pek çok noksanla girmişti.³¹⁸ Ahmet İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Reisi görevindeyken Rumeli'de çeşitli senaryolarda Balkan devletlerine karşı muhtemel savaşlara karşı 5 adet savaş planı hazırlamıştı.³¹⁹ Bölgeye yönelik her bir devlete karşı ve ayrı ayrı toplamda 12 sefer planı yapılmıştı. Yine Ahmet İzzet Paşa tarafından hazırlanan 4 devlete karşı aynı anda savaşı ele alan 5 numaralı seferberlik planının tatbik edilmesi beklenmekteydi. Fakat seferberlik gibi ordular için son derece son derece kritik bir meselede Osmanlı askerî erkânı bocalamıştı. Çünkü orduyu savaşa hazırlayacak vakit kısıtlıydı ve öncesinde de devlet siyasi-ekonomik karışıklıklar içerisindeydi. Bir ordunun sefer durumuna hazır olabilmesi için eşzamanlı olarak birçok kaynağı kullanması ve onlardan yararlanması gerekir. Seferberlik ilan edildikten sonra başka ülkelerden ordunun ihtiyaçlarını sağlamak da mümkün değildi.³²⁰ Nitekim de mümkün olmamıştır. Seferberliğin uygulamasına gelecek olursak 1910 yılında Ahmet İzzet Paşa zamanında

³¹⁶ Andranik Ozanyan liderliğindeki Devrimci Ermeni Fedarasyonları Balkan Savaşlarında Bulgar ordusunda gönüllü olarak Osmanlı ordusuna karşı savaştı.

³¹⁷ Uçarol, a.g.m., s. 23-49.

³¹⁸ Hallı, a.g.e., c.I, s.81.

³¹⁹ Serkan Er, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", **Tarih Dergisi**, sayı 59, İstanbul, 2014, s.137-188.

³²⁰ Suat Zeyrek, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 185.

yapılmış harekât planı arasında esaslı farklar vardı. Balkan Savaşı'nda, Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan ordularına karşı, 5 numaralı plan ile beraber Doğu ordusuna 1 numaralı, Batı ordusuna 4 numaralı plan gönderilmişti. 4 numaralı plan Yunanistan hariç olmak üzere tertip edilmişti.³²¹ Ayrıca ordunun eğitimi de iyi durumda değildi. 1910 senesinde de I. ve II. Ordular arasında beş altı tümenin katıldığı büyük bir sonbahar manevrası daha yapıldı. Fakat bundan sonra yeni teşkilata geçilmeye çalışılması ve 1911'de Trablusgarp Harbinin başlamasından dolayı Balkan Harbine kadar bir daha mümkün olmadı.³²² Osmanlı Ordusunun durumu ile ilgili bu manevralardan sonra yapılan mütalaada, *“Birliklerin muharebe için hazırlığı ve eğitimi harbin istek ve gereklerine yeter bir hale getirilmemiştir. Buna sebep, yeni ilerlemelere göre eğitim imkânına henüz iki seneden beri sahip olunması ve çoktan beri muharebe eğitimlerinden zorunluluk dolayısıyla yoksun bulunduğu ve orduda meslek sevgisi hislerinin yeniden uyandırılması gayretlerine yeni başlanmış olmasıdır. Açık ve kesin şekilde emir vermeye alışılmamıştır. Ast komutanların birlik sevk ve idaresindeki eğitimleri çok noksandır. Büyük komutanlar da yeni sevk ve idare esaslarını uygulayacak nitelikte değillerdir. Piyade ve süvari bölüklerinin sevk ve idare noksan ve eğitimsizlik yüzünden pek çabuk zayıflaması tasayı gerektirir. Tecrübeli her asker, manevra yapan bu ordunun böyle birkaç günlük bir ordu manevrasını yapamazsa, hafta veya aylarca sürececek olan bir muharebeye zorunlu kaldığı takdirde ne duruma düşeceği sorusunu sormaktan kendini alamaz. Bu ordu muhtemelen düşmandan çok kendi iç düzensizliğinden dağılmak ve yok olmak tehlikesine maruz kalacaktır”*³²³ saptaması yapılmıştı. Erkân-ı Harbiyye'nin bu saptaması harp başlayınca doğru çıkacaktı. Gelen askerî raporlar, komuta heyetinin görüşlerinde mutabık kalınan nokta ordunun dört Balkan devletine karşı savaşmak için son derece yetersiz olduğudur. Balkan devletleri Osmanlıya karşı topraklarını genişletme hasletleri ile ordularını ıslaha tutup hazırlık ve eğitimlerini tamamlarken Osmanlı ordusu II. Abdülhamit Döneminde geniş kapsamlı manevra ve eğitimler yasak olduğundan müteakip dönemde de siyasî kargaşa içine girdiğinden iyi niyetli birkaç girişimin ötesine gidememişti. Osmanlı Hükümeti 1 Ekim tarihinden itibaren tam seferberlik ilan edilmişti. Türk Ordusunun sefer planı esaslarına göre Şark ve Garp Ordularının yığınak bölgelerinde bulunacak mevcutları Şark Ordusu 478.848, Garp Ordusu 333.815 olmak

³²¹ Zeyrek, a.g.t., s.191.

³²² Halli, a.g.e., c.I, s.131.

³²³ Aynı yer.

üzere genel toplam 812.663 olarak hesaplanmıştı. Türk Ordusunun birlik sayısı ve insan mevcudu sefer planı esasına göre hesap ve tespit olunmuşsa da harbin fiilen başladığı günlerde bu sayılara ulaşmak mümkün olmamıştı. Şark ve Garp ordularının toplamı ise Balkan Harbini yapacak olan Türk ordusunun genel mevcudu olup, sefer planındaki 812.663 idi. Müttefik Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan ordularının insan mevcudu ise 482.000 idi. Bu durumda Balkan ittifakı savaş başlarken sayısal üstünlüğü de sağlamış durumdaydı. Fakat seferberlik neticesinde 290.000 asker silahaltına alınabilmişti. Tüm Osmanlı ordusunun subay kadrosu dönem için 30.653'dür. 1911 senesi itibari ile mevcut subay sayısı 16.121'dir. Ordunun 14.532 subaya ihtiyacı vardı ve bu miktar kadronun %45'inin³²⁴ noksan olduğunu göstermektedir. Birçok subayın ise ataması savaş başlayınca yapıldı. Komuta kademesi ise harbe girerken padişaha vekâleten başkumandanlığa Nâzım Paşa getirildi. Rumeli Şark Ordusu (I. Ordu) kumandanlığına Ferik Abdullah Paşa, İhtiyat Ordusu kumandanlığına Hurşid Paşa, Rumeli Garp Ordusu II. Ordu Kumandanlığına Birinci Ferik Rıza Paşa ve Vardar Ordusu kumandanlığına da Ferik Zeki Paşa getirildi.³²⁵ Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'na hazırlıksız girdiği gibi her bakımdan büyük sıkıntılar içerisinde harbe girmek zorunda kaldı. Gerek seferberlik planı gerekse ordunun genel durumu gereği eksikliklerin giderilmesi için Osmanlı ordusunun yapması gereken Von Der Goltz'un da tavsiye ettiği gibi savunmada kalmaktı fakat Başkumandan Vekili Nazım Paşa'nın kafasında taarruza taarruzla karşılık vererek düşmanı ileri hatta mağlup etme planı olduğundan ordulara taarruz emri verildi.³²⁶

Balkan ittifakının harekât planı ve kuvvetleri ise; Bulgarların üç ordu halinde I. ve III. Orduları ile Yıldız Dağlarını aşarak Kırklareli-İstanbul istikametinde taarruz etmeyi, II. Ordu ile Tunca ve Arda nehirleri arasından taarruz ile Edirne'yi ele geçirmeyi planlamışlardı. Sırp, altı tümenlik I. Orduları ile Vrana üzerinden Vardar havzasına; bir Sırp, bir Bulgar tümeninden ibaret II. Ordusu ile Köstendil'den Vardar havzasının doğusuna; 4 tümenlik III. Ordu ile bir koldan Şar Dağlarına, diğer koldan ise Üsküp üzerine taarruz etmeyi planladılar. Yunanlılar, 7 tümen ve 1 süvari tugayından ibaret üç Kolordu kuvvetleriyle Teselya üzerinden Selanik'e, bu kuvvetlerinden bir tümen ile Manastır'a doğru taarruz etmeyi öngördüler. Karadağlılar ise III Tümen ile İşkodra'ya, I

³²⁴ Halli, a.g.e., c.I, s.134.

³²⁵ Er, a.g.m., s.13-188.

³²⁶ Karal, a.g.e., c. IX., s.312.

tümen ile de III. Sırp Ordusu ile beraber taarruz etmeyi planlamışlardır. 8 Ekim 1912'de Karadağ İşkodra üzerine taarruza başladı. Türk Genelkurmayı, seferberlik hazırlıklarının 15 günde tamamlanabileceği düşüncesiyle 17 Ekim 1912'de çarpışmalara fiilen başlanabileceğini düşünerek 16 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan'a; 18 Ekim'de Yunanistan'a harp ilan etti.³²⁷ Türk Şark Ordusu, sıklet merkezi Kırkkilise doğrultusunda taarruz eden Bulgar Ordusuna karşı, Kırkkilise-Edirne hattında savunma kararı vermişti. Mahmut Muhtar Paşa'ya III. Kolordu verilmişti ve Edirne'yi Şükrü Paşa savunuyordu. IV. Kolordu'da ise Abuk Ahmet Paşa görevlendirilmişti. Fakat Başkomutan Vekili Nâzım Paşa'nın üç ordudan oluşan Bulgar Ordusuna taarruz emri sonrası taarruza karar verildi.³²⁸ Osmanlı ordusu Bulgar birliklerini Edirne üzerine çekerek III. ve IV. Kolordularda kuşatma harekâtı ile Bulgar ordusunun imhası planlandı fakat Bulgar ordusu Edirne hattında zayıf birlikler bırakarak Kırkkilise hattına yüklendi.³²⁹ 21 Ekim 1912'de yapılan Türk taarruzdaki tümenler kendilerinden sayı ve ateş gücü yüksek Bulgar ordusu karşısında mağlup olarak 24 Ekim'de geri çekildi. Osmanlı birliklerini mevzilerinin dışında yakalayan Bulgar birlikleri topçu ateşleri ile çok zayıf verdirdiler.³³⁰ Geri çekilme emri de erken verilmişti. Osmanlı ordusu önce Pınarhisar-Lüleburgaz hattına çekildi. Şark cephesinde Bulgar ordusu ile ikinci bir müsademe yaşandı. Abdullah Paşa işe yaramayan stratejik savunma ve operatif taarruz stratejisini tekrardan uygulamaya kalktı.³³¹ Daha sonra cephelerde yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde toplanan Osmanlı Hükümeti ve komuta kademesinin Çatalca'da savunma hattı kurulması kararından sonra Çatalca'ya çekildi. Birliklerin eğitimi yetersiz olduğundan ve savaş öncesi hazırlanan planının aksine yaşanan gelişmeler sonrası geri çekilme bozguna dönüştü. Başta toplar olmak üzere birçok mühimmat düşmana terk edildi. Manevralarda yaşanan gecikmeler, istihbarat ve muhaberat zafiyeti gibi pek çok etmenden dolayı Şark Cephesinde Osmanlı ordusu bozguna uğradı. Başkumandan vekili Nazım Paşa Çatalca'da Anadolu'dan gelen birliklerle güçlü bir savunma hattı oluşturdu. Fakat Bulgar ordusu Kırkkilise ve Lüleburgaz bölgelerini ele geçirerek büyük ilerleme kaydetmişti. Bu arada yaşanan başarısızlıklar ve Hürriyet İtilaf ve Halaskar Zâbitan

³²⁷ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.6.

³²⁸ Hallı, a.g.e., Genelkurmay Atase Yayınları, s.40.

³²⁹ Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi, Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri**, yay. haz. A. Basad Kocaoğlu, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, s.29.

³³⁰ Erickson, Uyar, a.g.e., s.454.

³³¹ Aynı yer.

grubunun da baskılarıyla 29 Ekim 1912 tarihinde Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı ve Kâmil Paşa hükümeti kuruldu. Çatalca'da kurulan Müstahkem Mevkii Komutanlığı artık İstanbul ile Bulgar ordusu arasındaki tek direnç noktası konumundaydı. Şark Ordusuna bağlı I.ve II. Ordular Anadolu'dan gelen birliklerle takviye edildi. Bulgar Ordusu 17 Kasım'da Çatalca hattına taarruza geçti. Bu taarruz sıklet merkezinden uzaklaşan ve Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebelerinden yorgun çıkan Bulgar ordusu için ağır zayıfla sonuçlandı.³³² Ali Rıza Paşa'nın Garp Ordusunu, Zeki Paşa Kumandasında Vardar Ordusu, Tahsin Paşa Kumandasında Alasonya Ordusu, teşkil ediyordu.³³³ İşkodra Kalesi'ni Hasan Rıza Paşa, Yanya Kalesi'ni ise Esat Paşa savunmaktaydı. Vardar Ordusu Kumandanı Zeki Paşa 14-21 Ekim tarihinde yaptığı manevrayla Sırp ilerleyişini aksatıp I. Sırp ve II. Sırp Ordusu arasındaki bağlantıyı kesmeyi başarmış fakat henüz muharebe meydanına ulaşmayı bekleyen 4 Tümeni beklemeden cüretkâr bir şekilde sayıca iki kat üstün olan Sırp birliklerine karşı taarruz emri vermişti. 23-24 Ekim'de cereyan eden Kumanova Muharebesi'nde, Sırp topçularının üstün ateş gücü karşısında eğitimsiz ve kötü yönetilen redif birlikleri dağılmaya başladı.³³⁴ Ordu Kumandanı Zeki Paşa zayıfla için geri çekilme emri verdi fakat askerî manevralarda taarruz ve kuşatma kadar geri çekilme de eğitim ve disiplin gerektirdiğinden bu hasletlerden yoksun olan Osmanlı ordusunda panik hâkim oldu ve Şark ordusunda olduğu gibi çekilme bozguna dönüştü. Bu cephede de önemli miktarda mühimmat düşman eline geçti ve Vardar Ordusu Manastır'a kadar çekildi. Zeki Paşa'nın son bir çaba ile gerçekleştirmiş olduğu baskın taarruzu da başarısız olunca Vardar ordusu tamamen dağıldı. Yanya'da Esat Paşa Yunanlara karşı, İşkodra'da Hasan Rıza Paşa ise Sırp-Karadağ kuvvetlerine karşı büyük direnç gösterdiler. Kahramanca direnen bu iki kalenin aksine Selanik, Jandarma kökenli VIII. Kolordu Komutanı Hasan Tahsin Paşa tarafından hiçbir direnç gösterilmeden Yunan kuvvetlerine teslim edildi.³³⁵ Tekrar Doğu cephesine baktığımızda, Osmanlı Doğu Ordusu'nun kısa sürede Çatalca'ya çekilmesi ve Yunan Donanmasının Ege'de üstünlüğü sonucunda Doğu Ordusu ile Batı Ordusu arasında irtibat kesilmiş, Makedonya korumasız kalmıştır.³³⁶ 13 Kasım 1912'de

³³² **TSK Tarihi, Balkan Harbi, Birinci Çatalca Muharebesi**, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara, 1983, s.147.

³³³ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, c. III, s.103.

³³⁴ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.457.

³³⁵ Bayar, **a.g.e.**, s.103.

³³⁶ Serdar Cem Sedirolu, "Balkan Savaşları Arifesinde Ordunun Siyasetle İştigali ve Politizasyonunun Balkan Savaşlarının Sonucuna Olan Etkisi", **Asos Journal Dergisi**, sayı 63, 2017 s.470-490.

Çatalca mevzii önüne ulaşan Bulgarlar, 17 Kasım'da taarruza geçtiler ise de başarı sağlayamayarak durmak zorunda kaldılar. II. Bulgar Ordusunun 22-24 Ekim'de Edirne'yi bir baskın ile ele geçirme girişimi başarısızlığa uğradı. Doğu Ordusu, Lüleburgaz ve daha sonra Çatalca savaşlarını yaparken, Edirne, savunmaya devam ediyordu. 16 Kasım'da ablukayı tamamlayan Bulgar ve Sırp orduları, ayrı ayrı tahkimat yaparak, 21 Kasım'dan itibaren Edirne'yi ablukaya aldılar.³³⁷ Lüleburgaz Muharebelerinden sonra Avrupalı devletler Osmanlı ordusunun tamamen dağıldığı görüşündeydi. Fakat Bulgar kuvvetlerinin Çatalca önlerindeki taarruzları püskürtülünce 12 Kasım'da Osmanlı'nın mütareke teklifi kabul edildi. Bu aşamaya kadar Garp Ordusu dağılmış Şark Ordusu ise Çatalca Müstahkem mevkinde çekilmişti. Yanya, İşkodra ve Edirne'ne Osmanlı kuvvetleri kendilerinden her açıdan çok daha kuvvetli düşmana karşı fedakârca direnmekteydi. Mütareke şartı olarak Bulgarlar Şükrü Paşa kumandasında direnmekte olan Edirne'yi, Yunan kuvvetleri Yanya'yı Sırp ve Karadağ kuvvetleri ise İşkodra'nın teslimini istediler.³³⁸ Osmanlı Devleti bu şartları kabul etmedi fakat direnmekte olan yerlerdeki asker son derece zor duruma düşmüş durumdaydı. Balkanlardaki dengeden dolayı savaş uluslararası bir hal aldığından statükonun belirlenmesi amacıyla 16 Aralık 1912'de Londra Konferansı toplandı. Balkan Devletleri, Ege Adalarıyla birlikte Girit ve Midye-Enez hattının sınır kabul edilmesi, Edirne'nin teslimini içeren barış şartlarını Osmanlı Devleti bir kez daha reddetti. Görüşmelerin kesildiği ve net bir sonucun çıkmadığı 8 Ocak 1913 tarihine kadar Osmanlı ordusu cephelerde toparlanmak için zaman kazanmıştı.

2.5. Bâbîâli Baskını ve İttihat Terakkî Cemiyetinin Mutlak İktidar Dönemi

II. Meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart olayında muhaliflerin bastırılmasında orduyu kullanarak gücünü pekiştiren İttihat ve Terakkî Cemiyeti orduya siyasetin sirayet etmesinin cezasını Halaskar Zâbitan Grubunun Hükümeti devirerek işbaşına gelmesiyle çekiyordu.³³⁹ Fakat Balkan Savaşındaki durum neticesinde İttihatçıların eli iyice güçlenmiş durumdaydı. Düşman ordusu Çatalca önlerine kadar gelmiş, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile askerî kanadı Halaskar Zabitan Grubunun desteklediği İngiliz yanlısı olarak bilinen Kâmil Paşa'nın İngiltere nezdinde girişimleri gerekse Hariciye Nazırı

³³⁷ Görgülü, a.g.e., s.8.

³³⁸ Ayışığı, a.g.e., s.82.

³³⁹ Aynı yer.

Noradunkyan Efendi'nin Fransa nezdinde girişimleri, Londra Konferansında Osmanlı Devleti'ne herhangi bir avantaj sağlamamıştı. Gerek ordu içindeki İttihatçılar gerekse siyasîler hükümetin içinde bulunduğu bu durumdan dolayı hükümete karşı baskıyı artırdılar. Ayrıca İttihatçılar gerek orduda gerekse bürokraside bütün kilit mevkileri ele geçirmişti. Bu durumdan dolayı alınan kararlardan hemen haberdar olmaktaydılar. Hükümet darbesinde liderliği üstlenecek olan Enver Bey, Başkumandan Vekili Nazım Paşa tarafından X. Kolordu K.lığına getirilmesi İstanbul'daki kuvvetlerin önemli bir kısmının İttihatçıların kontrolüne girmesine neden olmuştu. Bu arada Avrupalı devletler Edirne ve Adaların verilmesini de içeren notaya cevap verilmesi için diplomatik baskıları artırdılar. Sadrazam Kâmil Paşa cevabî nota için 22 Ocak tarihinde hükümet şûrasını topladı. Alınan kararı tebliğ etmek için ertesi gün tekrar toplanılması kararı alındı.³⁴⁰ 23 Ocak tarihindeki hükümet şurası esnasında Enver Bey'in önderliğindeki İttihatçılar Bâb-ı Âli Baskını olarak bilinen olayı gerçekleştirdiler. Şûra toplantısı esnasında Bâbîâli'yi baskın düzenlenmiş kargaşa sırasında Başkumandan Vekili Nâzım Paşa öldürülmüş, Sadrazam Kâmil Paşa'da zorla istifa ettirilmiştir. Kurulan yeni kabinede Mahmut Şevket Paşa Sadrazam ve Harbiye Nazırı oldu. Bu arada önemli gelişme olarak Erkân-ı Harbi Umumî Reisi Ahmet İzzet Paşa Yemen'den dönmüş ve öldürülen Nazım Paşa'dan boşalan Başkumandan Vekilliği³⁴¹ görevine getirilmişti. Gelir gelmez de Çatalca ordusunun teşkilatlandırılması ve tahkîmatların güçlendirilmesine yönelik çalışmalara başladı. Bulgarların Çatalca önlerinde yenilmesi Anadolu'dan taze birliklerin Çatalca hattına getirilmesi ve Yanya, İşkodra ve Edirne'de devam eden başarılı direniş Osmanlı ordusunda moralleri bir nebze düzeltmişti. Mütareke görüşmeleri 29 Ocak 1913 tarihinde bitti ve savaş tekrar başladı. Osmanlı Genelkurmayı özellikle İttihatçı genç subaylar darbe ile hükümeti devirdikten sonra rüşvetlerini ispatlamak istiyorlardı. Yeni harekât planına göre Şarköy'e yapılacak bir amfibi harekât ve Bolayır'dan mürettep kolordunun taarruzu ile Edirne kurtarılacaktı.³⁴² Gerek hava koşulları gerekse lojistik, teknik ve muhabereden kaynaklanan eşgüdümlü hatalar nedeniyle iyi planlanmış harekâtlar başarıya ulaşmadı. Bolayır'da 8 Şubat'ta yapılan cephe taarruzu Osmanlı ordusuna büyük kayıplar verdirdi. Eşzamanlı olarak icra edilmesi gereken amfibi harekât ise fırtınadan dolayı ertelenmesinden dolayı geç kalmıştı. Bulgarların bu bölgeye taarruzuna karşı Şarköy'e

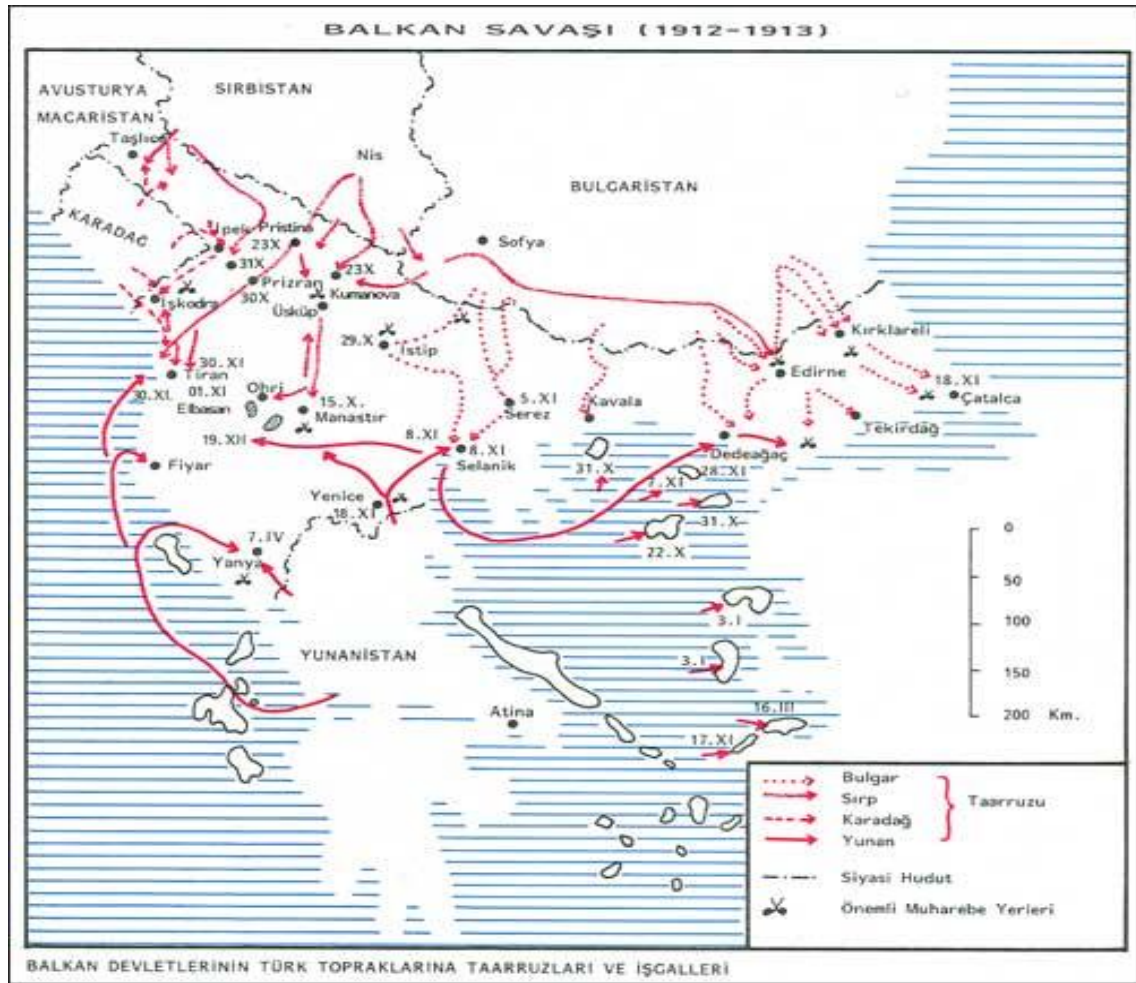
³⁴⁰ Ayışığı, a.g.e., s.86.

³⁴¹ BOA., Meclis-i Vükelâ Evrakı, 229-25.

³⁴² Erickson, Uyar, a.g.e., s. 460.

çıkarılan X.Kolordu birlikleri iyi bir şekilde tahliye edildiler. Osmanlı ordusunun bu başarısız taarruz girişimlerine rağmen muharebe etkinliği artmış durumdaydı. Bu etkinlik kendini 24 Mart-3 Nisan 1913 tarihlerindeki II. Çatalca Muharebesinde gösterdi. Bulgar kuvvetleri cepheden geri püskürtüldü fakat Bulgarların Garp cephesinden kaydardıkları kuvvetler ile 155 gün boyunca Edirne'yi kahramanca savunan Şükrü Paşa teslim olmak zorunda kalmıştır (26 Mart 1913). Garp Cephesinde ise Yanya'yı kahramanca savunan Esad Paşa 6 Mart tarihinde teslim olmak zorunda kalmıştı. Sırp ve Karadağ kuvvetleri tarafından muhasara altında olan İşkodra'da ise Esad Toptanî Paşa'nın ihaneti ile tertiplenen bir olayda Bağımsız İşkodra Kolordu Komutanı Hasan Rıza Paşa'nın şehit edilmesinden sonra³⁴³ 23 Nisan'da burası da düştü. Osmanlı ordusu Balkan Savaşlarında Edirne, Yanya ve İşkodra'daki başarılı direnişler haricinde büyük bir hezimete uğramıştı.

³⁴³ Tümç. Abdurrahman Nafiz, Tuğg.Kiramettin, **1912-913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması**, yay. haz., Mehmet Özdemir, S.Selin Özmen, Kerime Şahiner, Atase Yayınları, Ankara, 2007, s.292.

³⁴⁴ **Harita 1;** Balkan Savaşlarında Tarafların Askerî Harekâtı

Seferberlik ilanının ilk günlerinden itibaren askerin iâşe, ibâte ve lojistik destek unsurlarından mahrum bulunmasının yanı sıra, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi ordu mensuplarının politika ile işigali daha savaşın başında subaylar arasında iki kutuplu bir yapının oluşmasına yol açtı. III. Ordu subayları arasında yayılan siyasî fikirler, daha sonra diğer ordulara da sirayet etti. Ordunun içine partizan hırslardan dolayı tefrika girmişti. Bu sadece II. Meşrutiyetten sonra ortaya çıkan bir durum değil, uzun süredir Osmanlı sivil ve askerî bürokrasisinde yaşanan bozulmanın bir sonucuydu. Askerliğin temel kaidesi olan itaat, disiplin ve beraberliği bozduğu partizanlık, askerlik görevlerinin dışına çıkmalarına neden oluyordu.³⁴⁵ İttihatçı subaylara karşı Halaskaran Hareketi, subaylar arasında husumete neden olmuş, vatan savunmasında dahi beraber

³⁴⁴ <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/balkan-harbi/>.

³⁴⁵ Suat Zeyrek, Halil Akman, "31 Mart İsyanı'nın Osmanlı Ordusu Üzerindeki Etkileri", (Print) *A Tribute to Prof. Dr. Şerafettin Turan*, volume 6, Issue 38, April 2014, p. 383-39.

çarpışmayı engelleyecek duruma gelmişti.³⁴⁶ Ordu içinde birbirine muhalif iki hizbin olması ast-üst ilişkisi, disiplin, itaat vs. gibi bir ordu için olmazsa olmaz temel hasletlerin bozulmasına neden olmuştu. Ordunun komuta heyetinde yaşanan siyasî anlaşmazlıklara şahsi kıskançlıklar ve garazlar eklenince disiplinsizliğin boyutu artmış, cephede ordu muharebe ederken yüksek rütbeli subaylar İtilafçı-İttihatçı kavgasıyla birbirlerine silah çektikleri bile görülmüştü.³⁴⁷ Komuta katında yaşanan sıkıntılar doğal olarak alt kademelere de sirayet etti. Seferberlik esnasında diğer alanlarda olduğu gibi ordunun sıhhiye teşkilatında da gerekli ikmal planları yürütülemedi. En önemlisi, Osmanlı Harbiye Nezareti, sağlık hizmetlerinin kurulması ve lojistik desteğin sağlanabilmesi için gerekli ödenekleri de ayıramamıştı.³⁴⁸ Nitekim savaşın ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan kolera salgını ile her iki taraf çok kayıp verdi. Ordunun geri hizmet birimleri muharebe de son derece kötü durumdaydı. Daha savaşın ilk günlerinden itibaren cephelerde açlık baş göstermeye başladı ve cepheye lojistik destek sağlanamadı. Hatta Şark ordusu kumandanı Abdullah Paşa, Daily Paragraph gazetesinin savaş muhabiri Smith Bartlet'in vermiş olduğu yiyeceklerle karnını doyurabilmişti.³⁴⁹ Ordu kumandanının bile bu derece zafiyete düşmesi, lojistiğin ne kadar kötü durumda olduğuna ibret verici bir örnektir. Telgraf makinalarını kullanacak personel eksikliğinden cephe ile karargâh arası irtibat da çok zayıftı ve birlikler arası koordinasyon sağlanamıyordu.³⁵⁰ Osmanlı ordusunun Balkan Harbi'ndeki ağır yenilgisinin başlıca müsebbibi etkin ve güncel bir insan gücü seferber etme yeteneğindeki yetersizlik ve seferber edilebilen gücü de verimli kullanamama sorunuuydu.³⁵¹ Ordunun nizamî birlikleri bahsettiğimiz üzere harbin başında planlanan kadro sayılarının çok altında mevcutlarla harbi devam ettirmek zorunda kalacaktı. Diğer yandan ise, bilhassa modern bir yedeklik sistemi kuramadığı için, seferber edilebilen insan gücünü verimli ve etkin biçimde kullanamamıştı.³⁵² Redif birlikleri savaşta hemen her çatışmada başarısız oldukları gibi geri çekiliş esnasında yaratmış oldukları kontrolsüz kaos nedeniyle nizamî birliklerin de düzenini bozdular.³⁵³ Bazı zabıt ve neferler

³⁴⁶ Görgülü, **a.g.e.**, s.5.

³⁴⁷ Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.95.

³⁴⁸ Zekeriya Türkmen, "31 Mart İsyanı ve Osmanlı Meşrutiyetine İndirilen Darbe: Ordu-Siyaset İlişkilerine Sultan V. Mehmed Reşad Döneminden Bir Bakış", **Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi**, Millî Saraylar Yayınları, İstanbul, 2018, s.518-564.

³⁴⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.305.

³⁵⁰ Karal, **a.g.e.**, c.IX., s.307.

³⁵¹ Mehmet Beşikçi, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı 110, Bahar 2012, s. 27-43.

³⁵² Beşikçi, **a.g.m.**, s.27-43.

³⁵³ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s.460.

birliklerini dahi kaybettiler. Tüfek doldurmayı bilmeyen askerler eğitim eksikliğinin en büyük göstergesiydi. Savaş esnasında özellikle Arnavut askerlerin büyük bölümü redif birliklerinden teçhizatları ile birlikte firar etmişti. 1910 Arnavut isyanından sonra Arnavut subaylar birlikleri ile birlikte isyancılara katılmıştı. Savaş patlak verince de Arnavut subaylar özellikle redif Arnavut askerleri firara teşvik etmişti.³⁵⁴ 1897 Osmanlı-Yunan harbinden sonra bahsetmiş olduğumuz ıslahat girişimlerine rağmen II. Abdülhamit'in dönemin siyasî ortamı içinde beklemiş olduğu muhtemel bir darbe beklentisi nedeniyle teçhizat olarak iyi durumda olan ordu, yeterince eğitim görmüyordu. Erlerin eğitimi ise "yanaşık düzen" eğitimden ibaretti. Redif askerlerine barış zamanı verilmesi gereken eğitimler ve talimler yapılmamıştı. Cephelerde zayıt az ve yaralıların az olduğu durumlarda bile subayların görevlerine kayıtsız kalması, askerinin manevi durumuna etki edememesi muharebenin sevk ve idaresi için olmazsa olmaz savaş teknik ve kurallarını bilmeden cepheye sevk edildiklerinden dağılma da kaçınılmaz olmuştu.³⁵⁵ Balkan Savaşlarında ortaya çıkan bir diğer önemli sorun ise Osmanlı Genelkurmayının etkin bir istihbarat ağı ve gelen bilgileri istihbarata dönüştürme kapasitesinin son derece sınırlı olmasıdır. Düşman hedeflerinin ve manevralarının saptırılmasında etkili olunamadığı gibi bilginin dışarıya sızdırılması da önlenemedi. Örneğin Bolayır Muharebeleri önce Başkumandan Vekili Mahmut Şevket Paşa'nın topçu ateşinin ilk olarak düşman tarafından açılmasıyla savaşa tekrar başlanılmasını o günkü siyasî duruma uygun bulduğu için bu yönde direktif vermişti. Direktif ordulara bildirildiğinde Bolayır cephesinde Bulgar kuvvetlerince telefonlar dinlendiğinden bu bilgi ele geçirilmişti ve Bulgar kuvvetleri cephede oldukça serbest şekilde ilerlemişti.³⁵⁶ II. Meşrutiyetten sonra çalışmaları yapılan yeni ordu teşkilatı eski teşkilattaki sorunlara çözüm bulamamıştı. Garnizonlar eski teşkilatta olduğu Rumeli'ye kümelenmiş vaziyetteydi. Hâlbuki her garnizon seferberliğini ikmal edeceği kendisine lazım olacak araç ve teçhizatları tedarik edebileceği bölgede bulunmalıydı.³⁵⁷ Bu stratejik hata Balkan Savaşlarında lojistik facia olarak geri döndü. Silah fabrikaları ise yeterince mühimmat üretebilme kapasitesine sahipti fakat eğitim eksikliğinden dolayı iyi teçhiz edilmiş ordu silahları verimli

³⁵⁴ Süleyman Külçe, **Balkan Harbi'nde İhmal Faciaları**, yay. haz. Ercan Haytaoğlu, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2018, s.177.

³⁵⁵ Zeki Kolaç, **Zeki Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı**, çev. Sema Demirtaş, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.45.

³⁵⁶ Ayışığı, **a.g.e.**, s.94.

³⁵⁷ Ali İhsan Sabis, **Balkan Savaşlarında Neden Bozguna Uğradık**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.53.

kullanamıyordu. Fişek fabrikaları için yapılan ıslahatlar top üretimi için yapılamadığından meydan savaşlarının en etkili silahının mühimmatında sıkıntı yaşandı.

BÖLÜM 3: OSMANLI KARA ORDUSUNDA YENİDEN YAPILANMA GİRİŞİMLERİ (1913-1914)

Osmanlı ordusu Balkan Savaşlarında müttefik Balkan devletlerine karşı kesin bir bozguna uğramış, ölüm ve sürgünlerle Balkanlardaki Türk varlığı hemen hemen yok olmuştur. Savaşta yaşanan mağlubiyetle birlikte Rumeli Türkleri Bulgar, Sırp ve Yunan mezaliminden kaçan bir milyondan fazla Balkan Türkü, bütün mal ve mülkünü bırakarak Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır.³⁵⁸ Muharebeler öncesinde ve esnasında sorunların sebeplerini devlet içinde bulunmuş olduğu pek çok yapısal sorundan dolayı teşhis edememiş ve anlamamıştır. Yaşanan süreçte büyük toprak kayıpları, diplomatik başarısızlıklar, son derece ağır ekonomik koşullar genç subaylarda yalnızca askerî gücün imparatorluğu koruyabileceği kanaatini oluşturdu.³⁵⁹ Bu tespitlerinde de haklıydılar çünkü bu coğrafya ayakta kalabilmenin yegâne yolu caydırıcı bir ordudan geçiyordu. Çünkü 20.yüzyıla gelindiğinde, sanayi devriminin Avrupa'ya kazandırmış olduğu araçlarla dünyanın yaklaşık %85'i sömürge durumundaydı ve Osmanlı İmparatorluğu buna direnen son kalelerden biriydi.³⁶⁰ Fakat borçlarına karşılık uygulanan ekonomik yaptırımlar ve toprak kayıpları imparatorluğu yarı sömürge durumuna düşürmüştü. Osmanlı için uluslararası alanda en güvenli yol büyük güçlerden biriyle ittifak kurmaktan geçiyordu. Orduda başlatılan yapısal dönüşüm hareketi gereği son otuz yıldır ağırlıklı olarak Almanlar destek alınmıştı ve bu amaçla yine büyük bir Alman askerî ıslah heyeti gelmişti. Bu heyet, özellikle Enver Paşa özelinde ittihatçılar için atfedilen salt “Alman hayranlığından” kaynaklanan temaslar neticesinde gelmiş bir heyet değildi. Enver Paşa 1909-1911 yılları arasında Almanya'da askerî ateşe olarak görev yapmış Alman ordusunu yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Alman Kara Ordusu da dönemin paradigma ordusu konumundadır. Yapılan ittifakı Alman hayranlığı yorumu ile açıklamak son derece sığ bir yorum olur.

“Ordu” kavramını mareşalinden rütbesiz erine kadar topyekûn bir makine gibi görmek gerekir. Her bir fert kendi vazifesini yapabilecek güç ve faaliyette iş görebilir.³⁶¹

³⁵⁸ Bilal Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler*, c. I, Ankara 1987, s. 553.

³⁵⁹ Aksakal, *a.g.e.*, s.10.

³⁶⁰ Aynı yer.

³⁶¹ Sabis, *a.g.e.*, s.545.

Disiplini bozulmuş, eğitim eksikliği olan ordunun düzensiz bir yığından farkı yoktur. Osmanlı ordusunun da nedenlerinden genel itibari ile bahsettiğimiz üzere Balkan Savaşlarında düzensiz bir yığından farkı yoktu. Dönemin çağdaş kaynakları ve hatıratlarına baktığımızda da Osmanlı ordusunun genel durumu subay sınıfının politize olmasının neden olduğu sıkıntılar, eğitim-tâlim eksiklikleri ve disiplin zafiyeti ile yetersiz ve bilgisiz komuta kadrosunun bir dizi hatalarının yarattığı kargaşa göze çarpmaktadır.

II. Meşrutiyetten sonra her ne kadar iyi niyetli girişimler olsa da tafsilatlarını vermiş olduğumuz ülkenin içinde bulunmuş olduğu siyasî-ekonomik durum ve müteakip dönemde yaşanan savaşlar ordunun ıslahını sekteye uğrattı. Orduda yapılmaya çalışılan ve somut olarak 1909'da temeli atılan yapısal reformların amacı doğru fakat zamanlama yanlışti. Siyasî ve ekonomik istikrarın yanı sıra nitelikli bir kadroyla zamana yayarak yapılması gereken reform çalışmaları kâğıt üstünde kalmak durumunda kalmıştı. Osmanlı ordusunun ıslah edilmesi için radikal önlemler alınması gerekiyordu. Enver Bey'in önderliğinden İttihatçı-Harbiyeli çoğunluğu genç subaylar, kafalarında planladıkları ıslah hareketlerini tam manasıyla gerçekleştirme fırsatını Bâbîâli Baskını sonrası elde ettikleri siyasî güç ve Edirne'nin geri alınmasıyla kazanmış oldukları prestij ile elde edebildiler. Edirne'nin kurtarılması imparatorluk ve ordu için dönüm noktası oldu ve İttihatçı genç subaylar imparatorluğun kurtarıcısı ve koruyucu olarak Londra Antlaşmasını imzalayan eski siyasi eliti iktidardan uzaklaştırdılar.³⁶² Siyasî ve askerî gücü mutlak olarak ellerine aldıktan sonra planlamış oldukları ıslahatları yapmak üzere harekete geçtiler.

3.1.1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı

*“Bir devletin güvenliğinin teminatı başkalarının vaatleri değil, bizzat kendi gücüdür.”*³⁶³ Osmanlı imparatorluğu güvenliğinin teminatı için son iki asır başka devletlere bel bağlamıştı. Devletler dönem dönem bu tür siyasete başvurmak durumunda olabilir fakat bunun süreklilik haline gelmesi devletin ömrünü nihayetinde bel bağlanan devletlerin çıkarları oranında uzatacaktır. Nitekim Osmanlının bu siyaseti nihayetinde facia ile sonuçlanmıştır. Osmanlının kalbi olan Rumeli'nin kaybı ve sayıları milyonları bulan Türk'ün göç yollarında çektiği sıkıntılar ve düşman tarafından yaşatılan mezalim, savaşlarda kötü performans gösteren ordunun imajını büyük oranda zedelemiştir. Bu

³⁶² Erickson, Uyar, a.g.e., s. 462.

³⁶³ Michael A. Reynolds, *İmparatorlukların Çöküşü, Osmanlı Rus Çatışması 1908-1918*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s.40.

nedenle, özellikle Kara Ordusu'nun kuruluş ve konuşunun ıslahata tâbi tutulması ve orduya yeni bir ruh ve canlılık verilmesi zorunluğu ortaya çıkmıştı. Bâbîâli Baskını sonrası Mahmut Şevket Paşa'nın hem Sadrazamlığı hem de Harbiye Nazırlığını uhdesine alması askerî reformlar hususunda kararların hızlı alınmasını sağladı. Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te Divânyolu'nda bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine, pek sıcak bakmasa da Ahmet İzzet Paşa Harbiye Nazırlığı görevini kabul etti.³⁶⁴ Ahmet İzzet Paşa liderliğindeki Osmanlı Genelkurmayı Balkan Savaşlarından önce başlanılan "Teşkilatı Cedidenin Veçhi Tatbikini Mübeyyin Yayınlanan Talimatlar" kapsamında yeni teşkilat çalışmalarına başlanmış fakat Trablus ve Balkan Savaşlarından dolayı uygulamaya koyamamıştı.³⁶⁵

Birinci Balkan Harbi sonunda Osmanlı ordusu büyük bir travma geçiren ordunun yeniden teşkilatlanması ihtiyacı hâsıl olmuştu. Bu kapsamda, Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbi Umumî Riyasetince, Balkan Harbi'nin ilk aşamasından sonra 14 Şubat 1913'te "Teşkilat-ı Umûmiye-i Askeriye Nizamnâmesi" hazırlanmıştır.

Yeni Askerî Teşkilat Nizamnâmesine göre;

Madde I, "*Ordu daimî nizamiye kolordularıyla müstakil nizamiye firkalarından (tümenlerinden) müteşekkildir.*"

Madde II, "*İki ve daha ziyade kolordu ile icabına göre müstakil firkalardan bir ordu müfettişliği teşkilatı olunur.*"

Madde III, "*Ordu müfettişlikleri bervechi âti aksam-ı askeriye haizdirler.*

Birinci Ordu Müfettişliği 1,2,3,4,5. Nizamiye kolordularını, İkinci Ordu Müfettişliği 6 ve 7. Nizamiye Kolorduları ile Hicaz müstakil fırkasını, Üçüncü Ordu Müfettişliği 9.10.11. Nizamiye Kolordularını, Dördüncü Ordu Müfettişliği, 12.13.8. Nizamiye Kolordularını hâvidir. Müfettişliğe merbut olmayarak ve vilayetinde 7. Kolordu ve Asir Müstakil Fırkası bulunmaktadır.

Madde IV, "*Orduyu Hümayun kuvve-i nizamiyesi 13. Nizamiye Kolordularıyla Müstakil firkadan ibarettir.*"

³⁶⁴ BOA., MB.İ., 171-11.

³⁶⁵ Stanford Shaw, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s.112.

Madde V, “Bir Kolordu aksam-ı atiyeden terhib eder. İki veya üç nizamiye fırkası bir nişancı alayı, iki veya üç alaylı ihtiyaca göre ilhak olunan süvari topçusunu havi bir süvari livası. Bir istihkam taburu, bir telgraf bölüğü, bir nakliye taburu ve ihtiyaca göre ilhak olunan ağır topçu taburundan teşkil eder. Yedinci Kolordu ve Asir fırkası teşkilat-ı hususiye haizdir.” Üçüncü Ordu Müfettişliğine merbut 10, 11. Kolordular muntikasında bulunan aşiret fırka livaları mezkûr Kolordulara merbuturlar.

Madde VI, “Kolorduların kaçar firkadan merbut olacağı bervechi âti gösterilmiştir.

1.Kolordu		6. Kolordu	Bu Kolordular İki'ser Fırkalıdır.
2.Kolordu		7. Kolordu	
3.Kolordu		12. Kolordu	
4.Kolordu		13. Kolordu	
5.Kolordu		8. Kolordu	
9.Kolordu			
10.Kolordu			

Tablo 1; Yeni Teşkilata Göre Kolorduların Taksimi.

*Binaenaleyh, on üç Kolordu, otuz dört Fırka'dan ve iki müstakil Fırka'dan ilavesiyle kuvve-i mecmua-yi nizamiye 36 piyade fırkasından ibarettir...*³⁶⁶

³⁶⁶ BOA., Sadaret Divân-ı Hümayun Mukavele, 55-28.

Müfettişlikler	13 Kolordu	13 Kolordu
I. İstanbul	I.İstanbul	1. İstanbul, 2. Davutpaşa 3. Selimiye Kışlası
	II.Edirne	4. Edirne, 5. Edirne, 6.Kırklareli
	III.Tekirdağ	7.Tekirdağ, 8.Bandırma, 9.Gelibolu
	IV.İzmir	10 İzmir, 11.Denizli, 12Burdur.
	V. Ankara	13.Ankara, 14.Kastamonu, 15.Kayseri.
II. Şam	VI.Halep	16.Adana, 24. Antep, 26.Halep,
	VII. Şam	23.Humus, 25.Şam, 27.Kudüs.
III.Erzurum	IX.Erzurum	17.Bayburt, 28.Erzurum, 29.Erzincan.
	X.Sivas	30.Sivas, 31.Amasya, 32. Samsun
	XI.Elaziz	18.Elaziz, 33.Van, 34.Muş.
IV.Bağdat	XII.Musul	37.Bağdat, 38Basra.
	VIII.San'a	39.San'a, 40.Hudeybiye
	Müstakil Fırkalar	21. Asir, 22.Hicaz
	Müstahkem Mevkii	İstanbul ve Çanakkale Boğazları, İzmir, Çatalca, Erzurum

Tablo 2; 1913 Yılı Yeni Ordu Nizamnamesine Göre Ordu Teşkilatı³⁶⁷

Yeni teşkilatlanma çalışmaları kapsamında Ordu, Müstakil Kolordu/Tümen bölgelerinden oluşmaktaydı. Bu durumda orduda ayrı bir ihtiyat ordusu tutulmayacağı anlamına gelmekteydi.³⁶⁸ Ordu Komutanlıkları, bölgelerindeki tüm seferberlik ve eğitimden sorumlu olan “Ordu Müfettişlikleri”ne dönüştürüldü.³⁶⁹ Teşkilat çalışmalarında Balkan Harbi'nin vermiş olduğu tahribattan dolayı sıkıntılar çekilmekteydi. Çünkü Osmanlı savaşta iki ordu kaybetmiş, kırk üç piyade tümeninin 14'ünü ayrıca Kolordu büyüklüğündeki Edirne garnizonunu kaybetmişti. Zayıf sayısı da 250.000'in üzerindeydi. Savaş tahribatından yalnızca altı piyade tümeni uzak kalmıştı ve etkin savaş gücü hemen hemen yok edilmişti.³⁷⁰ Yok edilmiş olan on iki piyade bölüğü Balkanlar'dan tahliye edilen alay ve taburlardan tekrardan teşkil edildi.³⁷¹ Eski sistemdeki

³⁶⁷ BOA., Dahiliye Harici İdari, 158-2, BOA. A.DVN.MKL. 55-28.

³⁶⁸ Erickson, a.g.e., s,429.

³⁶⁹ Shaw, a.g.e., s,112.

³⁷⁰ Edward Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, çev. Mehmet Tanju Akad, Kırmızıkeçi Kitabevi, İstanbul, 2018, s.29.

³⁷¹ Shaw, a.g.e., s,112.

yedi ordudan üçü lağvedilerek yeni teşkil olunan orduların kadroları tamamlandı. Birinci Ordu Müfettişliği beş kolordudan, İkinci Ordu Müfettişliği iki kolordudan, Üçüncü Ordu Müfettişliği üç kolordudan, Dördüncü Ordu Müfettişliği ise iki kolordudan müteşekkildi. Ordu Müfettişliklerine bağlı olmayan yedinci Yemen kolordusu ile yirmi birinci Asir ve yirmi ikinci Hicaz bağımsız tümenleri doğrudan Erkân-ı Harbi Umumî Riyasetine bağlanmıştı.³⁷² Harp zamanı seferber edilen bir “taşra ordusu” işlevini artık çoktan yitirmiş ve mevcut haliyle bir ayak bağına dönüşmüş olan redif teşkilatı aynı yıl içinde lağvedilmiştir.³⁷³ Redif teşkilatının dağıtılmasından sonra ordu, kolordu ve tümenlerin ihtiyacı olan yedek subay, er, hayvan ve bilumum lojistik ihtiyaçların sağlanması bölge esasına bağlandı.³⁷⁴ Bu amaca yönelik olarak memleket 12 kolordu (7’si hariç) arasında bölündü.³⁷⁵

Yeni teşkilat, “üçgen teşkilat yapısı” olarak bilinen her muharip birliğin üç manevra unsuru bulunmasından oluşmaktaydı. Buna göre her kolordunun üç manevra tümeni bulunurken her tümenin üç alayı her alayın da üç taburu bulunmaktaydı. Emir-komuta sisteminde tümen ve alay arasında gereksiz bir kademe teşkil ettiği düşünülen tugay kaldırıldığı gibi muharebe destek ve muharebe hizmet destek sistemleri büyük ölçüde kolordu bünyesine alınarak tümenler hantallıktan kurtarılıyordu. Bu sistem 20’nci yüzyılın başında Prusya ordusunca geliştirilmiş fakat ilk defa Osmanlı Ordusu’nda uygulanmıştır. Almanya da dâhil Avrupa ülkeleri bu sisteme Umumî Harp çıktıktan sonra geçebilmiştir.³⁷⁶ Umumî Harp’te ordu teşkilatında bazı değişikliklere gidilse de bu yeni yapı savaş boyunca ordunun temel çerçevesini teşkil etti.³⁷⁷

Teşkilat çalışmalarının yanında Osmanlı Genelkurmayının diğer ana gündem maddeleri ordunun gençleştirilmesi ve Balkan Savaşlarında zafiyeti bulunan askerlere uygulanacak olan yaptırım konularıydı. “*Subay, yaptığı ve yapmadığı her şeyden sorumludur.*” düstûru gereği Balkan Savaşlarında ihmâli bulunan askerler için Dîvan-ı Harp kuruldu. Dîvan-ı Harpte Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa, Erkân-ı Harbiye riyasetinde bulunan Miralay Cevad Bey ve Selanik VIII. Kolordu Kumandanı Hasan

³⁷² **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, III. Cilt 6. Kısım, s.199.

³⁷³ **BOA**. A.DVN. MKL. 55-28, Beşikçi, a.g.m., s.27-43.

³⁷⁴ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, III. Cilt 6. Kısım, s.209.

³⁷⁵ Tafsilat için bkz. **Bölüm III**.

³⁷⁶ Edward Erickson, **Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913**, Westport: Pareger, 2003, p. 25-28.

³⁷⁷ Mehmet Beşikçi, **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s.113.

Tahsin Paşa gibi birçok üst rütbeli subaylar yargılandı. Birçoğu emekliye sevk edildi bazıları ise ordudan ihraç edildiler.³⁷⁸ Selanik’i direniş göstermeden Yunan ordusuna teslim eden Hasan Tahsin Paşa hakkında gıyabî idam kararı verildi.³⁷⁹ Harbiye Nezareti tarafından Balkan Harbinden dolayı muhakeme altına alınanlar hakkında “*Divan-ı Harbi-î Âli tarafından alınan kararların temyize tâbi olmayacağı*”na dair de emir çıkarıldı.³⁸⁰ Böylelikle ordudan ihraç edilen ve emekliye sevk edilenler hakkında temyiz yolu kapanmış oldu. Ahmet İzzet Paşa’nın bizzat içinde bulunduğu heyet tarafından 163 kişilik bir ihraç listesi oluşturuldu.³⁸¹ Ahmet İzzet Paşa ordudaki yapılanmanın sağlam zeminler üzerinde ve zamana yayarak yapılması düşüncesinde idi. İhraçlar konusunda da aynı şekilde davrandı. İhraç edilecekler personelin yerinin doldurulması gerekmekteydi. Ahmet İzzet Paşa ile İttihatçı liderlerin arası da açılmaya başlamıştı. İlk olarak, sıkıyönetim ve İstanbul muhafız Komutanı olan Cemal Bey’i I. Kolordu Komutan Vekili olarak atamış İstanbul Muhafız Komutanlığı Harbiye Nazırının emri ile lağvedilmişti. Kendisine danışılmadığı için Cemal Bey bu duruma gücenmişti. Enver Bey’de Şarköy çıkarmalarında göstermiş olduğu gayrete rağmen Ahmet İzzet Paşa’nın kendisine gerekli ehemmiyet vermediğinden dolayı tavırlıydı. Ayrıca Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nezareti, Erkân-ı Harbi Umumi Reisliği ve Başkumandanlığın tek bir kişinin uhdesinde olmasına karşıydı.³⁸² İttihatçıların evvelden beri tam kontrol için kendilerinden bir Harbiye Nazırını çıkması konusundaki istekleri ve gelişen olaylar neticesinde Ahmet İzzet Paşa istifa etmek durumunda kalmıştır.³⁸³

İttihatçıların askerî kanadının lideri Erkân-ı Harp Kaimmakamı (Kurmay Yarbay) rütbesindeki Enver Bey’in Harbiye Nazırını olabilmesi en az Mirliva olması gerekliydi. İttihatçılar bu hususta Sadrazam Said Halim Paşa üzerinde baskılarını artırmışlardı. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından elde edilen başarılar göz önünde tutularak “Edirne Kahramanı” ünvanıyla beraber verilmesi gereken kıdem zamları ile³⁸⁴ 18 Aralık 1913’te rütbesi kaymakamlıktan miralaylığa yükseltilen Enver Bey, bir süre sonra 1 Ocak 1914’te

³⁷⁸ BOA., BEO. 4273-320441.

³⁷⁹ Samih Nafiz Tansu, *İttihat Terakkî İçinde Dönerler*, Parola Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 231.

³⁸⁰ BOA., MV. 235-1.

³⁸¹ Ayışığı, a.g.e., s.135.

³⁸² Cemal Paşa, *Hatıralar*, yay. haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.85, Ayışığı, a.g.e., s.132.

³⁸³ BOA., İ. DÜİT, 8-92.

³⁸⁴ Erkân-ı Harp Kaimmakam Enver Bey, padişah iradesi ile Trablus ve Balkan Savaşları için üç’er yıldan altı yıl kıdem zammı alarak Mirliva’lığa terfi etmiştir.

Mirlivalığa yükseltilmiştir.³⁸⁵ 11 Ocak 1914 tarihinde ise Harbiye Nazırı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak, 34 yaşında Osmanlı ordusunun en yüksek rütbeli subayı olmuştur.³⁸⁶ Kanun-u Sani 1329 (19 Ocak 1914) tarihli Takvim-i Vekâyi gazetesinden yayımlanan Padişah Mehmed Reşat imzalı iradeye göre “*Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Mirliva Enver Paşa’ya birinci rütbe mecidi nişanı ita olunmuştur. Bu irade-i seniyenin icrasına sadâret memurdur.*”³⁸⁷

3.2.Ordunun Disiplinin Sağlanmasına ve Personel Özlük Haklarına Yönelik Islahatlar

M. Foucault; kışla, manastır, okul, cezaevleri, akıl hastaneleri vs. sanayi devrimi sonrası toplumsal hayatta etkisini artırmış toplumu disipline sokan bir güç atölyesi olarak tanımlar. Ona göre askerî disiplin ise diğer sivil disiplin mekanizmalarından daha fazla ayrıntının politik bir anatomisidir. Ayrıca askerî disiplinin amacı savaş eğitimi vermekten çok daha fazlasıdır.³⁸⁸ Hobbes’ a göre ise güçlü bir ordu olmadan iktidar tekeli kurmak nasıl imkânsız ise, askerî disiplin olmadan da askerî birliklerin denetlenmesi mümkün değildi.³⁸⁹ Michael Mann ise askerî disiplinini “itaat” olarak tanımlıyordu.³⁹⁰ Modern-laik devlet kavramı ve bu toplumsal mekanizma üzerine kafa yoran pek çok düşünürün ortak noktası “devlet” kavramı ve onun şiddet ve denetim tekeli “Ordu”nun olmazsa olmaz hasleti olan göreve mutlak itaat ve disiplinin sağlanabilmesidir. Osmanlı devlet yöneticileri ordunun sorunu üzerinde yaptıkları tespitlerde disiplin meselesi üzerine çok durulmadı ya da çözüm bulunamadı. Çözüm bulunabilmesi için de istikrarlı bir ortam sağlanamadı. Disiplin sağlanamadığı için de Ordu’dan beklenen başarı da sağlanamadı. İmparatorluk büyük topraklar kaybettiği gibi daha da önemlisi muhasımlarına oranla az olan nüfusundan dolayı savaşlardaki insan kayıpları imparatorluğu daha da sarstı. Prusya ekolünden yetişen İttihatçı subaylar o dönem Avrupa ordularında son derece yaygın olan sosyal darwinist bakış açısından da etkilenmişlerdi. Gücü ellerine aldıklarında Enver

³⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa 1908-1914**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.430.

³⁸⁶ BOA., İ. HB, 149-13.

³⁸⁷ **Takvim-i Vakayi**, 7 Kanun-u Sani 1329:1.

³⁸⁸ Michel Foucault, **Hapishane’nin Doğuşu**, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2019, s.255.

³⁸⁹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev., Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.123.

³⁹⁰ Michael Mann, **Devletler, Savaş ve Kapitalizm, Politik Sosyoloji İncelemeleri**, çev. Semih Türkoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.85.

Paşa'nın liderliğinde, Avrupa ordularında olduğu gibi disiplin temelleri üzerinde yükseltecek girişimlere başladılar.

Enver Paşa'nın ilk icraatlarından biri subay kadrosunu gençleştirmek oldu. Alman askerî ıslah heyeti ile birlikte İttihatçı genç kurmay subaylarla birlikte ordunun yükseleceğini düşünmekteydi. Bu doğrultuda Ahmet İzzet Paşa zamanında hazırlanan çoğu atmış yaş üstü subaylardan oluşan 163 kişilik ihraç listesi genişletilerek ihraç edilecek personel sayısı 1300'e kadar çıkarıldı.³⁹¹ Bu listenin içindekilerden pek çoğu hakikaten yaşını başını almış, orduda fiziksel olarak gerçekten istifade edilemeyecek kimseler olduğu kadar, genç yaşında tekaüde sevk edilen, İttihatçılara baş eğmediği veya muhalif tutum gösteren zevat da mevcuttu. Enver Paşa liderliğindeki İttihatçıların amacı, sert ve güçlü bir ordu kurarak önce Balkan Savaşlarında kaybedilen toprakları geri almak, daha sonra Duyûn-u Umumî ve verilen kapitülasyonlarla yarı sömürge durumuna düşmüş olan devleti, Düvel-i Muazzama denilen dönemin güçlü sömürgeci Avrupalı devlerinin tahakkümünden kurtarmaktı.³⁹² Enver Paşa bu durumu, "*Benim amacım, bir türlü doymak bilmeyen küçük komşularımıza karşı ülkemizi koruyacak küçük ama güçlü bir ordu kurmaktır.*" şeklinde özetlemiştir.³⁹³ Emekliye sevk edilen kadroların yerine Alman ıslah heyeti mensupları ile genç ve dinamik Türk subayları yerleştirildi. Açılan kadroların yerlerine ilerde Türk Millî Mücadelesi'ni başlatacak olan, Mustafa Kemal (Atatürk), Fevzi (Çakmak), Ali Fuat (Cebesoy), Kâzım (Karabekir), İsmet (İnönü), Asım (Gündüz) ve daha birçok genç subay önemli görevlere getirildiler. O zamana kadar Osmanlı ordusunda hangi şartları taşıyanların terfi edileceği, kimin ne şartlarda emekli veya ihraç edileceğine dair sistemsel belirsizlik vardı. Askerî personelin ordu için faydalı olup olmadığı, faydalıysa terfi veya ödüllendirilmesi, faydasız ise emekliye sevk edilmesi ya da ihraç edilmesine yönelik net bir prosedür yoktu. Subayların askerî kabiliyetini yükseltecek askerî eğitim ve destek faaliyetleri son derece eksikti. Tüm bu eksikliklere yönelik olarak radikal kararlara bu dönemde imza atıldı ve uygulamaya konuldu. Bu amaçlara yönelik olarak Enver Paşa karar alma mekanizmasını hızlandırmak ve otoriteyi tek merkeze toplamak için radikal bir kararlar Şura-yı Askerî'yi (Askerî Şura) lağvetti.

³⁹¹ Dönemin Avusturya Askerî Ateşesi J. Pomiankowski bu sayıyı 2000 olarak göstermektedir.

³⁹² II. Meşrutiyetle birlikte İttihatçıların kapitülasyonların kaldırılması ve Millî ekonomi oluşturulması girişimleri için bkz. Zafer Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

³⁹³ Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914**, çev. Işık Ergüden, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.230.

Ordunun ıslahı ve yeniden yapılandırılması için maddî kaynak gerekliydi. Devletin ekonomisi zor durumda olduğundan yapılmak istenen ıslahatlar için kaynak arayışına gidildi ve bu amaca yönelik olarak Hicaz Demiryolu İdaresi ve II. Abdülhamid döneminden kalan bazı vakıfların gelirlerinin ordunun hizmetine kullanılması için kararname yayımlandı.³⁹⁴ İlginç bir uygulamaya gidilerek yine askerî ihtiyaçların karşılanması için hazine tahvilatının nahiye ve köylerde dahi sattırılması için personel görevlendirilmiş görevli personel satılan tahvillerden maaş olarak %5 komisyon alması kararlaştırılmıştır.³⁹⁵

Ordunun disiplinine büyük önem veren Enver Paşa, ordu mensuplarını, ordu dışı hiçbir mesele ile uğraşmayacak derecede çok sıkı bir eğitim faaliyeti devresine sokmuştu. Bir taraftan inisiyatif teşvik ediyor, diğer taraftan da terfi, mükâfatlandırma ve cezalandırma kurallarını da kesin bir şekilde uyguluyordu.³⁹⁶ Balkan Savaşlarında, bir orduda olmazsa olmaz hasletlerden olan disiplin zafiyeti felaketle sonuçlanmıştı. Disiplinin mutlak olarak sağlanabilmesi için kesin ve kat'î kurallar ve cezalar uygulanmalıydı. Ayrıca özellikle düşük rütbeli askerî personelin üstlerince amaca yönelik olarak kanalize edilmesi gerekmektedir. Ordu, en yüksek rütbeli ordu komutanından rütbesiz erine kadar bir makine prensibiyle çalışır ve her ferd kendi vazifesini yapabilecek güç ve faaliyette olabilirse iş görebilir. Kendi haline bırakılmış bir topluluk yığından farksızdır ve istenilen görevi yerine getiremez. Bunu sağlamak da yüksek rütbeli karar alıcı subayların doğru yönlendirmesi ile mümkün olabilir. Osmanlı Genelkurmay'ı da bu amaca yönelik olarak hiç olmadığı kadar radikal kararlar almaya karar vermişti. Orduyu disipline sokmak için disiplin ve itaat üzerine bir emir yayımlandı. Bazı subaylar beğenmedikleri görev yerlerine gitmekte ayak diriyor veya birliklerine geç katılıyorlardı. Bu sorunun önüne geçmek için tayin olan personelin en geç 23 Ocak tarihine kadar görev yerlerine gitmesi, emre uyulmaması halinde itaatsizliği yapan personel hakkında resen emeklilik işlemlerinin başlatılacağı bildiriliyordu. Ayrıca subayların içkili, çalgılı lokantalara gitmeleri gibi kamusal alandaki davranışları da kısıtlanmıştı. Bu yasağın ihlalinin cezası da resen emeklilik veya açığa alma olarak belirlendi.³⁹⁷ Enver Paşa'ya göre bu müesseselere uğramak ve içki içmek ordunun itibarını

³⁹⁴ BOA, MV., 184-38.

³⁹⁵ BOA, MV., 179-23.

³⁹⁶ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, c. III, kısım VI, s.220.

³⁹⁷ Moreau, a.g.e., s.233, **Tanin**, 20 Kanun-u Sâni 1914.

ve hassasiyetini zedeleyebilirdi. Osmanlı ordusunun en özellikle 19.yy'dan beri en büyük sıkıntılarından birisi ordunun öyle ya da böyle bir şekilde siyasete bulaşması, siyasetin içine çekilmesiydi. II. Meşrutiyet dönemi ve müteakip dönemde ordunun daha da politize olması Balkan Savaşlarında yaşanan fiyaskonun ana sebeplerinden biriydi. İttihatçı subayların her ne kadar siyasetle doğrudan göbek olsa da ordunun siyasetle işgalinin mahsurlarının nelere sebebiyet verdiğinin gayet tabii farkındaydılar. Mutlak iktidarı ele aldıklarında ilk iş olarak 10 Ekim 1913 tarihinde "Askerlerin Siyasetle Uğraşmasını Men Eden Kanun" teklifi yapılmıştı. Askerî Ceza Kanunu'nda siyasî cürümlere karşı bir müeyyide olmadığından bu kanun tasarlanmıştı.³⁹⁸ Askerlerin siyasetle işgalini kesin olarak yasaklamakla birlikte kanuna göre, *“Siyasi, sosyal gösterilere katılan veya siyasetle uğraşan erkân, ümera ve subay ile bütün askeri personel iki aydan 4 aya kadar hapis ve bağlı bulunduğu kolordusu değiştirilir ve harcıraha hak kazanamaz. Tekrarı halinde silahendazdan gayrısı askerlikten atılarak iki aydan altı aya kadar hapsedilir...Ayrıca Bundan böyle subaylar, siyasetle uğraşmayacaklarına dair yemin edecekti ve askerî personel seçimlerde aday olamayacağı gibi oy da kullanamayacaktı.”*³⁹⁹

Bu kanun genişletilerek daha sonra Darülfünun öğrencilerinin ve memurların siyaset yapması yasaklandı. Askerî sistemde memurlarla ilgili de pek çok sorun bulunmaktaydı. Bu sorunun giderilmesi için çıkarılan emirle, memurların daha verimli çalışabilmeleri, siyaset ile işgal etmemeleri ve amirlerini ötede beride tenkit etmemeleri devletin intizamı için lüzumlu görüldüğünden bu hususlara riayet etmeyen memurların derhal azlolunacakları.⁴⁰⁰ Memur kadrolarının çoğu da ilga edilerek asker kadrosuna dönüştürüldü.

Mutlak itaat ve çalışma şevkini artırmak için subayların özlük işlerinde de bazı düzenlemelere gidildi. Kısa sürede komuta görevlerine terfilerini temin etmek üzere yeniden düzenleme getirildi.⁴⁰¹ Arap vilayetlerinde görev yapmakta olan askerler için maaş ikramiyesi ve bölgenin iklim koşullarına göre üniformalar hazırlandı.⁴⁰² Yüksekokulu bitiren subaylar için kıdem zammı verilmesiyle ilgili kanun layihası

³⁹⁸ Türkmen, a.g.e., s.14.

³⁹⁹ BOA., BEO, 4058-304311.

⁴⁰⁰ BOA., MF.MKT. 1181-80., BOA., DH.MTV., 17-58., BOA., DHEUM.MH., 136-58.

⁴⁰¹ Shaw, a.g.e., s.122., BOA., HR. HMŞ. İŞO. 233-7

⁴⁰² BOA., MV., 234-89.

yayımlandı.⁴⁰³ Ayrıca subay ve erlerin ailelerini ziyaret edebilmeleri için düzenli olarak izin verilmeye başlandı. Orduda tabur imamı görevindeki din işleri subaylarının eğitim ve maaşlarıyla ilgili de düzenlemeler yapıldı. İttihatçılar her ne kadar gücü tamamen ele geçirseler de ihtiyatlı davranarak ordu içinde hem disiplinin sağlanması ve özlük haklarının iyileştirilmesi hem de rejimlerine karşı sadakatin sağlanması amacıyla subay maaşlarında da önemli ölçüde iyileştirmeler ve ek ikramiyeler getirildi.⁴⁰⁴

Ordu kıtalarında mevcut sorunların tespiti ve giderilmesi amacıyla Ordu Kumandanlıklarına verilen direktif üzerine denetlemeler sıkılaştırıldı ve denetleme sonuçlarının karargâha rapor edilmesi istendi. Örneğin Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından verilen direktif doğrultusunda II. Ordu Kumandanı tarafından Başkumandanlık Vekâletine gönderilen 11 Temmuz 1914 tarihli teftiş raporu şöyledir;

- *“7-7-30’da 6.Kolorduyu kısmen, 26.Fırkayı kâmilen 16. fırkadan bir alay ve kolordu kıtaatını” teftiş eyledim gördüklerim şunlardır;*
- *Piyade efradını hal ve tavır itibariyle zan ettiğimden iyi buldum.*
- *Süvari alayı harbe hazır değildir. Eşerleri ve teçizatı pek noksandır, hali hazırıyla ancak kuvvetli bir bölük teşkil edebilir.*
- *İstihkâm kıtaatı henüz terbiye-i fenniyye almamıştır.*
- *Nakdî kıtaatı pek güzel bir manzara arz ediyor.*
- *Ahvâli sıhhiyye ve ordugâh mevakii iyidir.*
- *Birinci ordu kumandanlığıyla hususatı atiyeye dair ittifak edilmiştir.”*⁴⁰⁵

Örnek rapor diğer ordu komutanlıklarından da gelmiş ve sorunların giderilmesi için Genelkurmay tarafından çalışma başlatılarak sıkıntılara yönelik direktifler ordu komutanlıklarına tebliğ edilmiştir.

Durumu son derece kötü olan kışlalara yönelik olarak da düzenlemelere gidildi. Disiplinin ve askerlerin şartlarını iyileştirmek için nizamnâmeler hazırlandı ve birliklere tebliğ edildi. Düzenlemelerden önce kışlalarda disiplinsizlik ve hijyen sorunu hakimdi. Ayrıca kışlaların birçoğu askerlerin barınması için uygun değildi. Kötü şartlardan dolayı

⁴⁰³ BOA., MV., 234-25. Yüksekokul bitiren zabıtana bir ila iki sene kıdem zammı verilecektir.

⁴⁰⁴ BOA., MV, 233-189.

⁴⁰⁵ Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, Birinci Dünya Harbi Kataloğu, 2010-585.

fırlar artıyor, Balkan Savaşlarında görüldüğü gibi salgın hastalıklar hızla yayılıyordu. Aşağıdaki tabloda sunulan ve uygulanması emredilen örnek programa göre;

Saat/ Faaliyet/Öğleden Önce	Saat/Faaliyet/Öğleden Sonra
5:00 Hamam.	12:30 Endaht dersi.
6:00 Kalk borusu ve sabah namazı.	13:45 Paydos.
7:00 Tabip muayenesi.	14:00 Talim.
8:30 Hazırlık.	16:00 Paydos ve namaz.
9:00 Tedrisat-ı Sıhhiyye.	17:00 Yemek ve akşam namazı.
11:00 Paydos	18:00 Ders müzâkeresi.
11:15 Öğle Taamı.	19:30 Paydos ve yatsı namazı.
12:00 Öğle Namazı.	

Tablo 3; Selimiye Kışlası Programı⁴⁰⁶

Programa ilişkin verilen talimatnâmeğe göre ise;

- *“Zevâli sekiz buçukta yat borusu.*
- *Bu cetvel emri ahire kadar tatbik olunacaktır.*
- *Eykat cetvelini borusuz olarak nöbetçi bölük kumandanı temin edecektir.*
- *Ahir hidematını iaşe zâbiti temin edecektir.*
- *Cumartesi Ordu Teşkilatı ve terbiye-i askeriyye hendese müsahaları dersleri-Pazar tedrisatı sıhhiyye-Pazar ertesi akaidi diniye, Salı tatbikat-ı askerî, hava müsaade etmezse tedrisât-ı sıhhiye,*
- *Çarşamba ceza ve dahiliyye kanunnâmesi (amali erbaa dersleri) Perşembe tedrisatı sıhhiye,*
- *Pazartesi günleri akşam talimleri yerine çamaşır ve yoklama (işbu günlerde hep sıhhiyye tarafından efrad muayenesi) icra olunur.*

⁴⁰⁶ATASE, BDH, 2010-590.

- *Cuma istirahati umumîdir. Yalnız nöbetçi tabip ve bölük kumandanları bulunurlar.*⁴⁰⁷ Yapılacak her türlü faaliyet ince ayrıntısına kadar programlanmış, kat'i surette uygulanması emredilmiştir.

Kışlaların disiplini ve askerlerin şartlarının iyileştirilmesine yönelik olarak yapılan programlar ve düzenlemelerin yanı sıra kışlaların mevcut şartlarının iyileştirilmesine yönelik de denetlemeler yapıldı ve rapor edildi. Bu kapsamda hazırlanan örnek bir kışla binası teftiş raporuna göre; “Çatısı kiremidi mevcut olup tamire muhtaçtır duvarları kısmen harap siva badanasız. Çerçevesi, kapıları noksan. Düşme yok, tavan harap durumdadır. Duvarları kırmızı boya ile kalem yürütülmüş kısımların yakın zamanda tamir edilmiş olduğu anlaşılakta ise de yine haricî ve dâhilî siva ve badanaya muhtaçtır. İrtifâları üç buçuk dört metredir duvarları dolma olarak yapılmıştır yalnız orta mahaldeki üst katta zabitan dairesi yağlı boya ile tavan ve kapıları telvîn edilmiş oldukça muntazamdır. Kışlanın her bir tarafı zemin ile beraber olup...Dahilinde iki tarafta mevcut olup orta mahalleri duvar kadar iş bu dahî tamire muhtaçtır iş bu ahırlar ve ufak tefek barakalar mevcut ise de harâb bir haldedir.”⁴⁰⁸

Raporda görüldüğü üzere mevcut kışlanın durumu son derece kötüdür. Ordu merkezlerindeki ana karargâhlarda bulunan kışlaların haricindekilerin durumunun iyi durumda olmadığı açıktır. Gelen teftiş raporlarına göre kışlaların eksikliklerinin tamamlanması için çalışmalar başlatılmıştır.

Ordunun eğitim eksikliği üzerine de çalışmalar yapıldı. Özellikle ordu ve kolordu bazında tatbikat ve eğitim eksikliği vardı. Bu soruna yönelik olarak ordunun harp kabiliyetini arttırmak için yapılacak manevraların daha esaslı uygulanması gerçek faydalarının sağlanması maksadıyla, 1914 yılı başında bir talimat hazırlanıp uygulamaya geçildi. Bu talimata göre, manevraların tümen, kolordu ve ordu manevralar şeklinde düzenlenmesi gerekiyordu. Diğer üzerinde durulan husus ordunun lojistik durumu olmuştur. Balkan savaşlarında Osmanlı ordusu tam bir lojistik facia yaşamıştı. İstanbul'dan 100 km. ötedeki cephelerin bile ikmalini düzgün bir şekilde sağlayamamıştı. Askerî cephaneler cepheye ulaştırılmadan ordu dağılmış, cephane kullanılmadan düşman kuvvetlerinin eline geçmişti. Ayrıca hasta ve mecruh askerlere yeterince sıhhî

⁴⁰⁷ ATASE, Birinci Dünya Harbi, 440, 6-5.

⁴⁰⁸ BOA., DH., MB.,148-120.

hizmet sunulamamış, salgın hastalıkların da artması ile birlikte asker kaybı da artmıştı. Dönemin kurmayları facianın farkındaydı. Ali İhsan Sabis, ordunun lojistik ve ikmalinin işlevsel olması gerektiğini 1904 Rus-Japon Savaşını örnek göstererek açıklamaktadır. Şöyle ki, “1904’ de vuku bulan Rus-Japon harbinde, Japonların iyi yetiştirilmiş orduları ile büyük Rusya’ya galip geldikleri görülür. Fakat burada Rusya askerinin, zabitlerinin ve kumandanlarının iktidarsızlığı yüzünden mağlup olmamıştır; çünkü Rusya’nın insan vesair membarının çokluğu, ordunun iktidarsızlığını telafi edebilirdi. Bu harpte Rusya’yi mağlup eden esaslı sebep mühim insan vesaire membarından istifade ederek çıkarabileceği büyük kuvvetleri uzak şarktaki darülharbe göndermemesi, Sibiryâ demiryolunun bu sevkiyata kâfi gelmemesiydi. Mevcut tek hatlı demiryolu, gerek hattın pek uzun olması, gerek müteharrik malzeme noksanlığı hasebiyle iyi bir randıman veremiyordu. Bu hat, yüzbinlerce askerin yiyecek cephane vesaire noksanını bile nakle kâfi değildi. Bunun için bu demiryoluna güvenerek Mançurî darülharbine, Japonları mağlup edecek derecede, kuvvetli ordular sevki imkânsızdı.”⁴⁰⁹ Ali İhsan Sabis’e göre Osmanlı ordusunun önünde Rus-Japon Savaşı gibi bir örnek vardı. Fakat Balkan Savaşlarından önce dönemin Genelkurmayı bu yakın örnekten ders çıkaramamıştı. Genç subayların yetki gücü olan makamlara atanmasıyla birlikte bu husus da göz önüne alınarak ordunun lojistik teşkilatı da gözden geçirildi. Lojistik hizmetlerin her daim savaşa hazır olması ve Balkan Savaşlarında yaşanan sıkıntıların tekrar yaşanmaması için Menzil Müfettişliğine bağlı Depo ve İstasyon Kumandanlıkları teşkil edildi ve düzenlendi.⁴¹⁰ Ordunun her türlü ihtiyacı Harbiye Nezareti Genel Levazımat Başkanlığına bağlı Ordu Menzil Müfettiş-i Umumiliği tarafından yürütülecekti. Bu kurumlar ordu için üretildiği yerlerden gıda satın alma ve seferde kullanılmak üzere süttozu, sabun, şeker, çay, kuru üzüm, konserve vb. uzun süre dayanabilecek gıda ihtiyaçlarının birliklere gönderilmesi sağlanacaktı. Menzil Umum Müfettişliği altında Menzil Hat Komutanlıkları ordu bölgelerindeki tüm istasyon, asker toplama noktaları, demiryolları, farklı kolordular ve birlikler arasında iletişimin sağlanması ile görevliydi. Bu hatların inşası ve bakımı için lüzumlu olan levazım ve işçi herbir kolordu tarafından yine doğrudan her bir bölgeden temin edilmesi için Tekâlif-i Harbiye Komisyonları kuruldu.⁴¹¹ O dönem için binek hayvanları lojistik için son derece hayati bir unsurdu.

⁴⁰⁹ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım, Birinci Cihan Harbi**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, c.I. s.92.

⁴¹⁰ **ATASE**, BDH., 440-15.

⁴¹¹ Shaw, **a.g.e.**, s.134.

Osmanlı ordusunun binek ve yük hayvanları ihtiyacından dolayı hayvan ihracatı tüm imparatorluk genelinde yasaklandı. Kelkit ve Şiran gibi Anadolu'daki birkaç noktada ordu için hayvan depoları ve çiftlikleri kuruldu.⁴¹²

3.3. Askerî Okullara Yönelik Düzenlemeler

Bir diğer önemli çalışma ise ordunun rütbeli personel kaynağı askerî okullara yönelik yapıldı. 1909 Tasfiye-i Rütbe Kanunu ile ordudan birçok alaylı personel atılmıştı. 1910 yılında yapılan düzenlemeler ile erlerin ve alaylı personelin sınıf değişikliği yapmasının ve yükselmesinin önü kesilmişti. Balkan Harbinden sonra da yapılan tasfiyeler kapsamında yine birçok alaylı personel ordudan ihraç edildi veya emekliye ayrıldı. İttihatçılar ordunun harp okulu mensubu genç subaylar elinde yükseleceğine inanıyordu. Askerî okullar Balkan savaşları boyunca eğitime ara vermek zorunda kalmıştı. Barış Antlaşması imzalanmasını müteakip derhal askerî okullarda düzenlemelere gidildi.

1909'a kadar Mekâtib-i Askeriye Nezaretine bağlı olan askerî okullar, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra 14 Nisan 1914'de Osmanlı ordu eğitim sistemi merkezileştirilip yeniden düzenlenerek 1, 6, 10. Kolorduların emrinde İstanbul, Erzurum ve Halep'teki 1., 2., ve 3. Ordu teftiş kurullarında merkezileştirilip üç eğitim merkezi oluşturuldu.⁴¹³ O zamana kadar Terbiye ve Tedrisat Umum Müfettişliği emrinde bulunan Harp Okulları yeniden kurulan Askerî Mektepler Umum Müdürlüğü'ne bağlandı ve Terbiye ve Tedrisat Umum Müfettişliği lâğvedildi.⁴¹⁴ Askerî Okullar Umum Müdürlüğü bünyesinde Harp Okulları, Askerî İdadiler, Askerî Rüştîyeler, astsubay yetişme amacıyla kurulan Küçük Zâbitan Mektepleri bulunmaktaydı. Ordunun askeri hekim ihtiyacını karşılayan Askerî Tıbbiye Okulu ise 1909 yılında çıkarılan kanun ile Tıp Fakültesine bağlanmıştı ve statüsünde değişiklik olmadı. Askerî Mektepler Umum Müdürlüğü görevine Alman askerî ıslah heyetinden Kaimmakam Back Fon Eclich atandı. Askerî okullara yönelik olarak yapılan ıslahatlar hiyerarşik olarak incelendiğinde; Askeri idadilere öğrenci yetişmek amacıyla kurulan ve kökeni 1845 yılına kadar uzanan askerî rüştîyelerin sayısı özellikle II. Abdülhamid döneminde ülkenin birçok yerinde

⁴¹² BOA., BBA-DH.ID-100-7., Shaw, a.g.e., s.135.

⁴¹³ Shaw, a.g.e., s.128.

⁴¹⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920, Genelkurmay Basımevi, III. Cilt 6. Kısım, s.257.

yaygınlaştı.⁴¹⁵ Normal rüştiyeler ile kıyaslandığında çok daha iyi şartlar ve daha kalifiye eğitim verdiğinden bu okullara rağbet de fazlaydı.

I. Ordu Bölgesinde merkez İstanbul olmak üzere Bursa Kastamonu, II. Ordu Bölgesi Merkez Edirne, III. Ordu, merkez Selanik olmak üzere Manastır, Üsküp, İşkodra, 4. Ordu bölgesi, merkez Erzincan, Erzurum, Harput, Sivas, Bitlis, Diyarbakır, Van ve Trabzon, 5. Ordu bölgesinde, merkez Şam olmak üzere, Halep, Beyrut, 6.Kolordu bölgesinde merkez Bağdat, Süleymaniye, bağımsız 7.Kolordu bölgesinde San'a, Taiz ve Ebha, bağımsız Trablus Tümeninde de askerî rüştiyeler bulunmaktaydı.⁴¹⁶ Her askerî rüştiye kolağası (yüzbaşı) rütbesinde müdürler tarafından yönetilmekteydi.

Haftalık Ders Sayısı	1.Sınıf Dersleri	2.sınıf Dersleri	Haftalık Ders Sayısı	3.sınıf Dersleri
	Ulûm-1 diniyye	Ulûm-1 Diniyye		Ulûm-1 Diniyye
	Kuran-1 Kerim	Sarf-1 Arabî		Nahv-i Arabî
	Kısas-1 Enbiya	Fârisî		Fârisî
	Lisân-1 osmânî	Lisân-1 Osmânî		Lisân-1 Osmânî
	İmla	İmla		İmla
	Hesap	Hesap		Hesap
	Kıraat-i Osmaniye	Fransızca		Fransızca
	Hatt-1 Osmânî	Muhtasar Coğrafya		Coğrafya-yı Umum
	Resim	Hatt-1 Türkî		Tarihi Osmânî
	Tâlim	Hatt-1 Fransevî		Hendese

⁴¹⁵ 1875 yılında İstanbul'da Soğuk Çeşme, Gülhane, Koca Mustafa Paşa, Fatih, Hasköy, Kasım Paşa, Beşiktaş, Üsküdar, Paşa Kapısı, Toptaşı rüştiyeleri açılmıştır. Taşrada da bu okullardan gerektiği kadar açılmasına girişilmiş ve örnek okula giriş şartlar Bosna, Erzurum, Bağdat kentlerinde birer idadi okulu açılmıştır. **Bkz.** Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafet-i Askeriyesi**, TTK Yayınları, Ankara, 2010.

⁴¹⁶ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920**, Genelkurmay Basımevi, III. Cilt 6. Kısım, Ankara, 1971, s. 415.

		Resim		Resim
		Tâlim		Tâlim

Tablo 4; 12 Mart 1914 tarihli Şam Askerî Rüştîyesi Ders Programı⁴¹⁷

“Esâmi-i muallimin; Arabî muallimi ilmiyeden Mehmet Efendi, Arabî muallimi ilmiyeden Ali Rıza efendi, Resim muallimi Yüzbaşı Abdülhamid Efendi, Coğrafya muallimi Bekir Efendi, Fransızca muallimi Şükrü Efendi, Riyaziye muallimi (münhal)⁴¹⁸, Lisân-ı Osmânî Mülkiyeden Nesip Bey, Lisân-ı Osmânî muallimi münhal, Kurân-ı Kerim muallimi mülkiyeden Necati Efendi, Hüsn-ü Hat muallim vekili mülkiyeden Musa Efendi”⁴¹⁹ Askerî Rüşdiye'nin bulunmuş olduğu bölgeden dolayı Farsça ve Arapça derslerin yanında dönemin lingua francası Fransızca da temel düzeyde öğretilmekteydi. Ayrıca 1913 yılından itibaren coğrafya, tarih ve tâlim derslerinin sayısı artırıldı.

Askerî idadiler ise her ordu merkezinde üçer sınıflı olarak bulunmaktaydı. 1914 yılında çıkarılan padişah iradesi ile ders programları yine Alman askerî ıslah heyetinin etkisi ile değiştirildi. Eğitim başlangıç dönemi eylül ayı olması kararlaştırıldı. Askerî tâlime yönelik derslerin sayısı artırıldı. Üçüncü sınıf bitirildikten sonra zâbit namzeti sıfatıyla orduda bir nevi staj mahiyetinde altı ay eğitim gördükten sonra Harp okuluna girmeleri kararlaştırıldı. Ayrıca muhtelif sınıflara seçilmeleri idadi müdürlerinin teklifi ve Harp Okulu Müdürünün yetkisine bırakıldı. İdadî mezunlarının kıta hizmetlerini ordu müfettişliklerinde bulunan numune alaylarında yapmaları kararlaştırıldı. Kuleli, Erzincan, Edirne askerî idadi öğrencilerinden piyade sınıfına ayrılanlar buldukları piyade alaylarında diğer branşlara ayrılanlar ise İstanbul'daki sınıf okullarında kıta hizmeti görmeleri kararlaştırıldı. Şam ve Bağdat askeri idadilerinden mezun olan subay namzetlerinin tüm sınıflarının İstanbul'da kıta hizmeti görmesi kararlaştırıldı. Kıtalarında 6-7 aylık eğitimini tamamlayanlar Nisan ayında Harp okuluna alınmaları kararlaştırıldı.

Alman askeri ıslah heyetinin gelmesi ile birlikte Harp Okula giriş şartları ve ders programında ıslahatlar yapıldı. 1908'e kadar dörder yıllık olarak eğitim veren Mekteb-i Harbiye Meşrutiyet'in ilanından sonra iki yıl eğitim vermesi kararlaştırıldı ve askerî sınıf

⁴¹⁷ BOA., MF. İBT., 492-5.

⁴¹⁸ Dersin hocası yok.

⁴¹⁹ BOA., MF., İBT., 492-5.

okulların sayısı artırıldı. Bu okullara çoğunlukla Alman eğitimci ve öğretmen personel atanmıştır. İdarî açıdan ise buldukları kolordu idarelerine bağlanmıştır.⁴²⁰

Erkân-ı Harbiye Umum Riyaseti İkinci Başkanlığına Bağlı	Harp Okulu General ve Üstsubay Talimgâhı Levazım Okulu
1. Kolordu Kurmay Başkanlığına Bağlı	Piyade Atış Okulu İstanbul Piyade Subay Talimgâhı
6. Kolordu Kurmay Başkanlığına Bağlı	Halep Piyade Subay Talimgâhı Halep Astsubay Okulu
6. Kolordu Kurmay Başkanlığına Bağlı	Halep Piyade Subay Talimgâhı
9. Kolordu Kurmay Başkanlığına Bağlı	Erzincan Piyade Subay Talimgâhı Erzincan Piyade Astsubay Talimgâhı
Harp Okulları Umumî Müdürlüğü'ne Bağlı	Harp Okulları (Harp Okulu Topçu Okulu) Askerî Liseler Askerî Rüştüyeler
Süvari Umum Müfettişliğine Bağlı	Süvari Tatbikat ve Binicilik Okulu Süvari Astsubay Okulu
Sahra Topçu Umum Müfettişliğine Bağlı	Sahra Topçu Atış Okulu Sahra Topçu Astsubay Okulu
Ağır Topçu Umum Müfettişliği Bağlı	Ağır Topçu Atış Okulu Ağır Topçu Astsubay Okulu
Ulaştırma Umum Müfettişliğine Bağlı	Ulaştırma Okulu ⁴²¹

Tablo 5; Sınıf Okulları ve Bağlı Olduğu Birimler. Sınıf Okullarının talimlerinin düzene koyulması için nizamnâmeler düzenlendi.⁴²²

Balkan Harbi sırasında harp okulunda ders veren bazı öğretmen subaylarla öğrencilerin cepheye gitmesi, Harp Okulunda derslerin aksamasına yol açtı. 1912'de Harp Okulu'na giriş imtihanı yapılamadığı için son sınıf öğrencileri subay olamadılar. Ayrıca okul yeni eğitim yılına iki birime ayrılan birinci sınıflarla başlamak durumunda kaldı. Bu durum, Harp Okullarında son derece önemli bir durum olan kıdem meselesinde sorun çıkmasına neden oldu. Harbiye birinci sınıf öğrencilerinin şikâyetlerini çözüme kavuşturmak için bir dizi tedbirler alındı. Yapılan düzenlemeye göre, birinci sınıfa başlayanlar eğitimlerine devam edeceklerdi. Daha önce Harbiye'ye giren fakat eğitimi yarıda kalan kıdemli öğrenciler ise yine birinci sınıflar ile eğitime devam edecek fakat hızlandırılmış eğitime

⁴²⁰ Cemal Akbay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları, Harbe Girişi**, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara, 2014, s. 334.

⁴²¹ BOA., Şura-yı Devlet, 655-19.

⁴²² Aynı belge.

tâbi tutularak “zâbit vekili” sıfatıyla orduya katılacaklardı. Ayrıca alınan yeni bir kararla idâdî mezunları Harbiye’ye gelmeden önce altı aylık periyodlar halinde kıtalarda er eğitimi görecektir. Ancak bu düzenlemeler uygulanmaya başlanmadan önce Osmanlı İmparatorluğu savaşın eşiğine gelmiş ve seferberlik ilân edilmişti. Birçok askerî birlikte subay kadroları boştu. Kadroları doldurmak için bizi tedbirler alındı. Bunlardan en önemlisi boş kadrolara yönelik subay ihtiyacının karşılanması için bir nizamnâme çıkarıldı. “Mekâtib-i Harbiyye’den Yetiştirilecek Zâbitan Hakkında Nizamnâme” başlığını taşıyan bu nizamnâmeye göre son sınıftaki Harbiye öğrencileri Temmuz 1914’te subay olarak kıtalarında göreve başlayacaktı.⁴²³ Birinci sınıfta on altı ay eğitim görmüş olan öğrenciler, son sınıf derslerini de kapsayan hızlı eğitimden sonra Ağustos 1914’te sınava tâbi tutulup aynı yılın eğitim başlangıç dönemi olan eylül ayında, birinci sınıfın beş ay eğitimini tamamlamış Harbiyeliler ise celb ve birliklere katılış ayı olan Mart ayında (1915) zâbit vekili olarak orduya katılacaklardı.⁴²⁴ Fakat bu uygulamaya geçildiği esnada Umumî Harp patlak verdiğinden birinci sınıfın kıdemsiz öğrencileri de kıdemsiz asteğmen olarak mezun edilip Harbiye Mektebi kapatıldı (4 Ağustos 1914).

Savaşın başlamasını müteakip Pangaltı’daki Harbiye binası yedek subay adayları için tâlimgâh yapıldı. Fakat daha sonra binanın hastahane olarak kullanılmasına karar verilmesi üzerine tâlimgâh, Maltepe’deki Piyade Atış Okulu’na taşındı. Maltepe İhtiyat Zâbit Namzetleri Tâlimgâhı adı verilen bu kurum, savaş süresince yedek subayların eğitim gördükleri bir merkez oldu.⁴²⁵ Kurmay subay yetiştirmek Prusya askerî sistemi için son derece önemliydi. 1882’de gelen Alman askerî islah heyetinin de teşvikleri ile kurmay eğitime önem gösterilmeye başlandı. Harp Okullarından derece ile mezun olan subaylar harp akademisinde iyi bir kurmay eğitime tâbi tutuluyordu. II. Meşrutiyet’in ilanında ön planda olan genç kurmay subaylar olduğu için Erkân-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) doğrudan Genelkurmay’a bağlandı.

3.4.Alman Askerî İslah Heyeti (1913 Tarihli Liman Von Sanders Heyeti)

1877-78 Savaşında alınan yenilgiden sonra Osmanlı ordusu yeniden yapılanma sürecine girilmiş ve Alman askerî islah heyetinden yararlanmıştı. Balkan Savaşlarında küçük Balkan devletlerine karşı alınan utanç verici yenilgiden sonra yine Alman askerî

⁴²³ BOA, A.İDVN. MKL., 57-63.

⁴²⁴ BOA, A.İDVN. MKL., 57-63.

⁴²⁵ Abdülkadir Özcan, “Harbiye”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1997, c. 16.,115-119.

heyetine başvurulması gündeme geldi. Bilhassa Mahmut Şevket Paşa'nın Sadrazamlığı ve Harbiye Nazırlığı zamanında doğan bu fikir etrafındaki siyasî temaslar Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa zamanında gerçekleştirilmiştir. Siyasî gelişmelerden dolayı Almanya'dan askerî yardım alınması uzun süreden beri gündemdeydi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Ahmet İzzet Paşa da olağanüstü yetkiler verilmemek şartı ile bir Alman ıslah heyetinin gelmesine sıcak bakıyordu.⁴²⁶ Uğranılan bozgun sonrasında genç subaylar Osmanlı askerî sistemini her yönü ile değerlendirmeye, tartışmaya ve nerede hata yapıldığı arayışına düşmüştü.⁴²⁷ Osmanlı Genelkurmayının önünde Yunanistan'da birkaç sene önce göreve başlamış olan Fransız Askerî Yardım Misyonu örneği vardı. Fransız General Joseph-Paul Eydoux'un başında bulunduğu 13 subaydan müteşekkil Fransız askerî misyonu kısa süre içinde Yunan Ordusu'nun teşkilat yapısını ve sitemini baştan aşağı değiştirmiş, Yunan ordusunu da siyasî çekişmelerin dışında tutmayı başarmıştı. Yunan ordusunun bu sayede Balkan Savaşlarında başarıya ulaştığı o dönemde Osmanlı kamuoyu ve özellikle askerî çevrelerince yaygın kabul gören bir görüştü.⁴²⁸ Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Başkanlığı, bir yandan Kara Ordusu'nun düzeltilmesi için çabalar harcarken öte yandan da hükümet bir Alman Askerî Islâh Heyeti'nin Türkiye'ye getirilmesi için Almanya ile temasları sıklaştırmaktaydı. Görüşmelere Osmanlı-Alman ilişkilerinin Alman devlet adamlarınca tartışıldığı bir dönemde başlandı. Osmanlı ordusunun Balkan Savaşlarındaki performansı diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da bir şok etkisi yaratmıştı. Alman makamlarınca hem Osmanlı Devleti'nin parçalanması halinde Alman menfaatlerinin nasıl korunacağı tartışılırken diğer taraftan da Osmanlı Ordusu'na şimdiye kadar yapılan yardım ve yatırım sorgulanmaktaydı.⁴²⁹ Çünkü Almanların başta Bağdat ve Hicaz demiryolları üzerinde olmak üzere birçok yatırımı bulunmaktaydı.⁴³⁰ Alman Genelkurmayı uzunca sayılabilecek bir süreden beri Türk ordusunda Alman danışmanlar bulunduğundan Balkan Savaşlarının neticesinden dolayı Alman Ordusu'nun itibarının sarsıldığı

⁴²⁶ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç, Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, c.I, s. 157-158.

⁴²⁷ Uyar, a.g.m., s. 29-84.

⁴²⁸ Robert J. Kerner, "The Mission of Liman Von Sanders I: Its Origins", **The Slavonic Review**, vol 6, 1927, p-12-27.

⁴²⁹ Uyar, a.g.m., s. 29-84.

⁴³⁰ Almanya, 1880'lerden beri Osmanlı devletini silah yardımları ve askeri eğitim faaliyetleriyle destekledi. Bunların dışında Almanya'nın Osmanlı'daki en büyük yatırımı, Bağdat demiryolunun finansmanı ve yapımı oldu. Bu projede Almanların ve Türklerin çıkarları örtüştüğü için Bağdat demiryolunun yapılmasına beraber karar verildi. Demiryolu, Almanya'yı emperyalist hedeflerine ulaştıracak ve Osmanlı devletine de ekonomik kalkınma sağlayacaktı. **Bkz.** Altan Alperen, "Bağdat Demiryolu: Siyasal Sonuçları Olan Bir Türk-Alman Demiryolu Projesi", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, sayı 19, İstanbul, 2018., s.1-22.

görüşünde iken Alman Dışişleri ise Osmanlı'ya yapılan askerî yatırımların Almanya için geri dönüşü olmayan büyük bir hata olduğu görüşündeydi.⁴³¹

İlk Alman askerî misyonu ile ilgili girişimler İttihatçılar 23 Ocak darbesini yapmadan daha önce Kâmil Paşa hükümeti zamanında yapılmıştı. Hariciye Nazırı G. Noradunkyan Efendi 2 Ocak 1913'te Almanya Büyükelçisi Hans Von Wangenheim vasıtasıyla Osmanlı hükümetinin isteğini iletmişti.⁴³² Daha sonra Mahmut Şevket Paşa'nın Sadrazam ve Harbiye Nazırlığı döneminde yapılan görüşmeler olumlu sonuç vermişti. Mahmut Şevket Paşa'ya göre ordunun hızlıca siyasetten uzaklaştırılıp asli işine dönmesi gerekiyordu. Bunun yolu da Yunan ordusu örneğinde görüldüğü gibi Alman askerî ıslah heyetinden geçiyordu. Mahmud Şevket Paşa'ya göre Türk ordusunu Alman harp usulünden döndürülmesi zordu. Çünkü otuz yıldan beri orduda Alman öğretmenler ders vermiş, zâbitan heyeti Alman usulüne göre terbiye edilmişti.⁴³³ Şimdi bunu değiştirmek hem çok zor hem de vakit kayıydı. Alman İmparatoru. II. Wilhelm Osmanlı'nın bu arzularını uygun görerek Türkiye'ye bir ıslah heyetinin gönderilmesine kesin surette karar vermişti.⁴³⁴ Avrupa'daki siyâsî gelişmeler nedeniyle Osmanlı'ya askerî heyet gönderilmesinin pek çok itiraza rağmen ki Alman Genelkurmayından da bu ittifak için olumsuz sesler yükseliyordu. Osmanlı devlet yöneticilerinin talepleri ve Osmanlı ordusuna yapılacak olan askerî yardımlar Alman Genelkurmayınca faydadan çok yük oluşturacağı görüşündeydiler. Bu görüşlerinde Balkan Savaşlarında Osmanlı ordusunun göstermiş olduğu kötü performans etkili oldu. Fakat Alman sivil bürokrasisinde Osmanlı ordusu yapılacak takviyelerle Rus ilerleyişini durdurabileceği en azından uzun süre meşgul edebileceği kanaati güç kazandı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının Alman menfaatlerine uymadığı herkesçe hem fikir olunan bir konuydu.⁴³⁵ Ayrıca önerinin geri çevrildiği takdirde Bâb-ı Âli'nin gerek duyduğu reformcuları başka devletlerden sağlaması tehlikesi vardı.⁴³⁶ Osmanlı İmparatorluğu ve

⁴³¹ Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, çev. Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 17-18.

⁴³² Kerner, a.g.m., s. 12-27.

⁴³³ Cemal Paşa, **Hatıralar, İttihat ve Terakkî, I. Dünya Savaşı Anıları**, yay. haz. Behçet Cemal, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s.87.

⁴³⁴ II. Wilhelm Almanya'nın gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak İngiltere'yi görmektedir. Sosyolog danışmanı Openheim'ında etkisi ile Wilhelm, bu engeli ancak İngiliz sömürgeleri altında yaşayan Müslüman halkı kıskırtmakla ortadan kaldırılabileceğine inanmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan temaslar kapsamında üç defa gezi düzenlenmiş bu gezilerden birisinde Kudüs'ü de ziyaret edilerek Müslümanlara olumlu mesajlar verilmiştir. Bkz. Mustafa Çolak, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

⁴³⁵ Uyar, a.g.m., s. 29-84.

⁴³⁶ Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, çev. Örgün Uğurlu, Yeni Gün Yayınları, İstanbul, 1999, c.I., s.10.

Almanya arasındaki nihai sözleşme 27 Ekim 1913'te imzalandı. Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa her ne kadar ıslah heyetinin gelişine taraftar olsa da Alman heyetine verilen geniş yetkilerden dolayı tepkili olduğundan sözleşmeyi Bahriye Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa imzaladı.

Heyet başkanı olarak Alman ordusunun en kıdemli tümen komutanlarından biri, Kassel'deki 22. Tümenin Komutanı⁴³⁷ Otto Liman Von Sanders seçilmişti. Kırkbir subaydan oluşan Liman Von Sanders heyeti 22 Aralık 1913'te İstanbul'a vardılar.⁴³⁸ Mahmud Şevket Paşa'ya yapılan suikast sonrası İstanbul sıkıyönetim Komutanı ve I. Kolordu Komutanı Cemal Bey'di ve bu sıfatla aynı zamanda sıkıyönetim komutanıydı. Liman Paşa'nın Türkiye'ye gelişinden iki gün sonra Cemal Bey Kolordu Komutanlığından çekildi ve tabii sıkıyönetim komutanlığının da bir Alman generaline verilmesi olanaksız olduğundan Merkez Kumandanlığına Miralay Faik Bey getirildi.⁴³⁹ Alman Genelkurmayınca ilk olarak İstanbul'da bulunan Askerî Ataşe Von Stempel de dahil olmak üzere yedi Prusyalı subay ve bir Prusyalı Levazım Binbaşısı; ayrıca, Bavyeralı bir Tabip Binbaşı ve Saksonyalı bir Topçu subayının gönderilmesi saptanmıştı. Osmanlı Genelkurmayınca da 13 Aralık 1913 tarihli irade-i seniyyeye göre Alman personelin yeni rütbeleri ve görev yerleri birliklere tabloda görüldüğü üzere tebliğ edilmişti.⁴⁴⁰

Mahallî Memuriyetleri	Terfik Edileceği Rütbe	İsmi
Birinci Kolordu Fırka Kumandanı	Mirlivalı	Miralay Bronzart Von Şelendorf
Birinci Kolordu Fırka Kumandanı	İstihkam Mirlivalı	Miralay Hobart
Heyet-i Islâhiye-i Askeriye Erkân-ı Harbiye'si	Erkân-ı Harp Kaimmakamı	Binbaşı Von Stempel
Heyet-i Islâhiye-i Askeriye Erkân-ı Harbiye'si	Piyade Binbaşı	Yüzbaşı Von
Heyet-i Islâhiye-i Askeriye Riyasetine	Süvari Yüzbaşı	Mülazım Mülhman
Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesi	Erkân-ı Harp Kaimmakamı	Binbaşı Perine Von Thauvenay
Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesi	Erkân-ı Harp Kaimmakamı	Binbaşı Von Kaldeman

⁴³⁷ Sanders, a.g.e s.9.

⁴³⁸ BOA., MV. 232-9.

⁴³⁹ Cemal Paşa, a.g.e s.89.

⁴⁴⁰ BOA., İ.HB.147-50.

Levazım Mektebi'ne	Piyade Kaimmakamlığına	Levazım Binbaşı Burhadri
Harbiye Nezareti'ne	Tabip Kaimmakamlığına	Bavyera Şubesinde Tabip Binbaşı.....?
Harbiye Nezareti'ne	Topçu Kaimmakamlığına	Saksonya Şubesinde Binbaşı Nikolay

Tablo 6; Alman Askerî Heyetinin Osmanlı Ordusundaki Görev Birimleri ve Yeni Rütbeleri.

Yayınlanan padişah iradesiyle Ferik rütbesini alan Liman Paşa ile sözleşme beş yıl için yapılmıştır. Sözleşmeye göre irade bütün hak ve yetkileriyle Askerî Heyetin Başkanlığı'na getirilmiş bulunduğunu ve bu sürede I. Kolordu'nun Komutanlığı'nı da üzerine alacağını saptıyordu. Aynı zamanda Şûra-yı Askerî (Yüksek Askerî Şûra) üyesi olacaktı⁴⁴¹ ve kararlar her ne kadar oy çoğunluğuyla alınıyorsa da disiplin, yükseltme, ödüllendirme ve cezalandırma, teşkilat, reorganizasyon, eğitim ve tatbikat, silahlanma, giyim kuşam, iaşe ve ikmal, sihiye, veteriner ve hayvan ikmal, asker alma ve kura çekme, seferberlik hazırlıkları ve tahkimat, istatistik, demiryolu, telefon ve telgraf, ulaştırma, uçak ve balon sistemi konularında Liman Paşa'nın oyu öncelikle dikkate alınacaktı. General, bütün askerî okulların öğretim birliklerinin, Numune Alaylarının ve Talimgâhların ve Osmanlı İmparatorluğu Ordusunda bulunan bütün yabancı subayların da doğrudan doğruya amiri olacaktı. İstisna olarak yabancı subayların, Türk subaylarının amiri olması gereken birliklerde hizmet ilişkileri, özel surette düzenlenecekti.⁴⁴² Alman subaylar sözleşme gereği ülkelerinde buldukları rütbelerden terfi ederek Osmanlı ordusunda göreve başlayacaklardı.

21 Şubat 1914 tarihli istihdam edilecek Alman askerlerine dair Sadrazam Said Halim Paşa tarafından imzalı örnek irâde-i seniye'ye göre Alman Islah Heyeti'ne katılacak olan personelin atama emri şu şekilde verilmişti; "*Liman Von Sanders Paşa hazretleri tarafından bu kere de celb ve tayinine lüzum görülen Alman zabitanın esamilere terfi edilecekleri rütbeleri ve tayin olunacakları memuriyetleri tekrar tanzim kılınan kararnâmelerin takdim olunmuş olunacak atamaya haiz oldukları rütbeye nazaran bir*

⁴⁴¹ Şûra-yı Askerî daha sonra ilga edildi.

⁴⁴² BOA., BEO, 4226-316916., Wallach, a.g.e., s.113.

*derece terfii rütbelerine dair irade-i seniyye...*⁴⁴³ Belgede belirtilen hususlar ışığında Alman subaylar ve yeni rütbeleri tabloda sunulmuştur.

Mahallî Memuriyetleri	Terfik Edilen Rütbe	İsmi ve Önceki Rütbesi
Piyade Endaht Mektebi Kumandanlığına	Miralay	Kaymakam Von Sodestern
8.Alay Kumandanlığına	Kaimmakam	Binbaşı Şitange
Şimendifer Teşkilatına	Kaimmakam	<u>Binbaşı Gobel</u>
Edirne Mevkii Müstahkemi İstihkam Zabıtlığına	Binbaşı	<u>Yüzbaşı Von Şitazevski</u>
Erkân-1 Harbiye Mektebi Kumandanlığına	Binbaşı	<u>Yüzbaşı Aleret (Ekeret)</u>
Erkân-1 Harbiye Mektebi Kumandanlığına	Binbaşı	Yüzbaşı Dunke (Lange)
Harbiye Nezaretine	Yüzbaşı	Levazım Memuru Şitark

Tablo 7; Alman Askerî Heyetinin Osmanlı Ordusundaki Görev Birimleri ve Yeni Rütbeleri.

*“Almanya Ordusu zâbitanından olup bu kere hizmet-i devlete kabul edilmiş olan balâda esamisi muharrer olan muhtelif rütbede yedi zabitan, esamileri hizmetindeki rütbelere terfian intihab oldukları mahallere memur edilmişlerdir. İşbu irade-i seniyyenin icrasına harbiye nezareti memurdur.”*⁴⁴⁴ Alman askerî heyeti 1913 yılından itibaren Umumî Harbin bitişine kadar örnekte olduğu gibi ihtiyaç durumuna göre gruplar halinde kıtalarına katılış yapmışlardır.

Liman Paşa'nın emrinde bulunan ve eğitim kurumlarında görevli Osmanlı subayları ancak onun kabulü halinde değiştirilebilecekti. Almanya'ya eğitime gönderilecek Osmanlı subaylarını da o seçecekti. Terfi imtihanları için gerekli programlar heyet başkanı tarafından düzenlenecekti. Alman Askeri Heyeti'nin Başkanı; birlikleri, tahkimli yerleri, demiryollarını ve diğer ulaştırma araçlarını, garnizonları denetleme hakkına sahipti. Harekâtı, denetlemeleri ve hizmetini gizli tutmakla yükümlüydü. Bütün kurmay subayların kuramsal eğitimlerini ve bu eğitimin devamını üzerine almış ve bir kolordu komutanının bütün ceza yetkilerine sahip olmuştu.

⁴⁴³ BOA., İ.HB.H-25-03-15436, Osmanlı ordusu için yeniden celb edilecek Alman zabitanı hususu.

⁴⁴⁴ BOA., İ.HB.H. a.g.b.

Alman bir subayın İstanbul'daki I. Kolordu'nun başına geçmesi özellikle Rusya nezdinden infiale neden oldu ve bir diplomatik kriz patlak verdi. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'a göre Alman bir generalinin maiyeti ile birlikte Osmanlı başkentinden ve Boğazdan sorumlu olması kabul edilemez bir durumdu. Çünkü Rusya, İstanbul ve Boğazları kendi nüfuz alanı görüyor buraya güçlü bir devletin özellikle savunma alanında yerleşmesini kendine tehdit sayıyordu.⁴⁴⁵ Rusya, müttefikleri nezdinde girişimleri hızlandırdı. Ruslara göre Alman askerî heyetinin geliş amacı Boğazları Almanların denetimine almaktı. Gerçi Alman Büyükelçisi Hans Von Wangenheim'in ifadeleri bunu doğrular niteliktedir. Wangenheim; "*Üçlü ittifakın bir üyesi olduğu takdirde Türkiye, Rusya'nın açık düşmanlığını hesaba katmak durumunda olacaktır.*" demektedir.⁴⁴⁶ Rus Dışişleri Bakan Sazonov gelişmelere göre Trabzon ve Doğubayazıt'a misilleme olarak saldırıp el koyma niyetindeydi. Ayrıca Rus Bakanlar Kurulu gelişmeler üzerine Boğazları ele geçirme düşüncesi üzerine toplandı. Fakat böyle bir harekâtın şimdilik uygun olmayacağı değerlendirildi. Bunun yerine Rus Kafkas ordusunun daha iyi desteklenmesine, donanma üstünlüğünün sağlanmasına, asker ve top sayısının artırılmasına karar verdiler.⁴⁴⁷ Ayrıca Rusları almış oldukları karara göre, şartlar oluşur Boğazlar Türkiye'nin elinden çıkacak olursa Rusya, herhangi bir devletin Boğazlara yerleşmesine izin vermeyecek ve Boğazlara doğrudan müdahale edecekti. Müteakip durumda Rusların menfaatlerine göre Boğazlarda yeni bir düzen tesis edilecekti.⁴⁴⁸ Rusların bu tavrına karşı gerek Alman yetkililer gerekse Osmanlı devlet adamları, Alman askerî misyonunun Osmanlı Donanmasının ıslahı için görev yapan İngiliz Amiral Arthur Henry Limpus ve Jandarma birliklerini ıslah için görev yapan Fransız General M. Baumann'dan farklı bir görevi olmadığını Ruslara bildirdiler. Çünkü Jandarma teşkilatı için Fransız danışman, donanmanın ıslahı için de İngiliz Amiral Limpus Türkiye'de bulunmaktaydı. Diplomatik sorun Liman Von Sanders'in Müşir (Mareşal) yapılması ile çözüldü. Liman Paşa'nın Mareşal olması ile birlikte I. Kolordu Komutanlığı'na Türk subay getirilerek sorun çözülmüş oldu. Liman Paşa'ya yeni rütbesine uygun olacak şekilde genel müfettişlik görevine verildi. Böylelikle hem Rusya'nın itiraz ettiği husus

⁴⁴⁵ Uyar, a.g.m., s. 29-84.

⁴⁴⁶ A.L. Macfie, **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, çev. Damla Acar, Funda Soysal, İstanbul Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s.155.

⁴⁴⁷ Reynolds, a.g.e. s.45.

⁴⁴⁸ Akdes Nimet Kurat, **Başlangıçtan 1917'ye kadar Rusya Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 2020, s.431.

çözülmüş oldu hem de Liman Paşa'nın yetkileri genişletildi.⁴⁴⁹ Bu atama krizi, Rusların isteklerine karşı İngiltere ve Fransa'nın çekimser kalması ve Wangenheim'in bulunduğu çözüm sayesinde büyük bir krize sebep olmadan çözüldü.⁴⁵⁰ Fakat yaşanan kriz Rusların İstanbul ve Boğazlar huşundaki emellerini ortaya çıkardı ve bu durum Osmanlı devlet ricalinin Ruslara karşı endişelerini artırdı. Kriz bu şekilde çözüldükten sonra Alman askerî heyeti hemen çalışmalara başladı. Tablolarda da görüldüğü üzere (Tablo 6-7) heyet üyeleri son derece kritik yerlere atandılar. Özellikle Harp okullarına yapılan atamaların amacı zaten otuz yıldan beri oluşmuş olan Prusya ekolüne uygun modern Prusya modelinde subay ve astsubay yetiştirmektir. 1914'in başında misyon üyeleri görevlendirilmiş oldukları bir tümen, beş alay, on bir okul-talimgâh-eğitim merkezi, karargâh ve müfettişliklerde görevlendirildiler.⁴⁵¹ Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından Osmanlı ordusunun ihtiyaçları Liman Paşa ve Von Wangenheim vasıtasıyla Almanlara bildirildi. Osmanlı ordusunun ilk etapta yaklaşık yarım milyon top mermisine, iki yüz bin tüfeğe ve daha pek çok askerî malzemeye ihtiyacı vardı.⁴⁵² Talepler iletildikten sonra malzemelerin nakli gündeme geldi. Almanya ve İstanbul arasındaki en uygun nakil şekli, Avusturya-Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden demiryoluydu. O güzergâhın göze çarpan iki kusuru vardı. Birincisi, tedarik malzemesinin tarafsız Romanya ve Bulgaristan üzerinden transit geçişi meselesiydi. İkincisi, Budapeşte'den Türkiye sınırına kadar olan demiryolu hattının büyük bir kısmı tek bir hattan oluşuyordu. Daha da kötüsü, tüm malların Romanya'nın Giurgiu limanında boşaltılması, Rusçuk limanından Tuna Nehri boyunca mavna ile taşınması ve Bulgar trenlerine yeniden yüklenmesi gerekiyordu.⁴⁵³ Bu nedenle, Türkiye'ye düzenli bir tedarik akışı şansı zayıftı. Sorun Almanların Bulgaristan ve Romanya ile siyasî münasebetleri geliştirmesi neticesinde çözüldü ve tedarik akışı hızlandı.

Almanların Osmanlı ordusuna en büyük katkısı tedarik etmiş oldukları silah ve teçhizatlar oldu. Askerî ıslah heyeti daha gelir gelmez sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştı. Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Alman misyon üyeleri, Alman

⁴⁴⁹ Uyar, a.g.m., s. 29-84.

⁴⁵⁰ Sazanov, sadece Alman askeri misyonunu geçersiz kılmak için değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu içinde Rus nüfuzunu artıracak şekilde Osmanlı'yı anlamaya zorlamanın yollarını aradı.

⁴⁵¹ Cemal Akbay, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, c. 1 s. 273-275.

⁴⁵² Ulrich Trumpener, "German Military Aid to Turkey in 1914: An Historical Re-Evaluation", **The Journal of Modern History**, vol. 32, 1960, pp. 145-149.

⁴⁵³ Trumpener, pp. 145-149.

merkez karargâhı ve misyon başkanı Von Sanders'le koordineli olarak misyondaki Alman subayların görev yerlerini yeniden değerlendirerek Genelkurmay ve Harbiye karargâhı gibi ordunun yönetilip önemli kararların alındığı önemli yerlere atamaları yapıldı. Fakat bu durum ilk görev yerlerine atanan Alman subayların sık atamalar ile katkı verememelerine neden oldu. Çünkü atandıkları birlikteki düzene ve sisteme alışmaları zaman almaktaydı. Örnek verecek olursak Mirliva Bronsart Von Schellendorf iki ay içinde üç farklı yere atama görürken, Kaymakam Friedrich Freiherr Kress Von Kressenstein ise ilk olarak Topçu Atış Tatbikat Talimgâhı Komutanlığı'na kısa bir süre sonra ise Kanal harekâtı planlarının hazırlaması için Erkân-ı Harbiye Riyaseti I. Şube Müdürlüğü'ne getirilmişti.⁴⁵⁴ Heyet başkanı Liman Paşa'nın yaptığı denetlemeler ve karargâh ziyaretleri sonrası Osmanlı Ordusu hakkındaki izlenimleri son derece olumsuz ve karamsardı. Bu karamsarlık Osmanlı ordusuna yönelik olarak Berlin'e gönderdiği raporlara da yansdı. Osmanlı ordusu ve personelinin durumu Von Sanders'e göre son derece kötü durumdaydı. Ordunun moral-motivasyonu son derece kötü subay sınıfı ise yine ona göre güvenilmez ve eğitimsizdi. Aynı zamanda ordu içinde yolsuzluk had safhada idi. Von Sanders, Osmanlı subayları hakkında son derece kötümser ifadeler kullansa da askerler için kaderine terk edilmiş, yokluk ve zorluğa tahammül eden fedakâr askerler olarak tanımlıyordu.⁴⁵⁵ Yine Sanders'e göre Von der Goltz reformlarına rağmen askerî eğitim uygulamada eksik ve hala fazla teorikti. Ayrıca askerî arazi-tatbikat ve manevralara da gereken önem verilmemişti.⁴⁵⁶

Misyon başkanı Liman Von Sanders statü takıntısı olan biriydi. Bu yüzden Von Stempel ve büyükelçi Wangenheim ile görevde bulunduğu sürece sürekli sürtüştüler. Ayrıca Türkiye'de uzun süre görev yapmış eski kadrolar fazlasıyla Türkleşmiş ve dolayısıyla yozlaşmış buluyordu.⁴⁵⁷ Heyetin gelir gelmez sorunlarla işe başlaması aslında kaçınılmaz bir durumdu. Liman Von Sanders Almanya'da kolordu komutanlığı için uygun görülmeyen biriydi. Fakat bütün Türk Ordusunun yeniden teşkilini üzerine alacaktı. Daha da kötüsü, kuvvetli bir ulusun dış ülkelerde en iyi şekilde temsili için gerekli ilkeleri anlamamış olduğumuzun söylenmesi, ya da kabul edilmesinde gösterilen

⁴⁵⁴ Friedrich Freiherr Kress Von Kressenstein, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev. Tahir Balaban, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007, s. xv.

⁴⁵⁵ Uyar, a.g.m., s.29-84.

⁴⁵⁶ Sanders, **a.g.e.**, s15-17.

⁴⁵⁷ Uyar, a.g.m., s. 29-84

kayıtsızlıktır. Alman subaylar kritik makamlara atanmıştı. Enver Paşa iki yardımcısından birine Erkân-ı Harbiye Umumî Reis-i Saniliğine (Genelkurmay İkinci Başkanı) Bronzart Von Schellendorf'u atamıştı. Her ne kadar Sanders heyet başkanı sıfatıyla görev yapsa da Bronzart Von Schellendorf konumundan ve Enver Paşa ile olan iyi ilişkilerinden dolayı heyetin en etkili adamı durumundaydı. Alman modeli çerçevesinde Osmanlı Genelkurmayını yeniden teşkilatlandırılmasında önemli rol oynadı. Önemli şubelere Alman subayları yerleştirdi. Birçoğu eğitimini Almanya'da almış genç ve yetenekli Osmanlı subayları da Almanların bulunduğu bu şubelere muavin olarak atandı. Tadil edilen seferberlik, yığınak ve harekât planları onun kontrolünde hazırlandı. 1915'e gelindiğinde Osmanlı Genelkurmayı Schellendorf'un kontrolündeydi. Savaş başlamadan önce Alman Genelkurmayı karar verme sürecine doğrudan dâhil olmak istediğinden Berlin ile İstanbul arasına doğrudan haberleşme ve raporlama sistemi kuruldu.⁴⁵⁸ Yeni haberleşme sistemi Osmanlı ordu sisteminden bağımsız ve Alman subayların kontrolündeydi. Artan Alman kontrolüne karşı Osmanlı kurmay subayları direnmeye ve muhalefet etmeye başlayınca Schellendorf bu subayların çoğunu tayin ettirdi. Zaten yapılan tasfiyelerle ve başka sebeplerle birçok üst rütbeli subay kızağa çekilmişti. Şimdi de bir kısmı karargâhtan uzaklaştırılıyordu. Uzaklaştırılanların yerine atanan subaylar ise üstsubay rütbesinde olmayıp genç ve tecrübesizdi. Bu subayların görev başında yetiştirilmesinden başka çözüm pek bulunmamaktaydı. Bu duruma çözüm olarak yine Almanların etkisini artıracak atamalar ile ikinci başkanlık ve şube müdürlükleri gibi karar alıcı önemli mevkii ve görevlere Alman subaylar atanmıştı.⁴⁵⁹ Karargâh Şubelerinin sayısını artırarak Genelkurmay'daki Türk subayların gücünü iyice kırdı. 1914 Ağustosuna gelindiğinde Osmanlı Genelkurmay'ı Alman ordusunun ordu karargâhı görünümündeydi. Bunun sebebi başta Enver Paşa olmak üzere İttihatçı liderlerin birçoğunun Alman askerî sistemi ve karar verme sürecine duydukları güvenden kaynaklanmaktadır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s. 475.

⁴⁵⁹ Erkân-Harbiye Umumi Reisi, Başkomutan Vekili Enver Paşa, İkinci Başkan Friedrich Bronsart von Schellendorf, Üçüncü Başkan Kaymakam Hafız Hakkı, I. Şube (Eğitim ve Öğretim) Müdürü Binbaşı Franz Carl Endres, Muavin Binbaşı Ali İhsan (Sabis), II. Şube (İstihbarat) Kaymakam Perrinet von Thauvenay, Muavin Binbaşı Kâzım (Karabekir), 3. Şube (Harekât ve Seferberlik) Müdürü Kaymakam Otto von Feldmann, Muavin Binbaşı İsmet (İnönü), IV. Şube (Ulaştırma) Müdürü Kaymakam Böttrich, Muavin Binbaşı Refik, Merkez Şube Müdürü Yüzbaşı Kazım (Orbay). **Bkz.** Uyar, **a.g.m.**, s. 29-84.

⁴⁶⁰ Erickson, Uyar, **a.g.e.**, s. 476.

Alman ve Türk subaylar arasında yaşanan büyük ihtilaflardan biri seferberlik planlarının hazırlanması aşamasında yaşandı. Almanlar, Türk subayları seferberlik planlarının hazırlıklarının dışında tutmak için dışarıda tutmak için plandan sorumlu şubeyi değiştirdiler. Daha önce Türk Genelkurmayında seferberlik hazırlığı III. Şube tarafından yürütülmekteydi. Topçu Atış Tatbikat Merkezi Komutanı Kaymakam Kress von Kressenstein Genelkurmay'a doğrudan Schellendorf'un emrine atanarak seferberlik planını hazırlamakla görevlendirildi. Von Kress ve ekibi seferberlik planını Osmanlı subaylarını dahil etmeden gizlilik içinde sadece Schellendorf'a bilgi vererek hazırladı.⁴⁶¹ Osmanlı subaylarının bu planlara nüfuz edememesi için devletin yürürlükteki mevcut arşiv sistemi yerine yeni bir arşiv sistemi oluşturdu. Bu aşamadan sonra önemli planlamaların yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin mevcut sorunları, bölgeye yönelik değerlendirmeler ve Almanları bölgedeki çıkarlarına ilişkin ileriye yönelik değerlendirmeler ile Alman Genelkurmayı ile yapılan önemli yazışmalar ve Berlin'in talimatları özel arşive kaldırıldı.⁴⁶² Almanların atlamış olduğu husus Osmanlı subaylarının tüm bu gelişmelerden haberdar ve özellikle atamalardan rahatsız olmasıydı. Bu rahatsızlıklarını da açıkça dile getirerek, yapılan atamaları, Almanları özel arşivlerini ve gizli haberleşme sistemlerini sorgulamaya başlamışlardı. Ayrıca Alman subayların üstten bakan davranış ve tutumları, Osmanlı subaylarından farklı muamele görmesi ve bütün kritik makam ve birlikleri Almanların kontrolünde olması Türk subayların rahatsızlıklarını daha da artırmıştı.⁴⁶³ Öyle ki bu durumdan Liman Von Sanders dâhil bazı Alman subaylar bile rahatsız olmuştu. Liman Von Sanders'e göre, "...dile hâkim olmayan ve ülke ile Osmanlı Ordusu hakkında yüzeysel bir kavrayış ve bilgiye sahip Alman subaylarına yabancılık çektikleri bu ortamda omuzlarına bu kadar sorumluluk verilmemeliydi." Gene ona göre daha da kötüsü, "Enver Almanlar iş birliği yapmanın sonucunda ortaya çıkan sorunları halletmek için gereken ne tecrübe ve kavrayışa ne de eğitime sahipti..."⁴⁶⁴

Türk subayların bu durumdan doğan rahatsızlıkları savaş sonrasında yazdıkları hatırat ve eserlere de yansımıştı. Kâzım Karabekir, "Enver Paşa'nın savaş sırasında Türk subaylardan sakladıkları meseleleri Alman subaylarla halletmeye çalıştığı ve bunun Türk

⁴⁶¹ Kressenstein, a.g.e., s.5.

⁴⁶² Mesut Uyar, "Bir Arşiv Yağmasının Hikâyesi", **Çanakkale 1915 Dergisi**, Çanakkale, 2012, s. 34-41.

⁴⁶³ Ali İhsan Sabis, a.g.e., s.84, İnönü, a.g.e., s.153.

⁴⁶⁴ Sanders, a.g.e., s.20

*subayları rahatsız ettiğini*⁴⁶⁵, belirtmektedir. Genelkurmay'da Enver Paşa'nın yardımcısı olan Hafız Hakkı Paşa'da Enver Paşa'nın Almanlara fazla yüz verdiği görüşündeydi.⁴⁶⁶ Alman ve Türk subaylar arasındaki sürtüşme savaş boyunca devam etti. Hatta savaşın sonlarına doğru Kafkas Cephesinde Türk ordusunun karşısında bu sefer müttefiki Almanlar da vardı.⁴⁶⁷ Birçok olumsuzluğa rağmen Almanların Umumî Harp ve öncesi Türk ordusuna en büyük katkısı silah ve askerî teçhizat desteği olmuştur. Alman askerî misyonu Osmanlı ordusunda hemen büyük çapta değişikliklere gidemedi. Zaten Osmanlı ordusu Ahmet İzzet Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde büyük bir özellikle teşkilatlanma yönünden büyük bir askerî ıslahat hareketi geçirmişti. Bunun yanında Alman Harp akademilerinde eğitim gören Türk subayların yanında Harp Okulları müfredatına ve subay yetiştirme sistemine vermiş oldukları katkı yadsınamaz gerçeklerdir. Fakat misyondan beklenen başarı başkent harici sağlanamamıştı. Kısa süre sonra Osmanlı ordusu Umumî Harbe dâhil olacağından kısa sürede ıslahat çalışmalarından verim alınması da beklenemezdi. Alman askerî misyonu gereğince Alman askerler Osmanlı ordusunda görev yapmak üzere peyderpey gelmeye devam ettiler. Bu sayı Avusturya-Macaristan askeri ataşesi Joseph Pomiankowski'ye göre savaş süresince 800 civarında subay ve 12.000 civarında da Alman askerinden müteşekkildir.⁴⁶⁸

Savaş boyunca Osmanlı yöneticileri müttefik Almanya'ya karşı da ulusal çıkarları hassasiyetle korumuşlardır. İttifak, Osmanlı İmparatorluğunun kendini tamamen Almanya'ya teslim etmesi demek değildir. Gerek Türkiye'de görev yapmış Alman subayların hatıratlarında gerekse Türk subayların hatıratlarında bu durum açıkça görülmektedir. İttihatçı yönetim gücü yönetimi ele aldıklarından beri tamamen devletin çıkarları için kendilerince uygun gördükleri politikaları uygulamaya koyulmuşlardır. Enver Paşa ve Bahriye Nazırı IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa Almanların 1915 yılında Süveyş Kanalı'nı hedefleyen bir saldırı için Almanların saldırıyı finanse etmek için önerdiği meblağı reddederek burada ittifakla ilgili görüşlerini belirtmişti. "*Almanya maddi olarak Osmanlı İmparatorluğu desteklerse bunu ancak kendi için yapar. Osmanlı*

⁴⁶⁵ Kâzım Karabekir, **Birinci Dünya Savaşı Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.

⁴⁶⁶ Murat Bardakçı, **Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.22.

⁴⁶⁷ **Bkz.** Mustafa Çolak, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası 1914-1918**, TTK Yayınları, Ankara, 2006.

⁴⁶⁸ Pomiankowski, **a.g.e.**, s.52.

*İmparatorluğu bu yardımı kabul eder de kendi kaderini Almaların kaderine bağlarsa, onu da yalnızca kendi çıkarı için yapacaktır. Bu konuda hiçbir yanılısama olamaz.”*⁴⁶⁹

3.5. 12 Mayıs 1914 Tarihli Ahz-ı Asker Kanunu (Zorunlu Askerlik Sistemi)

Osmanlı Genelkurmayı Balkan Harbinde özellikle askere alma ve insan gücünü seferber etmedeki başarısızlığı kapsamlı bir ahz-ı asker çalışmasının yapılması ihtiyacını doğurdu.⁴⁷⁰ 1913 yılında Osmanlı ordusu yeni teşkilat yapısına geçmişti. Bu teşkilata göre Ordu genel olarak her biri üçer tümenli kolordulardan, tümenler de üçer piyade ve birer topçu alayı ve diğer sınıflardan ibaret bağlı birliklerden teşkil edilecekti. Tasarlanan bu kadroların tamamlanabilmesi için en az 450.000 personele ihtiyaç vardı. Fakat ordunun mevcut kadrosu 200.000'i geçmemekte idi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, bu durumda kısmi birtakım tedbirlerle birlik mevcutlarını ve seferî kadrolar ve yeni askerlik sistemi ile yükseltilmeye çalışıldı.⁴⁷¹ Bu ihtiyaç sadece ordu teşkilatınca öngörülen kadroların doldurulması amacı taşııyordu. Ayrıca Alman askerî felsefesinin bir gereği millet-i müsellehannın⁴⁷² topyekûn harp kavramının da gereği olarak Ahz-ı Asker kanunu çıkarılmıştı. Osmanlı ordusunda uzun yıllar askeri danışman ve Askerî Okullar Müfettişi olarak görev yapan Colmar Von Der Goltz Paşa'nın eseri, "*Millet-i Müsellaha, (Das volk in Waffen, Nation in Arms), silahlattındaki halk veya "halk ordusu"* diyebileceğimiz kavram; yani savaşa halk ve ordunun müşterek her daim hazır olması durumunu Osmanlı Genelkurmayı bahse konu askere alım çalışması ile uygulamaya çalıştı. Balkan Savaşlarında özellikle savaş bölgesindeki halkın desteği olmadan savaşa girmenin mahzurları acı şekilde ortaya çıkmıştı.

Zorunlu askerlik sistemi ve seferberlik uygulamalarının o dönem en disiplinli ordusu olan Alman ordusu, seferberlik ve askere alma sistemlerini Napolyon'a karşı travmatik kayıplarından sonra tam manası ile sistemleştirdiler. Fransız devrimi sonrası düşmana ve iç isyanlara karşı tüm yurttaşlar için çıkarılan toplu askere alım kanunu ile "ulus" savunmasında yerlerini aldı.⁴⁷³ Dünya askerî tarihinde her erkek vatandaşın

⁴⁶⁹ Aksakal, a.g.e., s.20.

⁴⁷⁰ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s.1.

⁴⁷¹ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.18, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920*, c.III, kısım VI, s.113.

⁴⁷² Colmar Von Der Goltz, *Millet-i Müselleha*, yay. haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, 2013.

⁴⁷³ Mehmet Beşikçi, "Topyekûn Savaş Çağında Askerî İşgücünü Seferber Etmek, Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Zorunlu Askerlik Hizmeti", der. Eric Jan Zürcher, *Askerlik İş, Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.523-556.

askerlik hizmetiyle mükellefiyetine dayanan zorunlu askerlik ilk kez böylece Fransa’da çıktı. Daha sonra başta Avrupa ülkeleri olmak pek çok ülkede uygulanır oldu. Felsefî temelleri ise Macciavelli tarafından birkaç yüzyıl önce atılmış bu model önce Fransız ordusunda Napolyon’un askerî devrimleri ile uygulandı, daha sonra Avrupa orduları bu minval üzerine ordularını şekillendirdiler. Ülkeyi hem dış düşmanlardan koruyacak hem de siyasî reformların gerçekleştirilmesini sağlayacak genel ve mecburî askerliğe dayanacak olan millî ordu⁴⁷⁴ kurulmasının felsefî temellerini atan Macciavelli’nin öğretileri⁴⁷⁵ önce Napolyon’un ordularında uygulanmaya başlamıştır. Daha sonra Fransız ordusuna karşı yenilginin vermiş olduğu travmatik öğrenme yolu ile Prusya ordusu da Napolyon’un askerî sistemini paradigma olarak aldılar ve geliştirdiler. Napolyon’un Prusya’ya karşı zaferleri Prusya ordusunu kitlesel seferber ordular kurmak ve askerî sistem değişikliğine gitmelerine neden oldu.⁴⁷⁶ Özellikle Prusya kurmayları Napolyon sistemi üzerine kafa yorarak sistemi çok daha başarılı, kurumsal ve işlevsel hale getirdiler. Prusyalı General Clausewitz; Napolyon ve Devrim Savaşları üzerine gözlemlerinden oluşan “Savaş Üzerine” kitabında modern dönem savaşlarının artık “halkın savaşı” olacağı tespitini yapmıştı.⁴⁷⁷ Osmanlı ordusu için ise bu süreç, doğrudan Avrupa ordularındaki paradigma uygulamalar örnek alınarak değil de, daha çok Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Fransız askerî danışmanları öncülüğünde başlatmış olduğu başarılı zorunlu askerlik uygulamaları örnek teşkil etti.⁴⁷⁸ Kurmuş olduğu sistemle Mısır köylülerinden, Habeş ve Sudan içlerine kadar girerek çoğunlukla cebren topladığı askerle⁴⁷⁹ iyi eğitilmiş bir ordu meydana getiren Mehmet Ali Paşa’nın Mora ve Vahhabî isyanlarında göstermiş olduğu başarı, daha sonra Osmanlı ordusu karşındaki başarıları Osmanlı devlet yöneticileri için en yakın paradigma oluşturdu. Zorunlu askerlik sistemi modern merkezî bir ordu tesis etmek için insan gücü ihtiyacının karşılanması yanı sıra II. Mahmud’un devletin merkezîleşme çalışmaları kapsamında devletin gücünü ve etkisini taşralara

⁴⁷⁴ Birleşmiş bir İtalya için askerî alanda büyü ve kapsamlı reformlar yapılması gerektiğine inanan Nicolo Macciavelli, birleşmiş İtalya’nın kurulabilmesi için askerî açıdan güçlenerek bir şehir devletinin diğerlerini egemenliği altına alması gerektiğine inanıyordu. Bu da yalnızca İtalyan vatandaşlardan oluşan bir millî ordu ile başarılabilirdi. Böylece var olan bağlar daha da güçlenecekti.

⁴⁷⁵ Felix Gilbert, “Machiavelli, Savaş Sanatında Rönesans”, der. Peter Paret, **Modern Strateji, Machiavelli’den Nükleer Çağa**, çev. Doruk Can Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, 2015, s.11-39.

⁴⁷⁶ Reynolds, **a.g.e.**, s.11.

⁴⁷⁷ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, 2000.

⁴⁷⁸ Erik Jan Zürcher, “The Ottoman Conscription System, 1844-1914”, **International Review of Social History**, December 1998, Vol. 43, pp. 437-449.

⁴⁷⁹ Khaled Fahmy, **All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt**, American University in Cairo Press, October, 2010, p. 75.

götürmenin de bir yoluydu.⁴⁸⁰ Her ne kadar II. Mahmud döneminde zorunlu askerliğe yönelik girişimlerde bulunulsa da bürokrasinin hantal yapısından dolayı kapsamlı bir askerlik kanunu ancak 1846 yılında yürürlüğe konulabilmişti. Gerek III. Selim gerekse II. Mahmud döneminde bu konuya yönelik yapılan girişimler yaşanan isyanlar ve Osmanlı-Rus Savaşları, devletin yapısal sorunları nedeniyle kalıcı, kamusal, süreli ve sistemli bir yazılı metne de bağlanamamıştı.⁴⁸¹ Zorunlu askerlik sisteminin sistematikleşmesi ve kurumsallaşmasında özellikle müttefikleri ile birlikte girdiği Kırım Savaşı'nda (1853-1856) ittifak gereği İngiltere ve Fransa'nın vermiş olduğu desteğin büyük etkisi oldu.⁴⁸²

II. Meşrutiyet'in (1908) getirmiş olduğu hürriyet havası ile birlikte askerlik meselesi de tekrar gündeme gelmişti. Osmanlı yurttaşlarının tüm sivil ve hukukî işlerin yanı sıra askere alımda da eşitlik sağlanması gündeme geldi. Asker alım sistemine 1913 ve 1914 yıllarında yapılan reformlar II. Meşrutiyet'in hemen ardından 1909 yılında askerlik kanunu ve 1910 yılında yürürlüğe giren Devlet-i Aliye-i Osmaniye Ordusunun Teşkilât-ı Esasiye Nizamnâmesi'ni temel alıyordu. Dini ne olursa olsun tüm Osmanlı tebaasının askerlik hizmetine alınması, ulema sınıfı ve İstanbul ve Bilâd-ı Selase halkının askerlik muafiyetlerine son verildi.⁴⁸³ “Askerlik yaşı gelenlerin kur'alarının çekilmesi mukarrer olduğu cihetle bu seneden itibaren gayrimüslim teb'adan askerlik bedelinin alınmaması”⁴⁸⁴ vilayetlere bildirmiş ve askerlik çağına gelmiş olan gayrimüslimlerin de celb edilmesi emredilmiştir. Bu kanun, konuya yönelik Tanzimat'tan beri en ciddi girişimdi. 1909'da bu kararlar alınsa da yaşanan mukavemet ve hükümet değişiklikleri nedeniyle İttihat ve Terakkî'nin tam iktidar dönemine kadar bu kararlar uygulanamamıştı. Nitekim net olmamakla birlikte imparatorluk geneli 29 milyon nüfus içinde yaklaşık 10 milyon nüfus askerlikten muaf bulunmaktaydı. Muaf tutulan bölgeler arasında başlıca; İstanbul ve havalisi, İşkodra, Tiran ve Draç'ta yoğunlaşmış Arnavut nüfus, Yemen,

⁴⁸⁰ Beşikçi, a.g.m., s.523-556.

⁴⁸¹ Zorunlu askerlik sistemi için devletin öncelikle nüfus ve demografik yapıya ait istatistiksel bilgilere hâkim olması gerekir. Askerlik için hangi bölgeden ne kadar insan potansiyeli seferber edileceğine dair veriler o dönem için son derece kısıtlıdır. Fırar ve bakaya kalma gibi sorunlarla başa çıkacak kolluk sistemi de daha oturtulamamıştı. Ayrıca sistemi işletecek lojistik altyapı da mevcut değildi. Devletin merkezi sisteminin ve otoritesinin zayıf kaldığı Arap vilayetleri ve Doğu, Güneydoğu bölgelerinde askere alım işi eski usul aşiret liderleri ile olan ilişkilere bağlıydı. Bu birliklere mensup askerler devlete değil aşiret liderlerine bağlıydı. Devletin bazı siyasî tavizler ve maddî teşvikler karşılığı yanında tuttuğu bu aşiretlerle olan ikili ilişkileri 1913 yılına kadar bu şekilde devam etti.

⁴⁸² Beşikçi, a.g.m., s.523-556.

⁴⁸³ “Gayrimüslimlerin askerliği” meselesi için bkz. **BOA.**, DH. HMS.,23-9., **BOA.**, Hariciye Şifre Kalemi, 04, **BOA.**, HR.SFR.04.

⁴⁸⁴ **BOA.**, TFR.I.U.M., 29-2868.

Hicaz, Basra ve Necid Sancağı, Trablus ve Bingazi sancağı, Arap aşiretler ve Bedevîlerin yoğun yaşadığı bölgeler askerlikten muaf durumdaydı. Bu durumda askerlik yükü çoğunlukla Anadolu'daki Türk nüfusun üzerine yüklenmişti. II. Abdülhamid döneminde kurulan Hamidiye Süvari Alaylarının amacı doğuda asayiş bozan disiplinsiz aşiretlerin inzibat denetimi altına alınması ve aşiret mektepleri ve bazı muafiyetlerle bu aşiretlerin devlete bağlılığının artırılması amaçlanmıştı. Ayrıca Ermenilerin muhtemel ayaklanmasına karşı mahallî direnme teşkilatı ve Rusya'ya karşı bölgede milis kuvvet bulundurulması amaçlanmıştı. Doğu'daki aşiret alayları ile ilgili olarak 1910 yılında ise bu teşkilâtların yapısında ve asker alma sistemlerinde yenilikler getiren yeni bir "Aşiret Alayları Teşkilâtı Nizamnâmesi" hazırlanarak yayınlandı. 1910 düzenlemesinde askerî yükümlülük süresi on sekiz-kırk beş yaşları arasında yirmi yedi yıl olarak belirlendi. Alay kadrosunda aşiret reislerinin etkinliği azaltıldı. 1912'de alaylar birleştirilip "aşiret süvari fırkaları" meydana getirildi.⁴⁸⁵

Balkan Savaşlarında Osmanlı ordusunun yaşadığı en büyük sıkıntılardan biri orduyu seferber etme ve asker celbinde yaşanmıştır. 2 Ağustos 1914'teki seferberlik ilanından önce 12 Mayıs 1914'te "*Mükellefiye-i Askeriye Kanun Muvakkatı*" hazırlandı.⁴⁸⁶ Bu kanunla birlikte eski asker alma kanunları güçlendirildi ve revize edildi. 1913 tarihli Teşkilat-ı Umûmiye Askerî Nizamnâmesi ile bölgesel yedek ordu görevi gören fakat Balkan Savaşlarında bozgunun ve düzensizliğin cephe bazında en büyük müsebbiplerinden olan Redif teşkilatı lağvedilerek yerine nizamî ordu ile daha uyumlu çalışabilecek modern bir yedeklik sistemi geliştirildi.⁴⁸⁷ Osmanlı Genelkurmayının hazırlanmış olduğu yöntemle sistemsel olarak imparatorluk belli sayıda askere alma bölgesine taksim edildi. Asker alma bölgeleri kolordular bazında taksim edilen ahz-1 asker bölgeleri ve bu bölgeler altında ahz- asker şubeleri altında asker alımı yapılacaktı. Kolordulara bağlı ahz-1 asker daireleri kendi içinde ahz-1 asker fırkalarına, ahz-1 asker fırkaları da ahz-1 asker şubelerine ayrılmıştır.⁴⁸⁸ Yerel düzeyde en küçük asker alma birimi ahz-1 asker şubelerince icra edilmesi planlanmıştı. Her kazaya bir ahz-1 asker şubesi açılması kararlaştırıldı ve bu doğrultuda Osmanlı ahz-1 asker sistemi 12 daire 35 kalem

⁴⁸⁵ Janet Klein, *Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.75, Cezmi Eraslan, "Hamidiye Alayları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. 15., s. 462-464.

⁴⁸⁶ **Bkz.**, *Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkatı*, TTK Kütüphanesi, İstanbul, 1332.

⁴⁸⁷ Beşikçi, **a.g.e.**, s.129.

⁴⁸⁸ **BOA.**, DH. ŞFR., 263-49.

ve 362 ahz-1 asker şubesine taksim edilmiştir. Bu taksimatla birlikte bölgelerin kendi içindeki nüfus kayıt işlemleri ve denetleme sistemi ile asker alma daha hızlı ve daha disiplinli olarak işleyecekti.⁴⁸⁹ Celp başlangıcı olarak “Mart” ayı belirlenmişti. Harbiye Nezareti celp başlangıç döneminde Kolordulara emir gönderiyor, Kolordular da hiyerarşik olarak bölgelerindeki ahz-1 asker daire ve şubelerine verilen emirleri uygulanmak üzere tebliğ ediyordu. Oluşturulan ahz-1 asker meclislerinde bölgenin üst düzey iki yerel yöneticisi kolağası rütbesinde askeri komisyon başkanı, lojistik işlerden sorumlu askerî personel, kaza veya karyenin müftüsü, gayrimüslimler cemaatlerin ise ruhani lideri ile sağlık muayenesinde bulunacak olan doktorlar mecliste hazır bulunurdu. Bu meclislerin temel görevi, buldukları bölgede seferberlik ve asker celplerinin denetlenmesini ve uygulanmasını sağlamaktı. Celp dönemi her yıl mart başında 18 yaşını dolduranlar muayene-i iptidaiye (ilk muayene) ve dönem muayenesi olanlar muayene-i intihaiye (dönem muayenesi) ne tabii tutuluyordu.⁴⁹⁰ Müteakibinde de şehir merkezindeki meclis-i idare yerel askerî birliğin ahz-1 asker şubesinde nüfus memuru tarafından tutulan nüfus kayıtlarını inceliyor her bir karye ve mahallede uygun yaşa gelen erkeklerin isimlerinin yer aldığı tablolar düzenlenerek bu liste camii, sinagog, kilise gibi umumî mekânlara asılmak suretiyle duyuru yapılmaktaydı. Meclis-i İdare, çeşitli gerekçelerle askerlik muafiyeti için talepte bulunan mükelleflerin “esbâb-ı mucibe” denilen muafiyet listelerini hazırlıyordu. Ayrıca bu meclis celb edilecek her nefere üzerinde görev yeri ve kişisel bilgilerin yer aldığı Mükellefiyet-i Askeriye cüzdanı veriyordu.⁴⁹¹ Tıbbî muayeneler ahz-1 asker meclisi doktorlarınca ***Kabiliyet-i Bedeniye Nizamnâmesi*** uyarınca yapılan muayeneler neticesinde eratin askerliğe uygun olup olmadığı belirleniyordu.⁴⁹² Yerel düzeyde asker alma sisteminin organize edilmesinde muhtarlar ve din adamları son derece etkin rol oynamaktaydı. Muhtarlar görevli olduğu köy veya mahallede askerlik işi için temel nüfus bilgilerini, muafiyet için talep edilen “şehadetnâme” adı verilen belgeleri tanzim ederek ahz-1 asker şubelerine vermekle yükümlüydü.⁴⁹³ Başta köy imamı olmak üzere yerelden merkeze din görevlileri askerleri savaşa seferber etmekte, vaaz ve telkinleriyle askerlik hizmetinin kutsal bir vazife olarak meşrulaştırılmasında topyekûn savaşın önemli bir parçası olan sembolizmin

⁴⁸⁹ BOA., DH. ŞFR., 263-49., Beşikçi, a.g.e., s.130.

⁴⁹⁰ Shaw, a.g.e., s.129., Beşikçi, a.g.e., s.130., Aydın, a.g.e., s. 54., Çöklü, a.g.e., s.63.

⁴⁹¹ Beşikçi, a.g.e., s.131., Shaw, a.g.e., s. 147.

⁴⁹² Shaw, a.g.e., s. 147.

⁴⁹³ Beşikçi, a.g.e., s.133.

kullanılmasında son derece kilit rol oynamaktaydılar. Yeni Askerlik kanununda din adamlarının bu yönü de aktif olarak kullanılmaya çalışıldı. “*Muinsizler de askerlik yapacağından efrâd-ı mâzunenin celb edilerek kıtalara sevklerinin tabii olduğu, mükelleflerin askerliğe sevgilerini artırmak için ulema tarafından nasihatta bulunulması...*” gerektiğine yönelik emir çıkartıldı.⁴⁹⁴

Doktor muayenesini müteakip ahz-ı asker meclisince silahlı hizmette mi yoksa silahsız hizmette mi, karacı, denizci veya jandarma olmasına karar veriliyordu. Askere alma prosedürlerine ve muayeneye tabii olacak askerler dört gruba ayrılmıştı.

- Normal silahlı askerlik hizmetine uygun görülenler,
- Sadece silahsız askerlik hizmetine, Amele Taburları için uygun görülenler,
- Geçerli mazeretleri gerekçesi ile celbi gelecek yıla bırakılacak olanlar,
- Fiziksel veya başka sebeplerden dolayı askerlik hizmetini ifa edemeyecek olanlar.⁴⁹⁵

Yaşanan firarlar ve askerlik hizmetini yerine getirmeye isteksiz gruplar için bahse son derece sert önlemlere başvurulmuştu. Askere alındıktan sonra yükümlülüklerini yerine getiremeyen veya birliklerine katılmayanlar, hapis cezasının yanı sıra Amele Taburlarında hizmete alınıyor ayrıca kendilerinin ve ailelerinin mülklerine muhacirine verilmek üzere el konuluyordu.⁴⁹⁶ Sistemin olabildiğince hızlı işleyebilmesi için askerlerin emir verildiğinde hangi ahz-ı asker şubesinde toplanacağı, nasıl ve kaç günde intikal ettirileceği de planlanmıştı.

Evamirin Hangi Makamdan Verildiği	Hangi Makama Gönderildiği	Emri Alacak Makamın Mevkii	Vasıta-i Mürasele	Emrin Mahalline Kaç Günde Vasıl Olacağı		
Altıncı (Selimiye) Asker Riyaseti	Fırka Ahz-ı Kalem-i	Üsküdar Ahz-ı Asker Şubesi	Üsküdar ve Paşa Limanında	Emir neferi ile	2,5	3
	Kadıköy Şubesi	Kadıköy’de	"	"	2,5	3
	Anadolu Boğaziçi	Çengelköyü’nde	"	"	2,5	3
	Cihangir	Beyoğlu’nda	"	"	2,5	3

⁴⁹⁴ BOA., DH.İD., 180-52.

⁴⁹⁵ Shaw, a.g.e., s.148.

⁴⁹⁶ BOA., H.MB.HPS.M, 15-24.,

	Beşiktaş	Beşiktaş Akaretler’de	"	2,5		3
	Rumeli Boğaziçi	İstinye’de	"	2,5		3
	Kasımpaşa	Kasımpaşa’da	"	2,5		3
	Teşvikiye	Nişantaşı’nda	"	2,5		3
	Hasköy	Okmeydanı’nda	"	2,5		3

Tablo 8; Altıncı Fırkaya ait örnek bir ahz-ı asker yapılanması.⁴⁹⁷

Bu kanun hazırlanırken Osmanlı Genelkurmayının temel kaygısı seferberliği kolaylaştıracak ve oluşabilecek kriz ve talepleri kolayca karşılayabilecek askere alma mekanizması oluşturmaktı. 2 Ağustos’taki seferberlik uygulamasındaki askere alım esasları bu minval üzerine uygulandı. Daha önceki kanunların uygulanmasında bakaya kalma ve firar edenlerle başa çıkabilecek etkili kolluk kuvvetleri yoktu. Sistemdeki merkezileşme ile bu sıkıntı büyük oranda çözüldü. 1909 ve 1910 yılında hazırlanan fakat uygulamada sorunlar oluşturan gayrimüslimlerin askerliği ve askerlikten muaf tutulan gruplar meselesi bu kanunla kesin çözüme kavuşturuldu. Müslüman, gayrimüslim ayırt etmeksizin bedel vererek askerlikten hizmetinden muaf tutulmaları tamamen kaldırıldı.

1909 yılında yapılan düzenlemede bazı Rufai ve Kâdirî gibi yaygın dinî cemaat ve grupların askerlik muafiyetleri kaldırılması planlanmış olsa da yine uygulamaya konulamamıştı. Ayrıca sülale-i tâhire denilen seyyidler sülalesi de askerlikten muaftı. Sahte nesep üretme ve böyle dinî gruplara intisap etme, askerlik mükellefiyetinden kurtulma yollarından biriydi ve son derece de istismar edilmekteydi. İstismar edilen hususlardan birisi de medrese talebelerinin askerlikten muaf tutulmaları durumuydu. Sistemdeki boşluktan yararlanarak okuma yazması dahi olmayanlar bile medreselere talebe olarak yazılmıştı.1909’da çıkarılan kanunlar bu muafiyet kaldırılmıştı. 31 Mart Olayı’na iştirak edenlerin bir kısmı bu kanunla birlikte muafiyetlerini yitiren fırsatçı kesimdi. Fakat devletin içinde bulunduğu istikrarsız dönemden dolayı medrese talebelerine ve bu durumu istismar den fırsatçılara karşı askerlik mükellefiyeti sağlıklı olarak uygulanamamıştı. Balkan Harbi sonrası yapılan düzenlemeler neticesinde bu grupların da ayrıcalıklarına son verildi. “*Kânun-i esâsi ahkâmınca tebaa-i Osmâniyeden*

⁴⁹⁷ ATASE, BDH, 2010, 393-490.

her ferd hizmet-i mukaddese-i askeriye ile mükellef olup kânun-ı mezkûre muhâlif olan irâdât ve tebliğâtın bi't tabi' hükümden sâkıt bulunmasına ... Cümle dersaadet ve mülhakâtı ile sâir bazı mahaller ahâlisi de mukaddemâ sâdır olan irâde-i seniyye ve teâmül muktezâsınca mine'l kadîm askere alınmamakta iken kânun-ı esâsinin neşr-ü ilânı üzerine hizmet-i mezkûrenin bunlara da teşmîl edilmiş olmasına nazaran sülâle ve Rufâ'îye ve Kâdiriye'nin dahî bi'l umûm Osmanlılara şâmil olan hizmet-i askeriye ile mükellefiyetin tabi'i bulunacağı..."⁴⁹⁸ Osmanlı hükümetinin "lüzumsuz her muafiyeti sınırlama"⁴⁹⁹ kararı sonrası yeni teşkilata uygun olarak asker mevcudunu artırmaya yönelik girişimler başlatıldı. Ayrıca Balkan Savaşlarından sonra Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında kalan Osmanlı vatandaşları ile Ruslar tarafından Kafkaslardan sürülen ve Osmanlı tabiiyetine girmek isteyen muhacirin de beş yılı muvazzaf olmak üzere yirmi yıl askerlik mükellefiyeti getirildi.⁵⁰⁰ 1914'te çıkarılan kanunun gündem maddelerinden biri de askerlikten muafiyet ücreti olan "bedel-i nakdî"nin kaldırılmasıydı. Müslüman-Gayrimüslim ayırt etmeksizin bedeli mukabilinde askerlikten muaf oluyordu. Bu durum da toplumun refah seviyesi yüksek kesimini askerlik görevinden muaf tutarken vatan savunması fakir halkın üzerine yüklenmesine sebep oluyordu. İttihatçı hükümet bu haksızlığı gidermek için girişimlerde bulunsa da devletin içinde bulunmuş olduğu ekonomik enkazdan dolayı bedel-i nakdî uygulamasında değişikliğe gidildi. Yeni askerlik kanununun 121'nci maddesi gereği, "*muafiyet bedeli ödense dahi, en yakın piyade tümeninde altı ay boyunca temel askerlik eğitimi görmek.*"⁵⁰¹ zorunluluğu getirildi. Bedel-i nakdînin kaldırılmasına, tüm yurttaşların zorunlu askerlik sistemi içinde eşit bir şekilde vatandaşlık görevini yapmasına yönelik taslak çalışma ancak Millî Mücadele sonrası Cumhuriyet ile uygulamaya konulabildi. Askere alımla ilgili bedel meselesinin yanında pek çok da sorun yaşandı. Özellikle Hıristiyan halkın Müslümanlarla askerlik yapmaya isteksizliği, Arap coğrafyasındaki ulaşım yetersizlikleri ve önceki dönemlerde elde ettikleri askerlik muafiyetlerini sürdürme istekleri başlıca sorunlardı. Ayrıca Osmanlı yönetiminin elinde tafsilatlı bir nüfus bilgisi yoktu. Nereden ne kadar asker alınacağı güvenilir olmayan yöntemlerle belirleniyordu. Mevcut personel sayısı erler birliklerine katılınca belirlenebiliyordu.⁵⁰² Gayrimüslimlerin askere alınma meselesi

⁴⁹⁸ BOA., DH.İD., 86-11.

⁴⁹⁹ Beşikçi, a.g.m., s.539.

⁵⁰⁰ Shaw, a.g.e., s.142.

⁵⁰¹ Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkatı, Madde 121.

⁵⁰² Sabis, a.g.e., s.155.

şiddet olaylarına ve ilerleyen dönemde ise isyanlara neden oldu. Bedevî Arapların askere alınmasında zaten sıkıntılar yaşanmaktaydı, buna bir de İngilizlerin Osmanlı'ya karşı vermiş oldukları rüşvet devreye girince Osmanlı'ya karşı isyan ederek İngiliz saflarında savaştılar. Anadolu'da Osmanlı idaresine karşı özellikle Rusların kışkırtmaları ile Van ve Zeytun'da ciddî isyanlar patlak verdi. Yeni askere alma sistemine karşı çıkan bir diğer grup Hopa ve Rize kıyılarına göç etmiş Müslüman Laz aşiretlerdi. Hükümetin gençlerini askere alıp Erzurum'a gönderme girişimine karşı çıkıp ayaklandılar. Hatta Lazistan'ın Rusya'ya bağlanması için 1914'te Rus yetkililer ile aşiretler arasında görüşme gerçekleştirildi. Devlet, aleyhine gelişen bu girişimler karşısında güvelik refleksi olarak, gelmeye devam eden Laz mülteci aşiretleri küçük gruplar halinde çeşitli bölgelere dağıttı. Eşzamanlı olarak Dersim ve Harput bölgesinde de Osmanlı asker toplama görevlilerine karşı isyan çıktı.⁵⁰³ Ermeni isyanları bastırıldıktan sonra fiili savaş halinde devletin güvenliğini tehdit ettiklerinden 1915 tarihinde çıkarılan Tehcir Kanunu ile Ermeni nüfus zorunlu göçe tabii tutuldu.⁵⁰⁴

Askerlik yapmak istemeyenlerin sıkça başvurduğu iki yol vardı. Askerî muafiyet bedelini ödeyip altı ay askerlik yapmak istemeyenler firar etmekteydi. Firar vakaları özellikle Lübnan ve Suriye havalisinde sıkça görülen bir durumdu. Cemal Paşa'nın bölgede almış olduğu sert tedbirlere rağmen bu sorun giderilemedi. Bölge halkı dağlara kaçtı erkeklerin kılık değiştirdiği kendini askerliğe elverişsiz hale getirdiği durumlar sıkça görülmekteydi. Tafsilatından bahsettiğimiz üzere firar edilip yakalananlar Divan-ı Harb'e gönderilip aileleri ile birlikte sert bir şekilde cezalandırılıyordu.⁵⁰⁵ Askerlikten kaçma yollarından birisi de özellikle gayrimüslimlerin sıkça başvurduğu başka milletin pasaportunu alarak vatandaşlığına geçme ve sahte sağlık raporu alma uygulamasıydı. İttihat Terakkî hükümeti imparatorluğun tüm nüfusundan azamî surette yararlanma düşüncesindeydi. Yeni askerlik kanununun 34'üncü maddesinde askerlik hizmetleri silahlı ve silahsız olarak iki şekilde tanımlanmıştı. Osmanlı Genelkurmayı askerliğe isteksiz özellikle gayrimüslim tebaa için bu sorunu amele tabularını ihdas ederek çözdü. Benzer uygulama İngiliz ve Rus ordusunda da bulunmaktaydı. İngilizler geri hizmetlerinde kullanmak üzere "coolie" ırgat birlikleri teşkil etmiş, Rus ordusunda da Kırgızlar ve

⁵⁰³ Aynı yer.

⁵⁰⁴ Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.55., Shaw, **a.g.e.**, s.155.

⁵⁰⁵ Shaw, **a.g.e.**, s.156.

Kazaklardan oluşan geri hizmet taburları bulunmaktaydı. Bu üç orduda da ihdas edilen bu silahsız geri hizmet birlikleri bu üç devletin de güven duymadığı askere alım hususunda sıkıntılar yaşadığı gruplardan oluşmaktaydı. Özellikle Ermenilerle ilgili yaşanan sıkıntılardan dolayı Genelkurmay tarafından çıkarılan emirle “*Ermenilerin seyyar ordularda, jandarma birlikleri ve silahlı hizmetlerde kullanılması kesinlikle yasaklanmıştır.*” Amele taburlarında hizmete alınan eratin çoğunluğu Rum ve Ermenilerden oluşmakla beraber, Süryani cemaatine mensupların yanı sıra ekseriyetle yaşlı ve bedensel olarak askerliğe elverişsiz Müslümanlar da bulunmaktaydı. Amele taburları savaş sırasında, inşaat, demiryolu bakımı, tarım işleri, malzeme sevkiyatı ve istihkâm işlerinde kullanıldılar. Seferberlik ilan edildiğinde amele taburlarındaki asker sayısı 100.000’i bulmakla beraber bu sayı savaş boyunca daha da artmıştır.⁵⁰⁶

2 Ağustos 1914’te seferberlik ilan edildiğinde 1891, 1892 ve 1893’lüler zaten silahaltındaydı. Savaşın ilerleyen dönemlerinde 20 ile 45 yaş arasındaki askerliğe elverişli tüm erkekler muvazzaf, müstahfiz ve ihtiyat olarak silahaltına çağrıldı. 29 Nisan 1915’te ihtiyaca binaen askere alım yaşı 18’e, 20 Mart 1916’da da üst sınır 50’ye çıkarıldı.⁵⁰⁷ “1330 Eylül’ünde silahaltına celbi lazım gelen efrad ile 1310 tevellüdlerin şimdiden taht-ı silaha celbi hakkında irade-i seniyye,” başlığıyla yayımlanan iradede Askerlik Hizmetleri Kanunnâmesi’nin 147. maddesindeki hal ve vasıflara sahip olan 1310 doğumluların silahaltına alınması, askerî eğitimlerin yerine getirilmesi hususunda harbiye nazırı yükümlü kılınmıştır.”⁵⁰⁸

Osmanlı Genelkurmayı imparatorluk genelinde takrîbi iki milyon seferber edilebilecek insan gücü hesaplıyordu. Bu sayıda 23 milyon nüfusa sahip imparatorluğun yaklaşık yüzde 10’una denk gelmekteydi. Balkan Savaşlarında seferberlik hususunda yaşanan fiyaskodan dolayı savaş durumunda Osmanlı ordusundan beklenti düşüktü. Fakat seferberliğin başlangıcından sonra gösterilen performans, beklentinin çok üzerindeydi. Osmanlı ordusunda asker sayısı 1913’e gelindiğinde net olmamakla birlikte 295.000 iken seferberliğin ilan 3 Ağustos 1915 günü bu sayı 726.000 oldu. Tabi ki seferberlikten önce Osmanlı Genelkurmayı yaşanan siyasî gerilimden dolayı askerî hazırlıklara erken

⁵⁰⁶ Beşikçi, a.g.m., s.547.

⁵⁰⁷ Beşikçi, a.g.e., s.117.

⁵⁰⁸ **Takvim-i Vakayi**, 22 Temmuz 1330; **İkdam**, 4 Ağustos 1914.

başlamıştı. Osmanlının savaşa çekilmek için uluslararası baskıların arttığı Eylül 1914'te bu sayı 780.000'e çıktı. Mart 1917'ye gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğunun askere aldığı insan sayısı 2.850.000'di. Umumî Harp'te, hafif süvarî alayları da dâhil olmak üzere bu sayı ortalama 3.000.000'a ulaşmaktadır.⁵⁰⁹ Avrupalı müttefik ve savaştığı muhasımları ile kıyaslandığında Osmanlı Genelkurmayı kısıtlı zamanda son derece başarılı bir ahz-ı asker ve seferberlik uygulamıştı. Ulus-devlet sürecinde, savaşın sanayileştiği ve topyekûnlaştığı bir dönemde zorunlu askerlik sistemi devlet ve toplum arasında yeni ilişkiler kurulmasına ve devlet mekanizmasının denetim ve önemli merkezileşmesinde önemli rol oynamıştır.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ Beşikçi, a.g.e., s.122.

⁵¹⁰ Beşikçi, a.g.m., s.524, Eric Von Ludendorf, **Topyekûn Harp**, Çev. Aynur Onur Çiftçi, Erhan Çiftçi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020.

Sonuç

Ordu temeli üzerine kurulu Osmanlı İmparatorluğu 18'uncu yy.'ın ikinci yarısından itibaren cephelerde yaşadığı kayıplarla doğru orantılı olarak devletin ana dayanağı olan Ordu'nun ıslahı hususunda sürekli girişimlerde bulunmuş fakat imparatorluğun içinde bulunmuş olduğu ekonomik bürokratik sıkıntıların yanısıra sürekli savaş halinde olmasından dolayı bu ıslahatlar tam manası ile başarıya ulaşmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun can damarlarının kesildiği Balkan Savaşları imparatorluk için bir dönüm noktası oldu. Devletin ekonomik ve sosyal açıdan çökmeye başladığı bir dönemde önce İtalya ile girilen Trablus savaşı sonrasında girilen Balkan Savaşları bozgunla sonuçlandı ve ordunun itibarı hem iç kamuoyunda hem de uluslararası arenada yerle bir oldu. Osmanlı İmparatorluğu topraklarının önemli bir bölümünü, yaklaşık %32'sini ve toplam nüfusunun yaklaşık %20'sini temsil eden dört milyon tebasını kaybetmişti. Osmanlı komuta heyeti ve siyasiler o kadar büyük bir acz içine düşmüştü ki ordunun silkinip kendisine gelebilmesi ve kendisini düzeltmesi için büyük bir şoka ihtiyaç vardı. İşte Balkan bozgunu, acz içindeki Osmanlı ordusunu uyandırmak kendine getirmek için gerekli şoku fazlasıyla sağlamıştı. İmparatorluğun hem ekonomik hem de entelektüel merkezi olan Balkan topraklarının kaybedilmesi, göreve başladıkları andan itibaren cephede olan genç harbiyeli subayların tahammül sınırını aşmıştı. İttihatçı subayların ve siyasîlerin bu düşüncelerini uygulama işi Enver Paşa'nın liderliğinde tezahür etti. Enver Paşa Avusturya'da çıkan Di Information gazetesinde çıkan makaleye göre "Osmanlı Garibaldi"si olarak görülüyordu.⁵¹¹ Almanlar da Osmanlı'yı "Enverland" olarak tanımlıyordu.⁵¹² Almanların Enver Paşa'yı bu şekilde nitelemelerinin nedeni Paşa'nın ordu ve hükümetteki mutlak gücüydü. Çünkü yapılması düşünülen reformların hayata geçirilebilmesi için devlet mekanizmasının çok hızlı karar verip uygulamaya geçmesi gerekiyordu. Bunun sağlanması için Kaimmakam rütbesindeki Enver Bey, kıdem zamları ile önce "Paşa" oldu, Umumî Harp öncesi de Başkomutanlık Vekaletini üzerine aldı. Böylelikle İttihat Terakkî'nin ve memleket idaresini mutlak şekilde eline aldı. Enver Paşa'nın liderliğinde İttihatçıların kafalarındaki temel düşünce, kapitülasyonlarla, yaptırım ve anlaşmalarla yarı sömürge durumuna düşmüş Osmanlı İmparatorluğunu güçlü bir orduyla yeniden ihya etmektir. Bu düşüncelerini uygulama fırsatını 1913'te

⁵¹¹ BOA., HRC., SYS. 231-155.

⁵¹² Orhan Koloğlu, *Prusya'dan Enverland'a ve Günümüze Türk-Alman Tarihi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.

yapmış oldukları darbeye yakalamış oldular. Prusya ekolünden yetişen genç subaylar, sosyal darwinizm kavramlarından etkilenmişti. Kafalarında uzun zamandan beri askerileştirilmiş bir toplum kurmakta kararlıydı. Devlet 19'uncu yy. boyunca diplomatik dengelerle bir şekilde ayakta kalmış fakat 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından itibaren Osmanlı'ya diplomasi kanalları kapanmıştı. "Hasta adam" olarak nitelendirilen İmparatorluğun can damarları tek tek koparılmış milyonlarca Türk ve Müslüman topraklarından sürülmüş ve katledilmişti. Balkan Savaşlarından sonra bir gazete, imparatorluğun "*uluslararası hukukun modası geçmiş ilkeleriyle değil savaşıla...*" kurtarılacağını ilan ediyordu.⁵¹³ Devletin tek kurtuluş yolu olarak Avrupalı devletler arasındaki rekabeti kullanarak gerekli reformları dış müdahale olmaksızın gerçekleştirmek ve savaş sonrası huzurlu bir dönem elde etme yolu olarak görüldü. Bu yolda yegâne müttefik ise özellikle askerî anlamda ilişkilerin iyi olduğu Almanya idi. Başlangıçta askerî danışma heyeti olarak gelen Alman personel, siyasî gelişmeler ve her iki devletin de pragmatik siyasetine bağlı olarak Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynadılar ve Osmanlı ordusu içinde son derece kritik görevlere getirildiler. Ordunun ıslahı için gerekli olan maddî destek ve askerî teçhizat Almanya'dan sağlandı. Gelen askerî ıslah heyeti ile birlikte yeni bir ordu teşkilatı ve seferberlik planı düzenlendi. Çünkü Balkan Savaşlarında Osmanlı Ordusu iki ordu kaybetmişti. Savaşta verilen zayıflık firarlarla birlikte 250.000'di. Seferberlik için öngörülen asker sayısı 800.000'di. Fakat Osmanlı Genelkurmayı ancak 290.000 askeri cephelere nakledebilmişti. Bunun yanında savaşın patlak verdiği cepheler lojistik merkezi olan başkente son derece yakın olmasına rağmen Osmanlı ordusu tam bir lojistik facia yaşamıştı. Silahlar başta olmak üzere lojistik malzemeler cephelere ulaştırılamamış, birliklerin dağılmasını müteakip bu malzemeler düşmanın eline geçmişti. Yapılan yeni Ordu Teşkilatı ve sıkı disiplin uygulamaları sayesinde Osmanlı Genelkurmayı 3 Ağustos'ta seferberlik ilan edildiğinde ilk etapta 726.000 neferi askere almayı başardı. Müteakip dönemlerde bu sayı daha da arttı. Bu sayı Osmanlı ordusu için o zamana kadar görülmemiş bir sayıydı. Daha bir sene önce neredeyse seferberlik planının üçte biri kadar askeri celb edebilmiş, cepheye plansız ve son derece düzensiz şekilde gönderilen birlikler kısa süre içerisinde dağılmıştı. Osmanlı ordusu Umumî Harbin patlak verdiği 1914 Kasım'ında 1918 yılına kadar 3.000.000 askeri silah altına almayı başarabilmişti.

⁵¹³ İkdâm, 4 Ağustos 1914.

Şüphesiz bura 1914 yılında önceki askerlik kanunlarının revize edilmiş hali olarak yürürlüğe giren “Ahz-ı Asker Kanun”un iyi uygulanmasının cepheye yansımadır. 1913-1914 yılında İttihatçı hükümet ve Osmanlı Genelkurmayı’nın uygulamaları Türk milletine yeni bir ruh katmıştı. Hükümet yönünü “Türk”e dönmüştü. Fransız devrimi ile başlayan milliyetçilik akımı ve nihayetinde oluşan ulus-devletlerin oluşmasında önemli sebeplerinden biri, zorunlu askerlikle birlikte siyaset diline giren millet ve vatan kavramlarıydı. 19’uncu yy.’da Balkanlardaki Osmanlı tebaasında başlayan kopuş Balkan Savaşlarıyla Osmanlı’nın devlet merkezi olan Balkan topraklarını kaybetmesi ile sonuçlandı. Anadolu’da ise Ermeni, Kürt ve Laz aşiretlerin isyanları baş göstermişti. Balkan Savaşlarından sonra Arap aydınlar ve subaylar da kendi Arapların konumunu sorgulamaya başlamıştı. Yaşanan kayıplar Osmanlılık ideolojisinin çökmüş olduğunun göstergesiydi. Tüm bu gelişmeler İttihat Terakkî içinde zaten çoğunlukta olan Türk milliyetçilerinin Anadolu Türklüğünü temel alan siyaset ve ideolojileri hayata geçirmeye sevk etti.

Osmanlı ordusu Balkan Savaşlarında iki büyük sorunla karşı karşıya kalmıştı, insan gücü eksikliği ve lojistik kanallarındaki aksaklıklar. Sorunlardan birisi zorunlu askerlik sistemi diğeri ise yeni teşkilatla birlikte lojistik sisteminin düzeltilmesi için yapılan ıslahlar neticesinde nispeten çözüldü. Cephele arasında son derece geniş coğrafya olmasına rağmen Osmanlı ordusu genel manada başarılı bir sınav vermişti. Balkan Savaşları ve Umumî Harbin seferberliği, Ağustos 1913’ten Ağustos 1914’e kadar geçen süre bir ordunun yeniden yapılanması için gerçekten çok kısa bir süreydi. Gelişen siyasî olaylar, Osmanlı Genelkurmayınca radikal ve kat’i kararlarla başlayan ıslahat çalışmaları için Osmanlı İmparatorluğu’na toparlanması ve tekrar kendi ayakları üzerinde durması için bir yıldan az zaman tanıdı. Osmanlı Devleti, 38 tümen ile girdiği bu savaştan 20 tümen ile ayrılmıştır. Kimsenin ittifak yapmak istemediği, bir yıl öncesinde küçük Balkan Devletleri karşısında dağılarak küçük düşen Osmanlı ordusu, Umumî Harp’te tüm eksiklerine rağmen on ayrı cephede, dört yıl boyunca savaşmıştır. Böylelikle, Osmanlı toplumunun gözünde şan ve şerefine sürülen leke olarak görülen Balkan Savaşları birkaç ayda biteceği öngörülen Umumî Harbin dört yıl sürmesinde Osmanlı ordusunun göstermiş olduğu direncin rolü büyüktür. Almanya ve Belçika’dan silah siparişleri verilmiş, bunun yanında yerli silah sanayinin geliştirmek için çalışmalar yapılmış daha sonra Millî Mücade’ye büyük katkısı olacak olan silah fabrikaları bu dönemde

kurulmuştur. Enver Paşa'nın kumanda heyetini gençleştirmek yoluyla uyguladığı askerî ıslahatın isabetli bir karar olduğu ortaya çıkmış ve orduya bir canlılık geldiği gibi genç subayların önü açılmıştır. Yapılan yeniden yapılanma girişimlerinin asıl sonucunu Millî Mücadele döneminde vermiştir. Çünkü bu ordunun yetiştirmiş olduğu komuta heyeti, Millî Mücadelenin belkemiğini oluşturacaktır. Harbin sonunda bütün kumandanlar cephelerden askerliği ve kumandanlık sanatında çok şey öğrenmiş ve yetişmiş olarak dönmüşlerdir.⁵¹⁴ Bu açıdan bakıldığında yapılan ıslahatların başarılı olduğu açıkça görülür. Savaşa zorunlu olarak girilse, her ne kadar felaketle sonuçlanmış gibi gözükse de, Osmanlı Genelkurmayının iyi niyet ve azimle yapmış olduğu ıslah çalışmalarının bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerini atan askerî kadronun önemli mevkilere gelmesinde ve kamuoyunda tanınmasında çok büyük yeri vardır. Bununla orduda yapılan gençleştirme hareketi ile önemli görevlere getirilen genç subaylar, birlikte, eğitimde çağdaşlaşma hamlesinin ilk tetikleyicisi, diğer bir ifadeyle Türkiye'de modernizmin gelişmesinde öncü olmuştur. Osmanlı zorunlu askerlik sistemi Türk milliyetçiliğinin temelini oluşturan kimliğin öncüsü ve bu kimliğin oluşumunu hızlandıran katalizör görevi görmüştür. Balkan bozgunu ve sonrasında yaşanan Osmanlı askerî rönesansı Osmanlı ordusunun yeniden yapılanması ve müteakiben Kurtuluş Savaşı esnasında ve sonrasında dönüşüm geçirmesinde büyük rol oynamıştır. Millî Mücadele sonrası kurulan modern Cumhuriyetin ordu teşkilat yapısı ve askere alma sistemi Umumi Harp boyunca ufak değişiklikler geçirse de, temelde 1913-1914 yıllarında yapılan yeniden yapılanma çalışma sonucu ortaya çıkan ordu teşkilatı ve zorunlu askerlik sistemine dayanır.

⁵¹⁴ Ali Kaşığıuşun, **Enver Paşa'nın Ordu'yu Islah Çalışmaları (1914-1918)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2009, s.104.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri,

MSB ATASE Arşivi

ATASE, BDH, 2010-585.

ATASE, BDH, 2010-590.

ATASE, BDH, 440-6-5.

ATASE, BDH. 440-15.

Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOA, HAT, 1438-59106.,

BOA, HAT, 1438- 59106.,

BOA, Y. PRK. ASK. 3-76.,

BOA, BEO,3826-286896.

BOA, MV. 229-25.

BOA, MB.İ.,171-11.,

BOA, A.DVN.MKL.55-28.,

BOA, DH. İD, 158-2.,

BOA, A.DVN. MKL. 55-28.,

BOA, MV. 235-1.,

BOA, İ. DUİT, 8-92.,

BOA, İ. HB, 149-13.,

BOA, MV., 184-38.,

BOA, MV., 179-23.,

BOA, BEO, 4058-304311.,

BOA, MF.MKT. 1181-80.,

BOA, DH.MTV., 17-58.,

BOA, DH.EUM.MH., 136-58.

BOA, MV., 234-89.,

BOA, MV., 234-25.,

BOA, MV, 233-189.

BOA, DH., MB.,148-120.,

BOA, BBA-DH.ID.,100-7.,

BOA, MF. İBT.,492-5.,

BOA, MF., İBT., 492-5.,

BOA, ŞD., 655-19.,

BOA, A.} DVN. MKL., 57-63.,

BOA, HR.İD., 327 – 45.,

BOA, MB. İ, 114 – 6.,

BOA, HR.TH., 375 – 97.,

BOA, MV. 232-9.,

BOA, İ.HB.147-50.,

BOA, BEO, 4226-316916.

BOA, İ.HB.H-25-03-15436,

BOA, İ.HB.H.,

BOA, HR.İD., 948-12.,

BOA, MV., 236-17.,

BOA, DH. HMŞ.,23-9.,

BOA, HR.SFR.04,

BOA., HR.SFR.04,

BOA, TFR.I.UM., 29-2868.,

BOA, DH. ŞFR., 263-49.,

BOA, DH.İD., 180-52.,

BOA, H.MB.HPS.M, 15-24.,

BOA, DH.İD., 86-11.,

BOA, HRC., SYS. 231-155.

Gazeteler

Takvim-i Vakayi, 21 Recep 1327.

Takvim-i Vakayi, 7 Kanun-u Sani 1329:1.

Takvim-i Vakayi, 22 Temmuz 1330.

Tanin, 20 Kanun-u Sâni 1914.

İkdam, 4 Ağustos 1914.

Kitap ve Makaleler

ACAR, Kezban. **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi**, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2004.

—"Osmanlı ve Rus Modernleşmesine Dair Görüşler", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, c.4, sayı, 16-17, Isparta, 2008.

AKBAY, Cemal. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları, Harbe Girişi**, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara, 2014.

- AGOSTON Gabor. "Doğu-Orta Avrupa'da İmparatorluklar ve Savaş, 1550–1750: Osmanlı-Habsburg Rekabeti ve Askerî Dönüşüm", Agoston, Gabor. **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2012, s.169-212.
- "Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları", Dü. Kahraman Şakul, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- AHMAD, Feroz. **İttihat ve Terakki 1908-1914**, çev.Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul,1999.
- AKSAKAL, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğu", Robert Gerwath, Erez Manela, **Savaşta İmparatorluklar**, Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- AKSAN, Vırgınıa H. **Kuşatılmış Bir İmparatorluk**, "Osmanlı Harpleri", 1700-1870 . İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- AKŞİN, Sina. **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- ALKAN, Ahmet Turan. **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- ALKAN, Necmettin. **İmparatorluğun Savaşı, Birinci Dünya Savaşına Neden ve Nasıl Girdik?**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020.
- "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve İki Tarafın Beklentileri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sayı, 43, İstanbul, 2007.
- ALPEREN, Altan. "Bağdat Demiryolu: Siyasal Sonuçları Olan Bir Türk-Alman Demiryolu Projesi", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / Education And Society In The 21st Century**, cilt/ volume 7, sayı/issue 19, İstanbul, 2018, s.1-22.
- APAK, Rahmi. **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- ARMAOĞLU, Fahir. **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1789-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

- ARTUÇ, Nevzat. **Cemal Paşa, Askerî ve Siyasi Hatıratı**, TTK Yayınları, Ankara, 2019.
- ATAY, Falih Rıfki. **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2021.
- AYBARS, Ergün. "Makedonya ve II. Meşrutiyet", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, sayı I İstanbul, 1983, s.107-111.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1908-1914**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- AYIŞIĞI, Metin. **Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Askerî ve Siyasi Hayatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- AYIN, Faruk. **Tanzîmat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)**, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara, 1994.
- BARDAKÇI, Murat. **Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.
- BAYAR, Celal. **Ben de Yazdım**, cilt 3, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997.
- BEŞİKÇİ, Mehmet. "Topyekûn Savaş Çağında Askerî İşgücünü Seferber Etmek, Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Zorunlu Askerlik Hizmeti", **Askerlik İş, Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi**, Dü. Eric Jan Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 523-556.
- Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- "Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, sayı 110, Ankara, 2012 s. 27-43.
- BEŞİRLİ, Mehmet. "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 16, İstanbul, 2004, s. 121-139.
- BEYDİLLİ, Kemal. "III. Selim", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 36, İstanbul, 2009.
- "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri", **İlmî Araştırmalar Dergisi**, sayı 8, İstanbul, 1999, s. s.25-64.
- "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 42, İstanbul, 2009.

- "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Heyeti Hakkında", **Tarih Dergisi**, sayı 32, İstanbul, 1979, s. 481-494.
- "Colmar Von der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Prusya-Alman- Osmanlı Siyasi ve Askeri Münasebetlerine Bir Bakış.", **Harp Akademileri Basımevi**, İstanbul, 1983, s. 17.
- "Mühendishâne-i Bahri Hümâyun", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, s.4-11.
- BLACK, Jeremy. **Savaş ve Dünya, Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000**, çev. Yeliz Özkan, Dost Yayınları, İstanbul, 2009.
- BRÖCKLING, Ulrich. **Disiplin, Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- CLAUSEWITZ, Carl Von. **Savaş Üzerine**, çev. H.Fahri Çeliker, Özne Yayınlar, İstanbul, 2000.
- ÇADIRCI, Musa. "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu 1970-1974", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1970-1974, c.VIII-XII, sayı 14, s. 65.
- ÇOLAK, Mustafa. **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası 1914-1918**, TTK Yayınları, Ankara, 2006.
- ÇÖKLÜ, Şenol. **I. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Asker Alma (Ahz-ı Asker) Usulleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- EFENDİ, Ahmet Resmi. **Hülâsat'ül-İtibar, (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi**, dü. Osman Köksal, Gazi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- EKİNCİ, Mehmet Rezan. "1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı" e-**Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)**, İstanbul, 2017, s.703-724.
- EMECEN, Feridun. "II. Osman", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.33, İstanbul, 2007, s.453-456.
- **Osmanlı Klasik Çağ'ında Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

- ENGELHARDT, Eduard Philippe. **Tanzimat ve Türkiye**, çev.Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017.
- ER, Serkan. "Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", **Tarih Dergisi**, sayı 59, İstanbul, 2014, s.137-188.
- ERASLAN, Cezmi. "Hamidiye Alayları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.15, İstanbul, 1997, s. 462-464.
- ERİCKSON, Edward. **I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü'l-amare ve Filistin Cephesi**, çev.Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.
- Size Ölmeyi Emrediyorum!**, çev. Mehmet Tanju Akad, Kırmızıkeci Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913**, Westport: Pareger, 2003.
- I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu 1914-1918, Dünya Savaş Tarihi**, çev. Sare Levin Atalay, İstanbul, 2012.
- "The Ottoman Conscription System, 1844-1914", **International Review of Social History**, December 1998, Vol. 43, pp. 437-449.
- Fahmy, KHALED. **All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt**, American University in Cairo Press, 2010.
- FERMER, Douglas. **Sedan 1870: The Eclipse of France**, Pen and Sword Military Press, 2016.
- FOUCAULT, Michel. **Hapishane'nin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2019.
- FREEDMAN, Lawrence. **Strateji**, çev. Taciser Belge, Belkıs Çorakçı Dışbudak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

- FROMKİN, David. **Avrupa'da Son Yaz, 1914'teki Büyük Savaşı Kim Başlattı?** çev. Ahmet Şükrü Dorukan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.
- FİDAN, Giray. **Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?**, çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2016.
- GEZA, David. "Baron De Tott", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 5, İstanbul, 1992.
- GİLBERT, Felix. "Machiavelli, Savaş Sanatında Rönesans", **Modern Strateji, Machiavelli'den Nükleer Çağ'a**. dü. Peter Paret, çev. Doruk Can Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, 2015.
- GOLTZ, Colmar Von Der. **Millet-i Müselleha**, dü. İsmet Sarıbal, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, Çankırı, 2013.
- GÖRGÜLÜ, İsmet. **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- GÜLCÜ, Nursel. "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi", **Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi**, Antalya, 2019., s. 311-317.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. **Ermeni Tehciri**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- HALE, William. **Türkiye'de Ordu ve Siyaset, 1789'dan Günümüze**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- HALL, Richard. **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, Homer Yayınları, İstanbul, 2003.
- HALLI, Reşat. **Balkan Harbi**, cilt.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.
- HANİOĞLU, M. Şükrü **Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902-1908**, Cambridge Press, New York, 2001.
- HAYTA, Necdet. **Balkan Savaşlarında Edirne**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2016.

- HOBBS, Thomas. **Leviathan**, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- HUNTINGTON, Samuel. **Soldier and State, The Theory and Politics of Civil-Military Relations**, Harvard University Press, Princeton, 2005.
- İŞIKLAR, Celal. **Kamu Hizmeti Ve İdârî İşlem Alanı Olarak Zorunlu Askerlik**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- İNALCIK, Halil. "Timar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.41, Ankara, 2021.
- İNCE, Yunus."Osmanlı Devletinde Barutun ve Ateşli Silahların Kullanımının Yaygınlaşması", **Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan**, Dü. Prof. Dr. Hasan Bahar, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya, 2013, s. 503-523.
- İNÖNÜ, İsmet. **Hatıralar**, dü. Sebahattin Selek, cilt I, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- KARABEKİR, Kâzım. **Birinci Dünya Savaşı Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- KARACA, Taha Niyazi. "Dostluktan Çatışmaya, Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri", **Journal of Anglo-Turkish Relations (JATR)**, volume 1, number 1 2020, pp. 11-32.
- KARAL, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**, c. IX, TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- KAŞIYUĞUN, Ali. **Enver Paşa'nın Ordu'yu Islah Çalışmaları (1914-1918)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2009.
- KIŞ, Salih. **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü ve Von Der Goltz Paşa**, Palet Yayınları, Konya, 2017.
- KODAMAN, Bayram. "Hamidiye Hafif Süvari Alayları, II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", **Sultan, Devr-i Hamid**, dü. Gülbadi Alan, Metin Hülagü, cilt I, **Erciyes Üniversitesi Yayınları**, Kayseri, 2011, c. I, s. 350-352.
- KOLAÇ, Zeki. **Zeki Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı**, çev.Sema Demirtaş, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

- KRESSENSTEİN, Friedrich Freiherr Kress Von. **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev. Tahir Balaban, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.
- KLEİN, Janet. **Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları, ve Kürt Aşiretleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- KURAN, Ahmet Bedevi. **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul 1945.
- KURAT, Akdes Nimet. **Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 2020.
- Kur'a-i Kanunnâme-i Hümayun**, Matbaa-i Amire, 1286.
- KURT, Yılmaz. **Risâle-i Koçi Bey**, Akçağ Yayınları, İstanbul , 2000.
- KUTLU, Sacit. **Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.
- KÜLÇE, Süleyman. **Balkan Harbi'nde İhmal Faciaları**, Dü. Ercan Haytaoğlu, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2018.
- LEVY, Avigdor. "The Officer Corps In Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-39", **Middle East Study**, vol,2, Printed in Great Britain, 1971, pp. 21-39.
- LEWİS, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Babür Turna, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- LUDENDORFF, Eric Von. **Topyekûn Harp,Dergah Yayınları**, çev. Erhan Çiftçi, Aynur Onur Çiftçi, Dergah Yayınları, İstanbul, 2020.
- LARCHER, M. **Büyük Harpte Türk Harbi**, Nak. Kaykamakam Bursalı Memed Nihad, Dü. Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, cilt I, İstanbul, 2018.
- MACCİAVELLİ, Niccolo. **Prens**, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2018.
- MACFİE, A.L. **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, çev. Funda Soysal Damla Acar, İstanbul Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

- MADEN, Fahri. "Büyük Güçlerin Berlin Anlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Baskıları", **Histoy Studies**, volume 5, Issue 1, 2013, p. 267-286.
- MAHMUD ŞEVKET PAŞA. **Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafet-i Askeriyesi**, TTK Yayınları, Ankara, 2010.
- MANN, Michael. **Devletler, Savaş ve Kapitalizm, Politik Sosyoloji İncelemeleri**, çev. Semih Türkoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul, 2013.
- MOREAU, Odile. **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914**, Çev. Işık Ergüden. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- MUHTAR, Mahmud. **Maziye Bir Nazar**, Dü. Erol Kılınç., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.
- MURPHY, Rhoads. **Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700**, çev. Mehmed Tanju Akad, Homer Yayınları, İstanbul, 2007.
- Balkan Harbi, Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri**, dü. A.Basad Kocaoğlu, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- MÜHLMANN, Carl. **İmparatorluğun Sonu 1914**, çev. Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- NALÇACI, Murat. "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu", **Tarih Dergisi**, sayı 54, İstanbul, 2012, s. 149-172.
- SANDER, Oral, FİŞEK, Kurtan. **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İç Yüzü, (1828-1925)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.
- KOLOĞLU, Orhan. **Prusya'dan Enverland'a ve Günümüze Türk-Alman Tarihi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.
- ORTAYLI, İlber. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfûzu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- KÖKSAL, Osman. **Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkatı, 29 Nisan 1330, Osmanlı Devleti'nde Askere Almada Son Durum**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- ÖĞRETEN, Ahmet. **Nizam-ı Cedit'e Dair Islahat Layihaları**, İstanbul, 1989.
- ÖRENÇ, Ali Fuat. "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", **Tarih Dergisi**, sayı, 46, İstanbul, 2012, 37-84.
- ÖZCAN, Abdülkadir. "Humbaracı Ahmed Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 18, İstanbul, 1998.
- "Sekban", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 36. İstanbul, 2009.
- "Harbiye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 16, İstanbul, 1997.
- ÖZGÜLDÜR, Yavuz. "Yüzbaşı Helmut Von Moltke'den Müşir Liman Von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı 4, Ankara,1993, s. 297-309.
- PANZAC, Daniel. **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, çev. Sertaç Canpolat, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.
- PARKER, Geoffrey. **Askerî Devrim**, çev. Tuncay Zorlu, Küre yayınları, İstanbul, 2018.
- PAŞA, Ahmet Cevad. **Tarih-i Asker-i Osmanî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.
- PAŞA, Cemal. **Hatıralar, İttihat ve Terakkî, I. Dünya Savaşı Anıları**, dü. Behçet Cemal, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.
- PAŞA, Tahsin. **Tahsin Paşanın Yıldız Hatırları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1990.
- PETROSYAN, İrina. **Mebde-i Kanûn-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi**, Moskova, 1987.
- REYNOLDS, Michael A. **İmparatorlukların Çöküşü, Osmanlı Rus Çatışması 1908-1918**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.

- ROGAN, Eugene. **Osmanlı'nın Çöküşü, Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920**, çev. Özkan Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakîre-i Mansure", **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi**, sayı 12, İstanbul, 1981-1982 s.127-156.
- SABİS, Ali İhsan. **Balkan Savaşlarında Neden Bozguna Uğradık**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.
- Harp Hatıralarım, Birinci Cihan Harbi Hatıraları** Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- SANDERS, Liman Von. **Türkiye'de Beş Yıl**, çev. Örgün Uğurlu, cilt.I, Yeni Gün Yayınları, İstanbul, 1999.
- SEDİROĞLU, Serdar Cem. "Balkan Savaşları Arifesinde Ordunun Siyasetle İştigali ve Politizasyonunun Balkan Savaşlarının Sonucuna Olan Etkisi", **Asos Journal Dergisi**, sayı 63, 2017 s.470-490.
- SHAW, Stanford. **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş**, TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeniler**, çev.Şadi Dinlenç, TTK Yayınları, Ankara, 2006.
- SHAW, Stanford J., Shaw-Ezel Kural. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2016, Cilt II.
- Solakzâde Tarihi**, der. H.Halit Atlı, İBB Yayınları, İstanbul, 2016.
- SUNAR, Mehmet Mert. "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar**, Dü. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.252-277.
- ŞAYİN, Cevat, YEŞİL, Fatih. "XVIII. Yüzyılda Taktik Değişim, Bir Osmanlı Muharebe Alanı Krokisi Üzerine Notlar", **Tarih Dergisi**, sayı, 53/1, İstanbul, 2012, s. 19-38.

- ŞİMŞİR, Bilal. "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler**, Ankara, 1987.
- TANSU, Samih Nafiz. **İttihat Terakkî İçinde Dönerler**, Parola Yayınevi, İstanbul, 2003.
- TEVFİK, Ebuzziya. "General Von Der Goltz", **Mecmua-i Ebuzziya**, (15 Safer 1315/1899).
- TOPRAK, Zafer. **Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- TRUMPENER, Ulrich. "German Military Aid to Turkey in 1914: An Historical Re-Evaluation", **The Journal of Modern History**, vol. 32, 1960, pp. 145-149.
- TSK Tarihi, Balkan Harbi, Birinci Çatalca Muharebesi**, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara, 1983.
- TUNAYA, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tümg. Abdurrahman Nafiz, Tuğg. Kiramettin. **1912-913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması**, Dü. S.Selin Özmen, Kerime Şahiner Mehmet Özdemir, Ankara, 2007.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, cilt 3, Kısım, 5, Genelkurmay Basımevi, 1971.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türk Yunan Harbi 1897**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982.
- TÜRKMEN, Zekeriya. "Hareket Ordusu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, "Mahmud Şevket Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 27, İstanbul, 2003.
- "IX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane", **III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri**, 25-26 Mayıs, İstanbul, 2015.

"II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri", cilt 12, sayı 35, 2000, 567-591.

—**Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, TTK Yayınları, Ankara, 2001.

İNALCIK, Halil, "Timar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.4, Ankara 2021.

UÇAROL, Rıfat. "1912 Balkan Bunalımı, Osmanlı Devleti'nde Büyük Kabine'nin Kurulması Ve Savaşa Gidiş", **Balkan Savaşı Paneli**, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.23-49.

UYAR, Mesut. "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", **CTAD Dergisi**, sayı 30, Çanakkale, 2019, s.29-84.

—"Osmanlı Rönesansı, Balkan Bozgunu", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Ankara, 2012, s.65-74.

UYAR Mesut, GÖK Hayrullah. "Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askerî Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması: 1640-1871", **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, cilt 13, sayı 1, Ankara, 2003, 1-28.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. "Tosyalı Ebubekir Ratip Efendi", **Belleten Dergisi**, Ankara, 1968, s.153

—**Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

—**Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınevi, Ankara, 1994, c.I

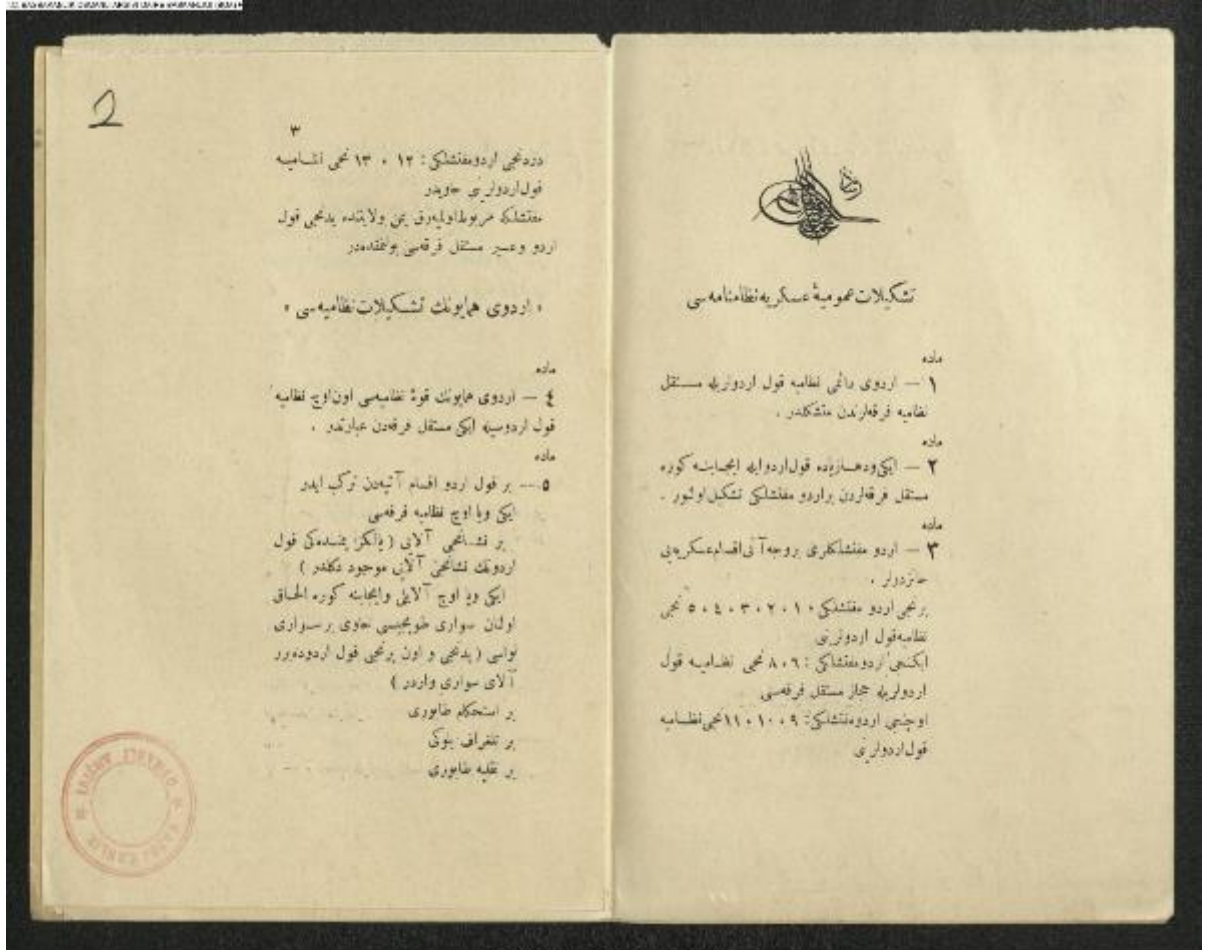
ÜNAL, Uğur. **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu 1861-1876**, TTK Yayınları, Ankara, 2016.

WALLACH, Jehuda L. **Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri**, çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

- YAPICI, Merve İrem. "Rusya'da ve Osmanlı'da Askerî Reformun Paradoksu, "Aralıkçılar" (Dekabristler) ve "Fedailer", **Alternatif Politika Dergisi**, cilt 8, sayı 2, 2016, s.270-299.
- YARCI, Güler. "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, cilt 4, sayı:1, 2013, s. 1-39.
- YEŞİL, Fatih. **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi, Ebubekir Râtip Efendi (1750-1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.
- "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar, 1792-1918", Timaş Yayınları, YILDIZ, Gültekin, **Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz Ve Hava Kuvvetleri**, İstanbul, 2017.
- "Nizam-ı Cedit Ordusunda Tâlim ve Terbiye", **Tarih Dergisi**, sayı 52, İstanbul, 2011.
- YILDIZ, Gültekin **Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- ZARİNEBAF, Fariba. "Models: A View from the Ottoman Margin", **Kritika, Explorations in Russian and Eurasian History 12 (2)and Eurasian History**, pp. 489-499.
- ZEYREK, Suat. **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, İstanbul, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.
- "II.Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyancıları ve Sonuçları", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 33, 2012, s. 299-336.
- ZEYREK, Suat, Halil AKMAN. "31 Mart İsyanı'nın Osmanlı Ordusu Üzerindeki Etkileri", **Tribute to Prof. Dr. Şerafettin Turan, ISSN: 1309 4173 (Online), 1309-4688 (Print) A**, Volume 6, Issue 38, April 2014, p. 383-39.

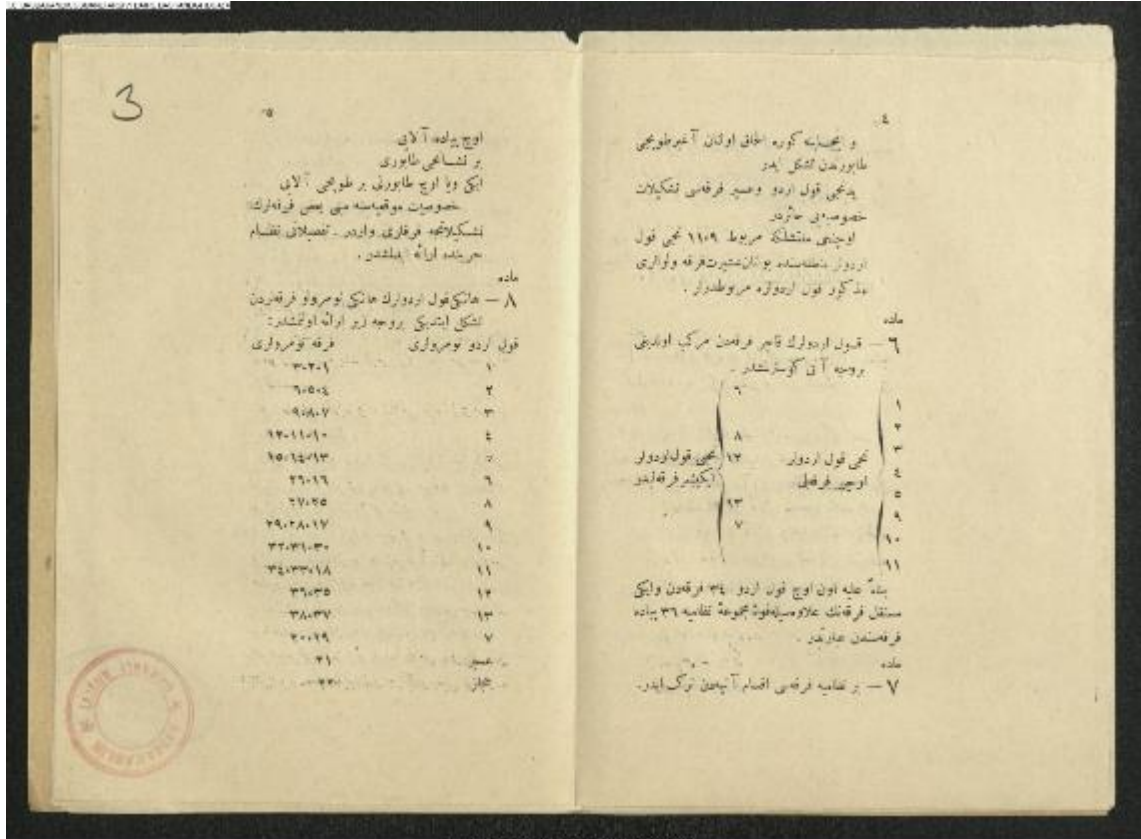
EKLER

EK-1

A:\DVN.MKI.00055.00028.001

1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı Nizamnâmesi (1)

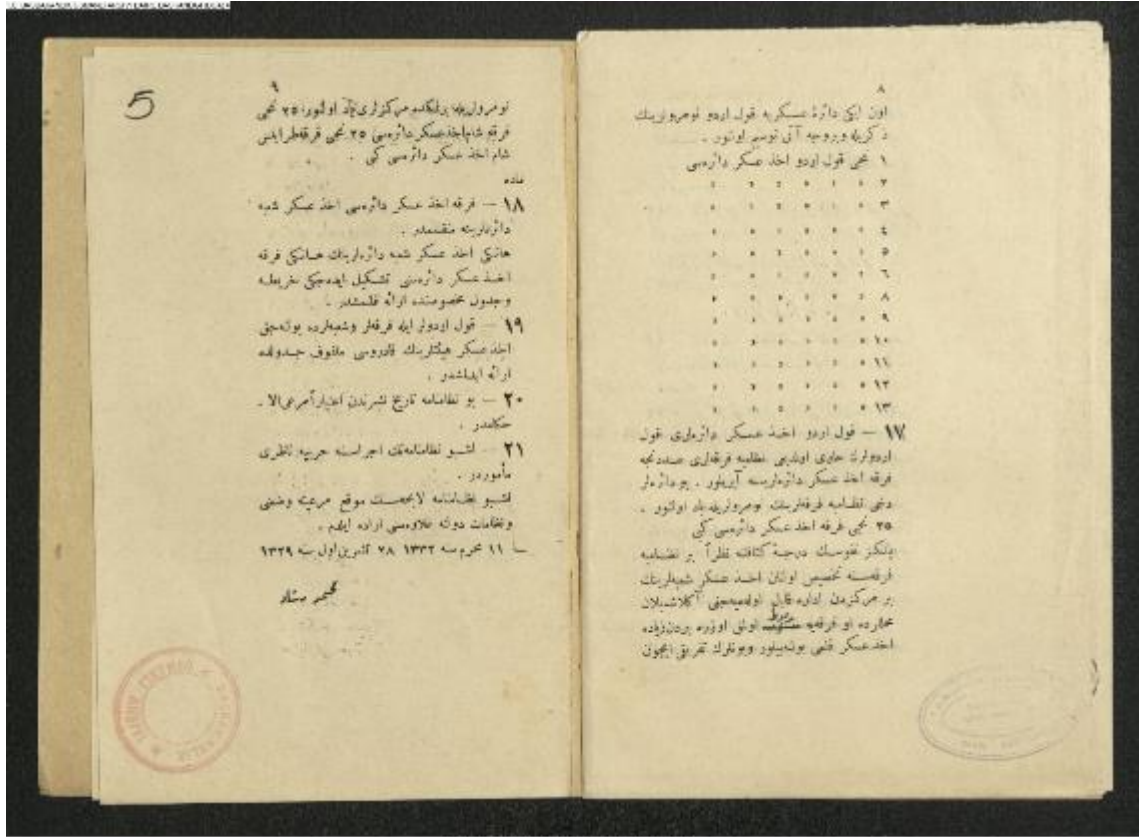
A:\DVN.MKI.00055 (X0028.001

1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı Nizamnâmesi (2)

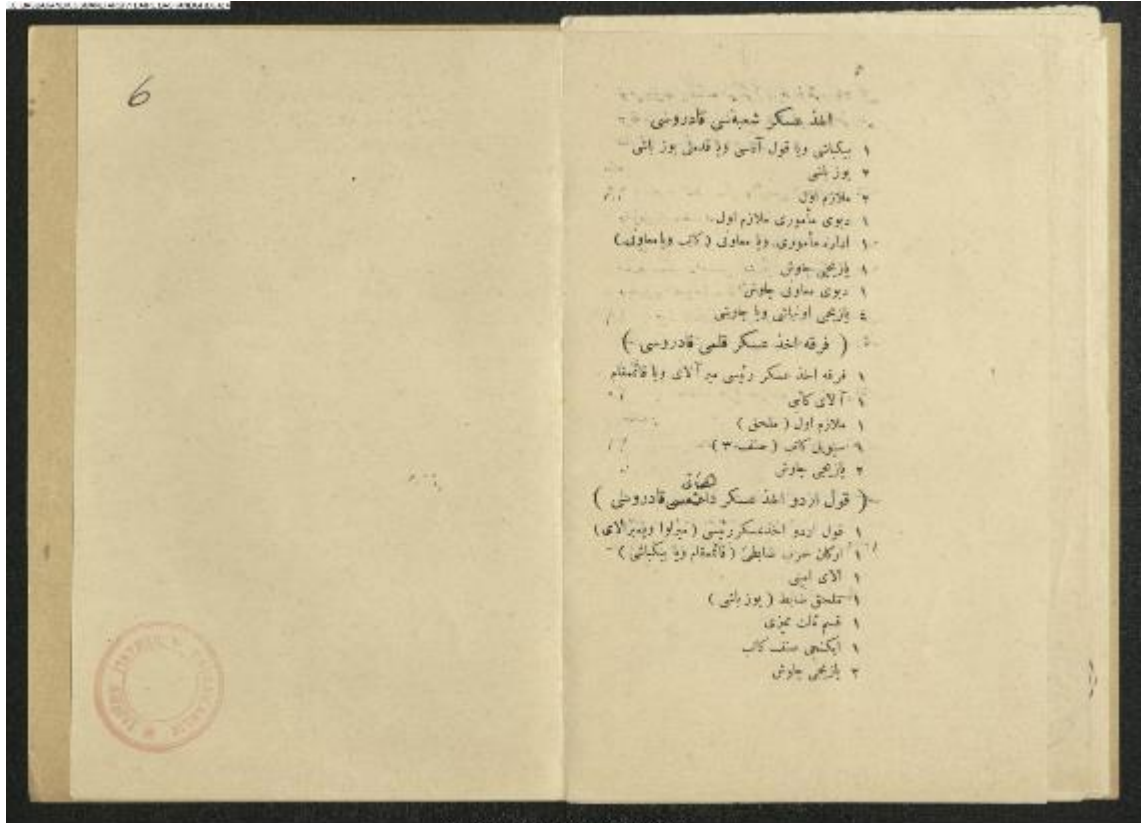
A. | DVN.MKL.00055.00028.001

1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı Nizamnâmesi (3)

A:\D\VN.MKL.00055.00028.001

1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı Nizamnâmesi (4)

A:|DVN.MKL.00055.00028.001

1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı Nizamnâmesi (5)

EK-6

مفتیشلیک	قورالدار	مفتیشلیک
۱	۱	۱
۲	۲	۲
۳	۳	۳
۴	۴	۴
۵	۵	۵
۶	۶	۶
۷	۷	۷
۸	۸	۸
۹	۹	۹
۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	۳۱	۳۱
۳۲	۳۲	۳۲
۳۳	۳۳	۳۳
۳۴	۳۴	۳۴
۳۵	۳۵	۳۵
۳۶	۳۶	۳۶
۳۷	۳۷	۳۷
۳۸	۳۸	۳۸
۳۹	۳۹	۳۹
۴۰	۴۰	۴۰
۴۱	۴۱	۴۱
۴۲	۴۲	۴۲
۴۳	۴۳	۴۳
۴۴	۴۴	۴۴
۴۵	۴۵	۴۵
۴۶	۴۶	۴۶
۴۷	۴۷	۴۷
۴۸	۴۸	۴۸

OSMANLI ARŞIVI
DH-ID
158 2 3

DH.ID.00158.00002.003

1913 Tarihli Yeni Ordu Teşkilatı Cetveli
(Ordu Müfettişlikleri ve Bağlısı Kolordular)

اسم	ترتیب اید پر حکماری رتبه	عمل مکمل رتبه
قائم مقام خوجه زاده فخریه	میراچی	یاره از خدمت کتبی قوی با خدمت
ایلیا شی شتارو	قائم مقام	سکه نجه یاره آوری قوی با خدمت
کوبه له	:	شند و نر نشانی
یوزباشی خوجه شتارو کتبی	ایلیا شی	اوره نر نر شتارو استقامت خنا بقلقه
آدرت	:	ایکا در جریه کتبی سکه نجه
لاکله	:	:
موانج مکملی شتارو	یوزباشی	جریه نجه رتبه

آهلیا از روسی خنا بجه تده اولجه کورده خدمت در لوز قبول ایلمه اولده بالوده اساسیجه حرر قتلعه - ندره بی خنا بجه
 اسدی خندالنده کله رتبه اولجه شریفاً انتخاب اولنده قلمی حمله مکمل - ایلمشدر -
 اشهر از رتبه سینه نجه اجرا سنه جریه نجه رتبه مکمل در - ایلمشدر اولده ۱۹۱۸ سال اولجه

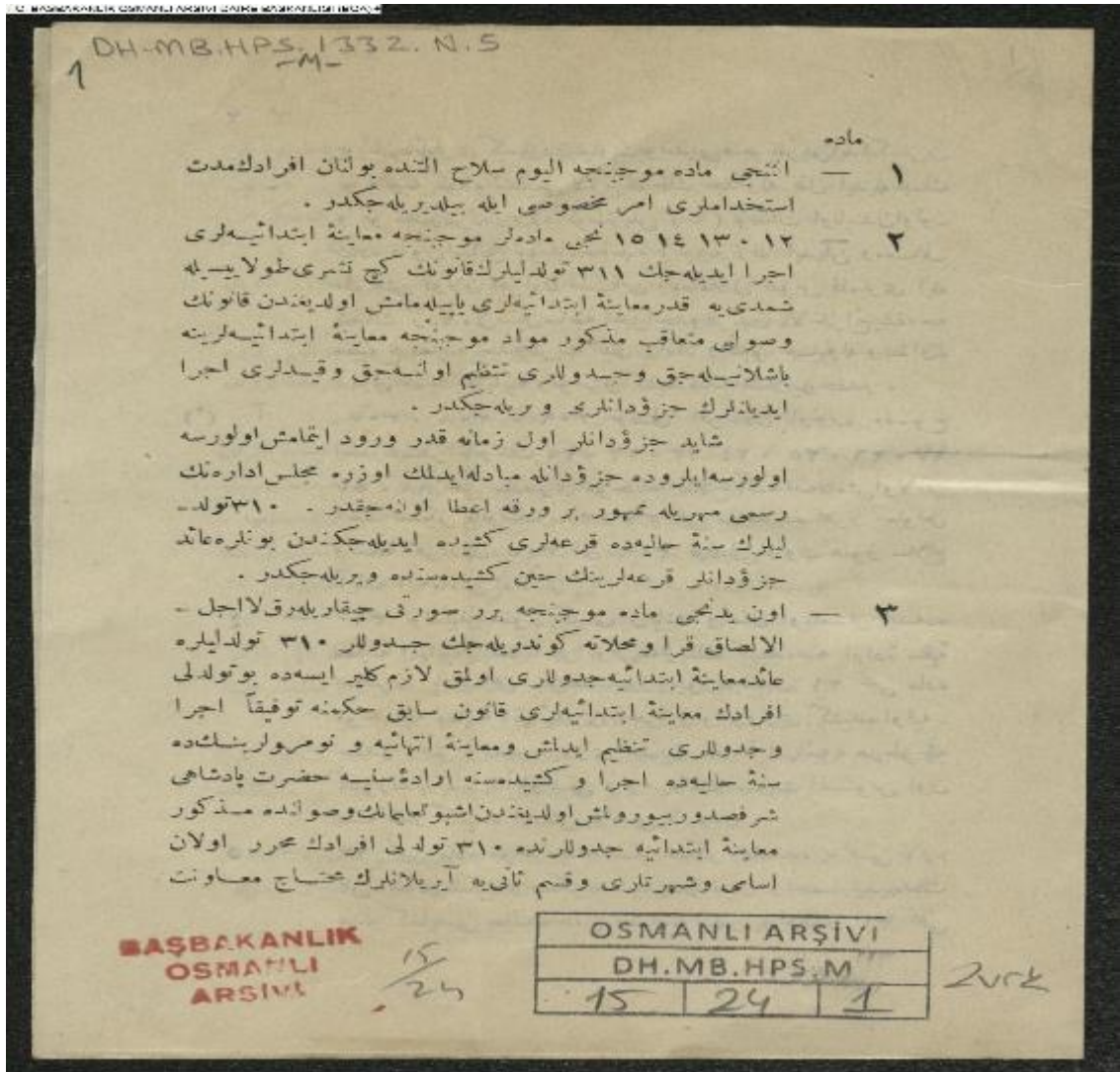
جریه نجه
 ایکا جریه کتبی رتبه
 صدراعظم
 کتبی

1. HB 154/36

2

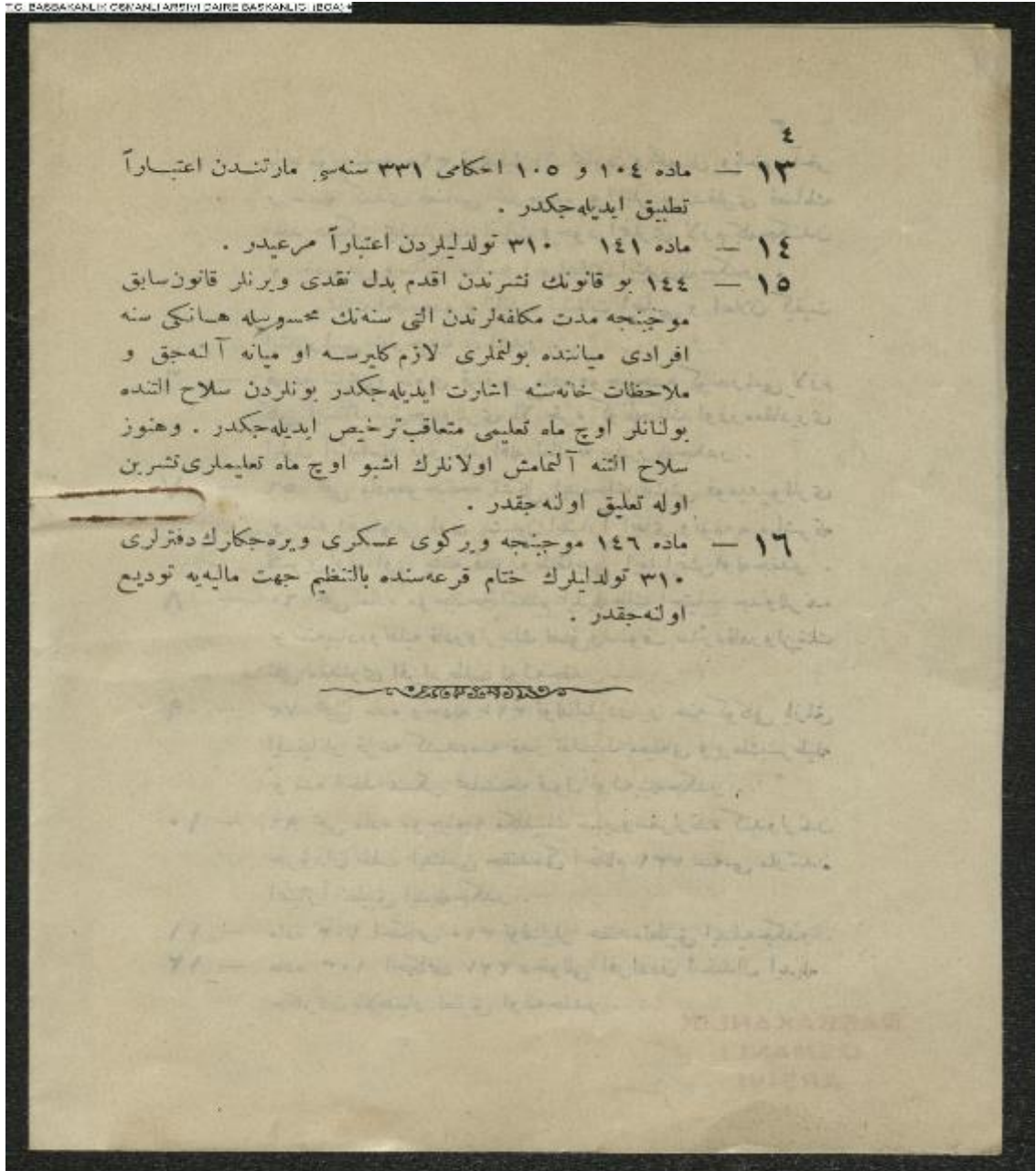
L11B.00154.00036.002

Alman Askerî Heyeti'nin Görev Yerlerini ve Yeni Rütbelerini Gösteren Belge

DH.MB.HPS.M.00015.00024.001

12 Mayıs 1914 Tarihli Yeni Askerlik Kanunu Nizamnâmesi (1)

DH.MB.HPS.M.00015.00024.001

12 Mayıs 1914 Tarihli Yeni Askerlik Kanunu Nizamnâmesi (3)

EK-15

İstanbul'daki Yeni Osmanlı Karargâh Yapılanmasını Gösteren Kroki (ATASE BDH-782-656-1-27)

عجه دیرطابونیک اوقات جید رلیو

سلیمی

۷ - ۸ - ۲۰۰۰

رقم	رقم	اچوردنجه	اچوردنجه
۱	۱۰	پایردکی	پایردکی
۲	۱۰	پایردکی	پایردکی
۳	۱۰	پایردکی	پایردکی
۴	۱۰	پایردکی	پایردکی
۵	۱۰	پایردکی	پایردکی
۶	۱۰	پایردکی	پایردکی
۷	۱۰	پایردکی	پایردکی
۸	۱۰	پایردکی	پایردکی
۹	۱۰	پایردکی	پایردکی
۱۰	۱۰	پایردکی	پایردکی
۱۱	۱۰	پایردکی	پایردکی
۱۲	۱۰	پایردکی	پایردکی

- ۱- زوی اچوز د پان بورک
- ۲- بوجهدول و اعزبه قدر نطیبه اولدوغند
- ۳- اوقات جیدوکی بورس اولدورق نرجه بولون قیادی نامیه ایدجه
- ۴- آخیر حسانی اعاشه فیطی نامیه ایدجه
- ۵- حیدرستی اردوشکله دی و تریب عکس یازار ایشی قاننامه یازار ایشی نرجه
- ۶- پانطیقان طی صای جزا قاننامه ندره موادموی جلا نرجه طیر خاضا نرجه نرجه دیرنامه
- ۷- حیدر استراحت عوم [بولون قیادی ایشی نرجه]
- ۸- حیدر ایشی ندره بان محی یازار عفا ندره ندره ندره بان محی جلا ندره ندره بان محی
- ۹- بولون الجبای طرفدن ندره بان محی ندره ندره بان محی طرفدن عفا ندره ندره بان محی طرفدن
- ۱۰- یازار ایشی نرجه ندره بان محی بولون قیادی ندره بان محی ندره بان محی ندره بان محی
- ۱۱- صای کوئی هوا مساعده اولدورق زمان نطیقا اراضیه کیرجه

Selimiye Kışlası İçin Hazırlanan Program (1)

۱۲

سلسله

۱ - ۸ - ۱۱ - ۱۲

طالع سحرک جدول بنام ۱۱ اردیبهشت ۱۳۰۴ هجری
کوتاه اخبارتاً معنی اوقات جدولی .

اوله جدول	اوقات اوله	
	روز	ساعت
عام	۱۲	۱۰
خانم بورسب و صباح نمازی	۱۶	۱۰
طبیعی صابونی برای اعصاب	۱۰	۱۰
عذرنامه	۱۰	۱۰
تدریس با تدریس	۱۰	۱۰
پایه دوی	۱۰	۱۰
بلک و ختام نمازی	۱۰	۱۰
درسی تدریس	۱۰	۱۰
پایه دوی در التوفیقی	۱۰	۱۰
اکتوبر طعنه	۱۰	۱۰
اکتوبر نمازی	۱۰	۱۰

۱ - زودی ترکیب ده بان بورسب

۲ - بوجدول افرجه قد - نتیجه اوله قد

۳ - اوقات جدولی بورسب اوله قد - نتیجه اوله قد

۴ - افر خدای اعانه خطی نامه ابره قد

۵ - جدولی اردو تدریس و ترکیب عکس - هند - مساهری دیری - بازار تدریس

۶ - بازار ابرسی عفا دینه - صای نطفان عکس - مساهری دیری - بازار تدریس

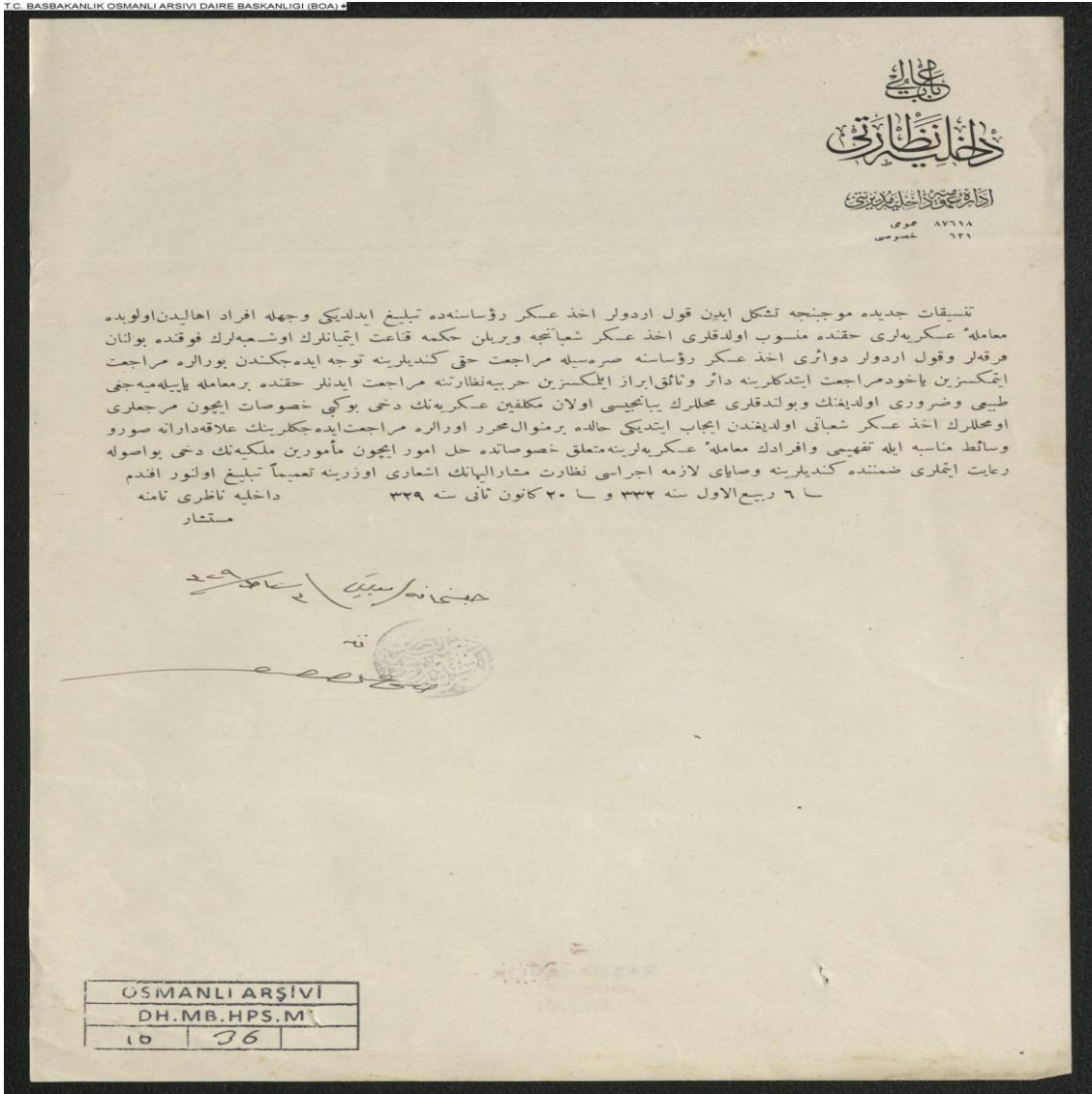
۷ - جزا و رفقه فانوماری - مساهری دیری - بازار تدریس

۸ - بازار ابرسی تدریس - اقسام تدریس برین - نطفه اوله قد - مساهری دیری - بازار تدریس

۹ - نتیجه تدریس اقسام تدریس برین - مساهری دیری - بازار تدریس

۱۰ - جدولی افر خدای اعانه خطی نامه ابره قد

Selimiye Kışlası İçin Hazırlanan Program (2)

DH.MB.HPS.M.00010.00036.001

Askerlikle mükellef olan her ferdin, Kolordular bünyesinde bulunan Ahz- asker Daireleri ve Şubelerine başvurmaları, Şubelerce verilen hükme kanaat ederek görevlendirildikleri Fırkalara ait Ahz-ı Asker Şubelerine müracaat etmelerine dair emir.

TELEGRAMME تله‌گرافنامه

دولت عالی عثمانیه تله‌گراف اداره‌سی
ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN
L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison d'erreurs de la télégraphie دولت تلغراف معاملاتین برای مسئولیت قبول نمی‌کند

N° de l'expédition		تکرار آید یا نه		RECEPTION		اخذ	
N°	شماره اولی	date	Signature de l'employé	date	Signature de l'employé	Reçu de	N° d'ordre
054		۲۲/۱۲/۱۳۰۶		۲۲/۱۲/۱۳۰۶		صحب	
		H. M.		H. M.			

Da: _____ Pour: _____ موردی: _____ نام: _____

N°: _____ Date: _____ ساعت: _____ تاریخ: _____

Voie: _____ Eventuelles: _____ اشارت: _____ ماریتی: _____

داغدغه - جدید

با اراده نیت یادگار خدمت عدلیه مستجاب بر نامه سلطه صدهه رفاهیه قادر به نیت
مستجاب استنایه ریه طریقه جاریه آئینه شامه قوم بزم بقیه بر نامه آنکه قور
فاریه هرقه استنایه بالتعمیر رضای عالی به مخالف اداره تاخیر صدهه اینه بد صدک
سلطه مستوره نیت حدیثه اضراما وریده ملت و حوات خیره بری آتسابا اصفا باخ اولاد
اراده نیت سازیلر بیخیه صدهه استنایه نیت لاطانه درامیه بر شله اقران صدهه
اصفا اولنده قور سوریه ولایتیه نیتی اردو قور غلامه اراده جولیا مستوره قور

نقیب اشرف بصیرت

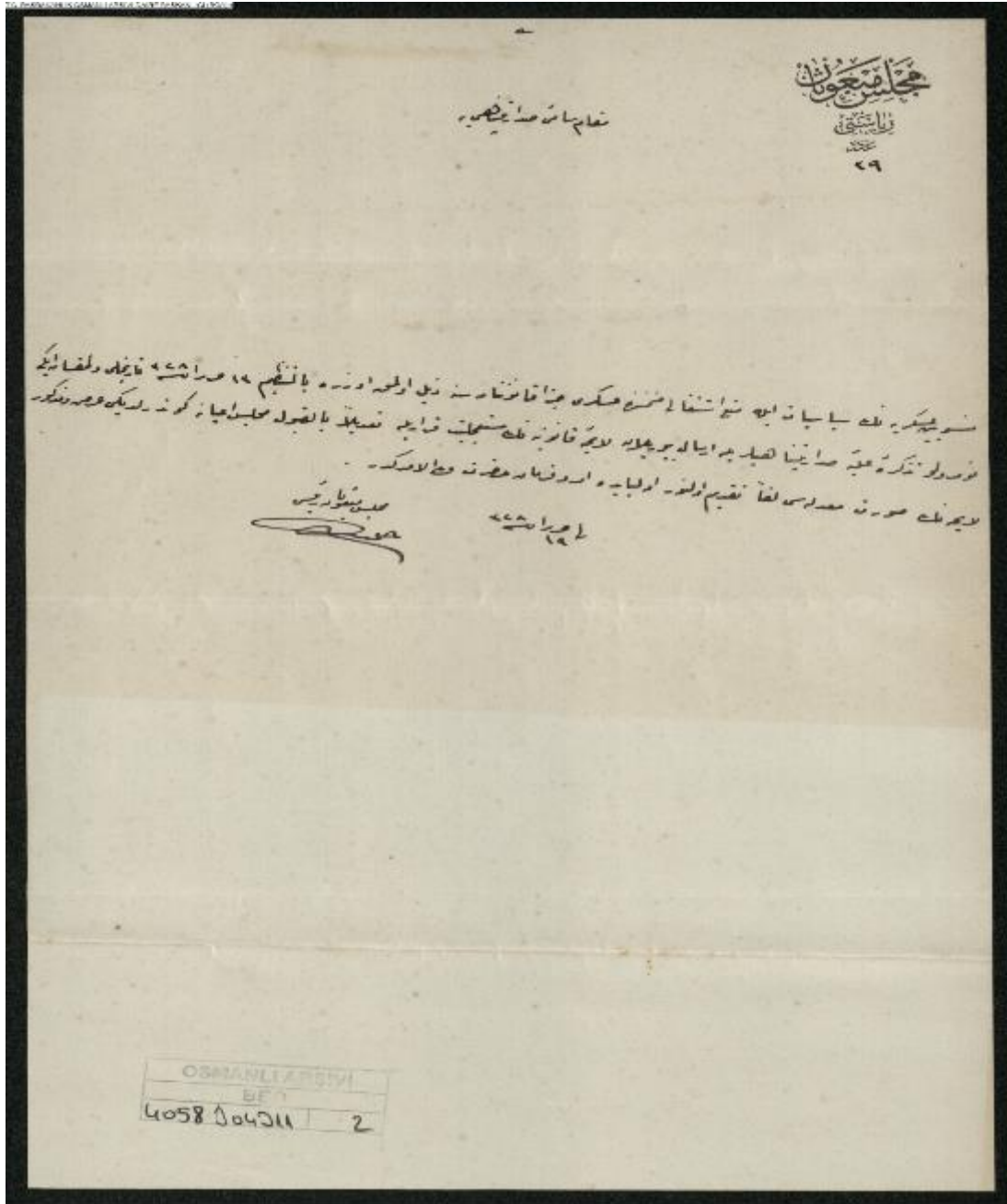
ص

OSMANLI ARŞIVI		
DH.ID		
86	11	6

DH.ID.00086.00011.006

Şimdiye kadar askerlikten muaf olan Sülale-i Tahire (Seyyidler sülalesi)'den Kâdirîler Rûfailer ve Alevîler'in mükellefiyet-i amme usulü hazırlanan ve muvakkaten tatbik edilecek olan yeni kanuna göre bu vazifeden istisna tutulamayacaklarına dair kanun maddesi tatbik emri.

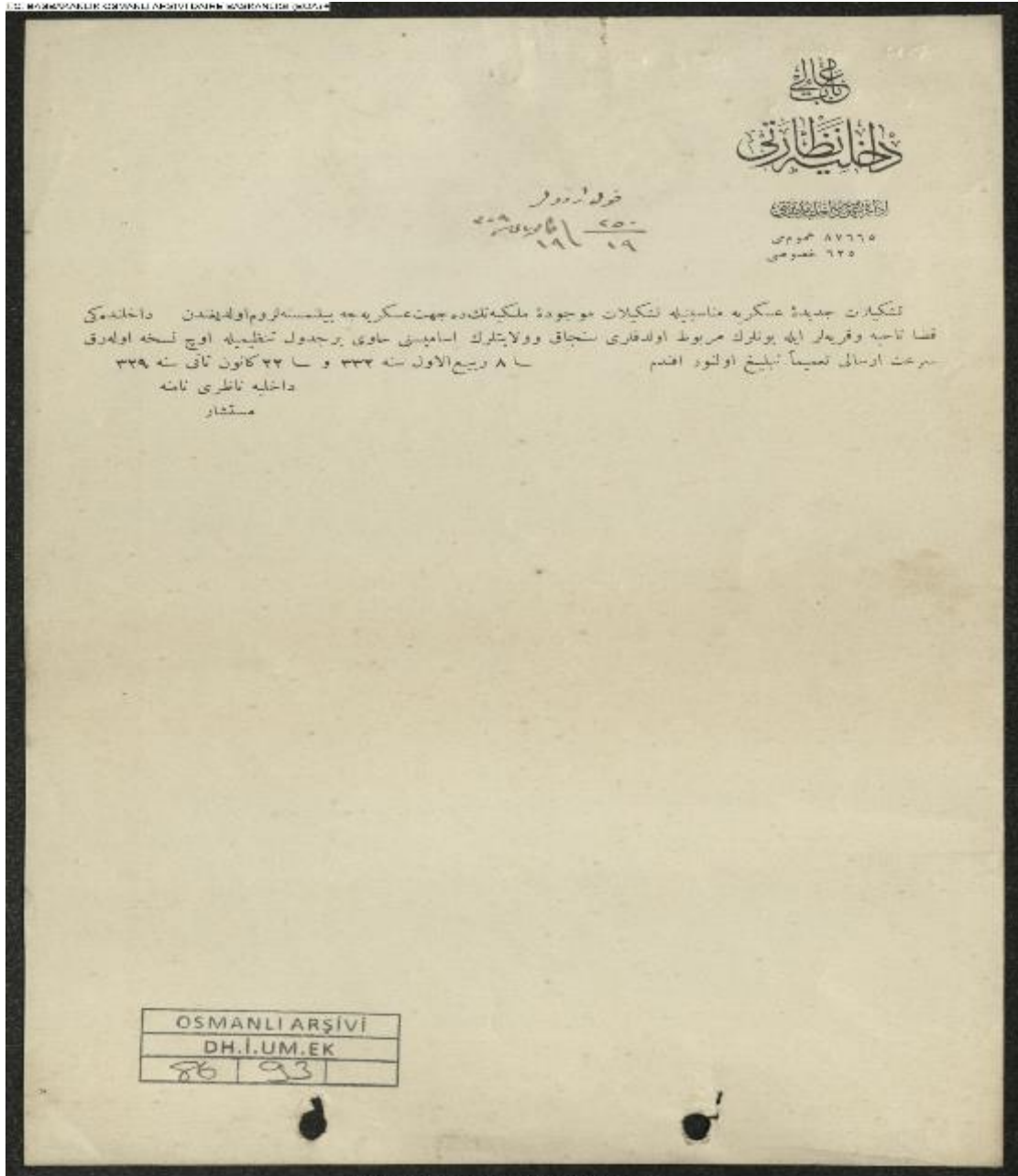
EK-21

BEO.004058.304311.002

Askerî personelin siyasetle işğal etmemelerine dair emir.

EK-23

DH.I.UM.EK.00086.00093.001

Yeni askeri teşkilatı nedeni ile mülkiye mevcudunun bilinmesine gerek duyulduğundan kaza , nahiye ve karyeler ile bunların bağlı oldukları sancak ve vilayetlerin isimlerini belirtir cetvellerin doldurularak gönderilmesine dair emir.

EK-24

